

ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΤΗΣ ΣΥΝΤΑΞΗΣ

Το ποδόσφαιρο είναι ένα απλό παιχνίδι, γι' αυτό και είναι αγαπητό. Έτσι λένε οι ειδικοί του ποδοσφαίρου. Όμως είναι και κάτι παραπάνω: είναι Ιστορία, λειτουργεί συχνά ως συνεκτικός ιστός της κοινωνίας μιας χώρας, είναι η έκφραση της ψυχολογίας ενός τόπου. Το ποδόσφαιρο είναι έκφραση της «ζωικής ορμής» του Α. Μπερζόν, αυτής της τυφλής, ανυπότακτης σε κανόνες δύναμης που στάθηκε η αιτία για να δημιουργηθεί ζωή στα διάφορα επίπεδά της. Αυτή η ζωική ορμή ήταν που έδωσε ώθηση στην ελληνική εθνική ομάδα και κατέκτησε έναν ευρωπαϊκό τίτλο που ίσως ποτέ μα ποτέ ξανά να μην ξαναπλησιάσει. Τι έγινε τότε; Ποιες δυνάμεις «συνωμότησαν» για να υποκλιθεί ο ποδοσφαιρικός κόσμος στη μικρή και κακοσυστημένη και ασήμαντη ομάδα, που μέχρι τότε προκαλούσε αποστροφή και θλίψη;

Στα τέλη του 19ου αιώνα έγινε γνωστή στην Ελλάδα η *ποδοσφαίρισις*, απόδοση του αγγλικού όρου *football*. Οι πρώτοι επίσημοι διεθνείς αγώνες ποδοσφαίρου παρουσιάστηκαν στους Ολυμπιακούς της Αθήνας το 1896, ενώ δεν είναι τυχαίο ότι τα λιμάνια του Πειραιά, της Πάτρας, της Θεσσαλονίκης και της Κωνσταντινούπολης δέχτηκαν πρώτα το νέο άθλημα, γιατί εκεί ναυλοκούσαν τα αγγλικά πλοία. Επίσης, οι Έλληνες φοιτητές και μετανάστες στη Δυτική Ευρώπη γνώριζαν το νέο άθλημα και το έφεραν στην πατρίδα.

Η πρώτη εμφάνιση ελληνικής μεικτής ομάδας ποδοσφαίρου πραγματοποιήθηκε στους Μεσολυμπιακούς Αγώνες του 1906, και η σύνθεσή της βασίστηκε σε αθλητές του Εθνικού Γυμναστικού Συλλόγου της Αθήνας. Ακολούθησε η ομάδα του 1919 που έλαβε μέρος στους Διασυμμαχικούς Αθλητικούς Αγώνες στο Παρίσι. Αυτή η ομάδα είχε πιο «πανελλήνιο» χαρακτήρα καθώς μετείχαν παίκτες τόσο από διάφορες αθηναϊκές ομάδες, όσο και από ομάδες του Πειραιά και της Θεσσαλονίκης. Την αμέσως επόμενη χρονιά, η Ελληνική Ολυμπιακή

Επιτροπή συγκρότησε επίσημα πλέον την ομάδα που θα συμμετείχε στους Ολυμπιακούς Αγώνες του 1920. Τότε, τον Αύγουστο του 1920, δόθηκε και η πρώτη αναμέτρηση της Εθνικής μας σύμφωνα με την Παγκόσμια Ομοσπονδία (FIFA), στην οποία η ελληνική ομάδα συνεντρίβη από τη Σουηδία στην Αμβέρσα με 9-0!

Το 1926 ιδρύεται η Ελληνική Ποδοσφαιρική Ομοσπονδία (ΕΠΟ), οπότε το ποδόσφαιρο στη χώρα μας αποκτά τον δικό του επίσημο και ανεξάρτητο φορέα. Τον Απρίλιο του 1929 διεξάγεται ο πρώτος επίσημος αγώνας της Εθνικής Ελλάδος υπό τη διοίκηση πλέον της ΕΠΟ. Η Εθνική ηττάται από τα δευτέρα της Ιταλίας, στο γήπεδο της Λεωφόρου Αλεξάνδρας, με 1-4! Έκτοτε η Εθνική κινήθηκε για αρκετά χρόνια στην αφάνεια, με ελάχιστες διακρίσεις και ακόμη πιο λίγες συμμετοχές σε μεγάλες διοργανώσεις.

Προς τα μέσα της δεκαετίας του 1960 ο φιλαθλος κόσμος είχε την ευκαιρία να ζήσει από κοντά την πιο χαρισματική φουρνιά του ελληνικού ποδοσφαίρου. Το αντιπροσωπευτικό συγκρότημα της εποχής εκείνης έχασε στο νήμα τη συμμετοχή στο Μουντιάλ του 1970. Ακολούθησε το 2004 η τεράστια επιτυχία στα γήπεδα της Πορτογαλίας, όταν η Εθνική στέφθηκε επάξια πρωταθλήτρια Ευρώπης. Το θετικό όμως ήταν ότι δεν στάθηκε εκεί, αλλά προχώρησε φτάνοντας, δέκα χρόνια μετά, να έχει μια σταθερή πορεία, συμμετέχοντας ανελλιπώς σε όλες τις διεθνείς διοργανώσεις με εξαίρεση το Παγκόσμιο Κύπελλο του 2006. Αποκορύφωμα της προσπάθειας αυτής ήταν η πρόκρισή της στο Μουντιάλ της Βραζιλίας, που την έβαλε ανάμεσα στις 16 καλύτερες ομάδες του πλανήτη.

Διονύσιος Ν. Μουσμούτης
Εκδότης - Διευθυντής

- 6 **Ατλαντίδα:**
μια χαμένη ή μια επινοημένη ήπειρος;
ΤΟΥ ΚΛΕΑΝΘΗ ΖΟΥΜΠΟΥΛΑΚΗ
- 20 **Τα Τείχη του Πειραιά**
Οχυρώσεις και ναυτικές εγκαταστάσεις 25 αιώνων
ΤΟΥ ΛΕΥΤΕΡΗ ΚΑΝΤΖΙΝΟΥ
- 36 **Η δολοφονία των βεζιρηδων Ναζίμ και Σεβκέτ πασά το 1913**
ΤΟΥ ΤΙΤΟΥ Ι. ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΗ
- 47 **Το Σχέδιο «Μαγαδασκάρη»**
των Ναζί και η «τελική λύση» (ΜΕΡΟΣ Α΄)
ΤΟΥ ΙΑΚΩΒΟΥ ΧΟΝΔΡΟΜΑΤΙΔΗ

ΑΦΙΕΡΩΜΑ 100 ΧΡΟΝΙΑ ΕΘΝΙΚΗ ΕΛΛΑΔΑΣ

- 59 **Και εγένετο... ποδόσφαιρο**
ΤΟΥ ΓΙΩΡΓΟΥ ΚΑΣΑΜΠΑΛΑΚΟΥ

6

90

74 100 χρόνια Εθνικής Ποδοσφαίρου

ΤΟΥ ΜΙΛΤΙΑΔΗ ΒΑΡΒΟΥΝΗ

90 Οι Μανιάτες της Κορσικής

ΤΗΣ ΚΑΤΕΡΙΝΑΣ ΚΟΦΦΙΝΑ

100 Κυπριακός Κυβερνητικός Σιδηρόδρομος (1905-1951)

ΤΟΥ ΙΩΑΝΝΗ ΜΙΧΑΗΛ ΜΙΧΑΛΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

108 Αδόλφος Χίτλερ, ένας φανατικός σινεφίλ

ΤΟΥ ΜΠΙΛ ΝΙΒΕΝ

ΜΟΝΙΜΕΣ ΣΤΗΛΕΣ & ΙΣΤΟΡΙΑ

120 Το Χθες ΑΠΟ ΤΟΝ ΝΙΚΟ ΝΙΚΟΛΟΥΔΗ

122 Επικαιρότητα ΑΠΟ ΤΟΝ ΓΙΑΝΝΗ ΡΑΓΚΟ

124 Βιβλία ΑΠΟ ΤΟΝ ΔΙΟΝΥΣΗ Ν. ΜΟΥΣΜΟΥΤΗ

128 Σταυρόλεξο ΑΠΟ ΤΟΝ ΔΗΜΗΤΡΗ ΤΑΤΑΡΟΥΝΗ

ΙΔΡΥΤΗΣ: Ειρήνη Ι. Πουρνάρα (1968)

Β' ΠΕΡΙΟΔΟΣ | ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΙΣΤΟΡΙΑ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΗ Μ.Ι.Κ.Ε.

Επιδάουρου 5, 182 33 Άγιος Ιωάννης Ρέντης Αττικής

ΤΗΛΕΦΩΝΟ: +30 210 49.13.502 | FAX: +30 210 49.03.949 | EMAIL: info@istoria.gr

ΔΙΚΤΥΑΚΟΣ ΤΟΠΟΣ: www.istoria.gr | ISSN 1107-0285 | ΚΩΔΙΚΟΣ ΕΝΤΥΠΟΥ: 233712

ΕΚΔΟΤΗΣ - ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: Διονύσης Ν. Μουσμouτίης | dmousmoutis@istoria.gr

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ

Η ελληνική στρατιωτική ομάδα ποδοσφαίρου που συμμετείχε στους Πανσμμαχικούς Αγώνες στο Παρίσι το 1919.

Παράγωγο της «Greece football team Inter-Allied Games 1919.jpg»,

χρωματική επεξεργασία: user Sportingn.

Οι συνεργάτες - συγγραφείς φέρουν την ευθύνη των κειμένων τους. Απαγορεύεται η αναδημοσίευση, η αναπαραγωγή, ολική, μερική ή περιληπτική ή η απόδοση κατά παράφραση ή διασκευή του περιεχομένου του περιοδικού με οποιονδήποτε τρόπο, μηχανικό, ηλεκτρονικό, φωτοτυπικό, ηχογράφησης ή άλλο, χωρίς προηγούμενη γραπτή άδεια του Εκδότη. ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΩΝ: Με τα αρχικά CCPL δηλώνεται ότι η συγκεκριμένη φωτογραφία υπάγεται στην άδεια χρήσης Creative Commons (Creative Commons Public License/CC-by-sa), αντίγραφο της οποίας παρατίθεται στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.creativecommons.org/licenses/by/2.5/legalcode. Η σειρά με την οποία εμφανίζονται οι φωτογραφίες βγαίνει από αριστερά προς τα δεξιά και από πάνω προς τα κάτω.

ΑΡΧΙΣΥΝΤΑΚΤΗΣ: Σπυρίδων Πλουμίδης

ΥΠΕΥΘΥΝΟΙ ΥΛΗΣ ΑΦΙΕΡΩΜΑΤΩΝ:

Δ. Ν. Γεράκης, Μαρία Σαμπατακάκη

ΣΥΜΒΟΥΛΟΣ ΕΚΔΟΣΗΣ: Νίκος Βατόπουλος

ΝΟΜΙΚΗ ΣΥΜΒΟΥΛΟΣ: Πιερρίνα Κοριατοπούλου

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ:

Γιώργος Βούλγαρης, αντεισαγγελέας Εφετών, δ.ν.΄

Γιώργος Γεωργής, τ. πρέσβης, Καθηγητής Νεότερης Ιστορίας, Πανεπιστήμιο Νεάπολις Πάφου, Κύπρου΄

Στράτος Δορδανάς, Επίκουρος Καθηγητής Σύγχρονης Ιστορίας, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας΄

Νίκος Καραπιδάκης, Καθηγητής Μεσαιωνικής Ιστορίας, Ιόνιο Πανεπιστήμιο΄

Μαριέττα Μινώτου, τ. διευθύντρια

Γενικών Αρχείων του Κράτους΄

Κωνσταντίνα Μπότσιου, Αναπληρώτρια

Καθηγήτρια Σύγχρονης Ιστορίας και

Διεθνούς Πολιτικής, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου΄

Πέτρος Παπαπολυβίου, Αναπληρωτής Καθηγητής Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας,

Πανεπιστήμιο Κύπρου΄

Σπυρίδων Πλουμίδης, Επίκουρος Καθηγητής Νεότερης και Σύγχρονης Ελληνικής Ιστορίας, Πανεπιστήμιο Αθηνών΄

Σωτήρης Ριζάς, διευθυντής ερευνών στο Κέντρο Έρευνας Ιστορίας Νεότερου Ελληνισμού της Ακαδημίας Αθηνών΄

Ανδρέας Στεργίου, Αναπληρωτής Καθηγητής Σύγχρονης Ευρωπαϊκής Ιστορίας και Πολιτικής, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.

ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ - ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ:

Ελένη Βαλεριάνου | evalerianou@istoria.gr

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΜΑΡΚΕΤΙΝΓΚ: Τατιάνα Μοσκοπούλου tmoschoroulou@istoria.gr

ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ: Χριστίνα Τουχαντζίδου info@istoria.gr

ΛΟΓΙΣΤΗΡΙΟ: Ευάγγελος Κωσταρέλης
ΤΗΛ. +30 210 49.13.502 | FAX 210 49.03.949

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ:

Πανεπιστημίου 46, 106 78 Αθήνα

ΤΗΛ. +30 210 36.11.880, +30 210 36.23.993

ΕΚΤΥΠΩΣΗ - ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ: ΠΟΛΥΓΡΑΦΟΣ PRESS
ΔΙΑΝΟΜΗ: Άργος

ΕΓΓΡΑΦΕΙΤΕ
ΣΥΝΔΡΟΜΗΤΗΣ
ΚΑΙ ΕΠΩΦΕΛΗΘΕΙΤΕ

ΕΚΠΤΩΣΗ 25% ΕΝΤΥΠΗ
41% ΨΗΦΙΑΚΗ

ΔΩΡΕΑΝ ΠΑΡΑΔΟΣΗ
ΨΗΦΙΑΚΗ ΠΡΟΣΒΑΣΗ

ΑΞΙΑ ΣΥΝΔΡΟΜΗΣ

ΕΝΤΥΠΗ & ΔΩΡΟ* ΨΗΦΙΑΚΗ

	ΕΤΗΣΙΑ	6ΜΗΝΗ
ΕΛΛΑΔΑ	50 €	25
ΚΥΠΡΟΣ	100 €	50
ΕΥΡΩΠΗ	110 €	55
ΛΟΙΠΕΣ ΧΩΡΕΣ	120 €	60

ΨΗΦΙΑΚΗ ΕΤΗΣΙΑ 35€

Στην τιμή εφαρμόζεται η έκπτωση
και συμπεριλαμβάνονται ο ΦΠΑ
και τα ταχυδρομικά έξοδα

ΙΣΧΥΕΙ ΕΠΙΠΡΟΣΘΕΤΗ
ΦΟΙΤΗΤΙΚΗ ΕΚΠΤΩΣΗ 10%

* Δωρεάν ψηφιακή εγγραφή για
κάθε συνδρομή στην έντυπη έκδοση

Ανακαλύψτε τη δύναμη
που κρύβει η γνώση
της Ιστορίας

ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ

www.istoria.gr

E-MAIL: info@istoria.gr

210 49.13.502 | 210 36.23.993

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΗ

ΠΡΟΣΩΠΙΚΗ ΣΥΝΔΡΟΜΗ ΝΕΑ ΑΝΑΝΕΩΣΗ
από το τεύχος του μηνός.....

ΦΟΙΤΗΤΙΚΗ ΕΤΗΣΙΑ ΕΞΑΜΗΝΗ

ΕΝΤΥΠΗ ΕΝΤΥΠΗ & ΨΗΦΙΑΚΗ ΨΗΦΙΑΚΗ

ΟΝΟΜ/ΝΥΜΟ.....

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ.....

ΠΕΡΙΟΧΗ..... Τ.Κ.....

ΠΟΛΗ..... ΧΩΡΑ.....

ΤΗΛ..... EMAIL.....

Κάντε ένα δώρο ιστορικής αξίας
στα αγαπημένα σας πρόσωπα

ΣΥΝΔΡΟΜΗ ΔΩΡΟ ΝΕΑ ΑΝΑΝΕΩΣΗ
από το τεύχος του μηνός.....

ΦΟΙΤΗΤΙΚΗ ΕΤΗΣΙΑ ΕΞΑΜΗΝΗ

ΕΝΤΥΠΗ ΕΝΤΥΠΗ & ΨΗΦΙΑΚΗ ΨΗΦΙΑΚΗ

Επιθυμώ να αποσταλεί ευχετήρια επιστολή

ΟΝΟΜ/ΝΥΜΟ.....

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ.....

ΠΕΡΙΟΧΗ..... Τ.Κ.....

ΠΟΛΗ..... ΧΩΡΑ.....

ΤΗΛ..... EMAIL.....

ΕΠΙΛΟΓΗ ΠΛΗΡΩΜΗΣ

Δικαιούχος: «ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ
ΙΣΤΟΡΙΑ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΗ ΜΟΝΟΠΡΟΣΩΠΗ ΙΚΕ»

Με κατάθεση σε τραπεζικό λογαριασμό

ΕΘΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ | Κωδικός SWIFT/BIC: ETHNGRAA
IBAN: GR36 011 0190 0000 0190 0048 8528

ΤΡΑΠΕΖΑ ΠΕΙΡΑΙΩΣ | Κωδικός SWIFT/BIC: PIRBGRAA
IBAN: GR23 017 2034 0005 0340 9216 3075

Έμβασμα με ταχυδρομική επιταγή

ΙΣΤΟΡΙΑ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΗ

ΕΠΙΔΑΥΡΟΥ 5

182 33 ΑΓΙΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ ΡΕΝΤΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ

ΑΤΛΑΝΤΙΔΑ: ΜΙΑ ΧΑΜΕΝΗ Ή ΜΙΑ ΕΠΙΝΟΗΜΕΝΗ ΗΠΕΙΡΟΣ;

Η σκοπιότητα από τον πλατωνικό μύθο
στη σημερινή αντίληψη
της Ιστορίας της Αρχαιότητας

ΤΟΥ ΚΛΕΑΝΘΗ ΖΟΥΜΠΟΥΛΑΚΗ

Από την αναμφισβήτητη επίδραση του πλατωνικού έργου κανένας μύθος δεν μπορεί να συγκριθεί ως προς την ανθεκτικότητα της αντίληψής του από τους μεταγενέστερους ως ιστορικό γεγονός με αυτόν της Ατλαντίδας. Όπως εύστοχα έχει παρατηρήσει ο Πωλ Τζόρνταν (Paul Jordan), συγγραφέας ενός σχετικού βιβλίου με τον χαρακτηριστικό τίτλο *The Atlantis Syndrome* (2001), η έρευνα για την Ατλαντίδα μοιάζει

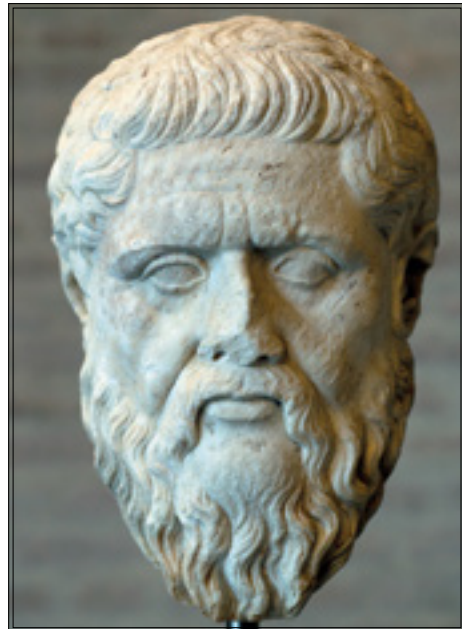

με μια περιοδική αρρώστια. Με βάση την πρόσφατη δημοσίευση ενός βιβλίου το οποίο υπερασπίζεται την ιστορικότητα του μύθου της Ατλαντίδας: Tony O'Connell, *Joining the Dots. Plato's Atlantis in the Central Mediterranean*, 2018 (δημοσιευμένο σε ηλεκτρονική μορφή) και την κατεδαφιστική προς αυτό επιστημονική κριτική από τον Χάιντς-Γκύντερ Νέσσελρατ (Heinz-Günther Nesselrath), «How Not to Join the Dots. Remarks on a Flawed Recent Attempt to Locate Atlantis», σε μια εκτεταμένη κριτική, αρχικά δημοσιευμένη στην ηλεκτρονική επιστημονική επιθεώρηση *Bryn Mawr Classical Review* (15.4.2020), εξετάζεται η αντοχή του συγκεκριμένου μύθου στον έλεγχο της επιστημονικής μεθοδολογίας της Ιστορίας, ως ένα δείγμα της σημερινής αντίληψης για την Αρχαιότητα και του πώς γίνεται αντιληπτή η ιστορική της αξία.

Πλάτων:
η αφετηρία της καταγραφής
του μύθου της Ατλαντίδας

Η διήγηση για την Ατλαντίδα εμφανίζεται για πρώτη φορά στην αρχαία ελληνική γραμματεία σε δύο φιλοσοφικούς διαλόγους του Πλάτωνα, τον *Τιμαίο* και τον ημιτελή *Κριτία*. Ο διάλογος *Τίμαιος* αναπαριστά μια συζήτηση η οποία υποτίθεται ότι έλαβε χώρα στην Αθήνα ανάμεσα στον Σωκράτη, τον Κριτία (με την ταυτότητα του οποίου θα ασχοληθούμε λίγο παρακάτω) και δύο επισκέπτες από τις ελληνικές πόλεις της Ιταλίας, τον Ερμοκράτη από τις Συρακούσες της Σικελίας και τον Τιμαίο από τους Επιζεφύριους Λοκρούς στη

Προτομή του Πλάτωνα, Ρωμαϊκό αντίγραφο (Γλυπτοθήκη Μονάχου).

Ο νομοθέτης Σόλων σύμφωνα με τον Πλάτωνα ήταν ο αρχικός φορέας της παράδοσης για την Ατλαντίδα. Προτομή της ρωμαϊκής περιόδου η οποία αποδίδεται στον Σόλωνα (Συλλογή Φαρνέζε, Νάπολη). **ΑΠΕΝΑΝΤΙ:** Εικόνα από τις ανασκαφές στη Σαΐδα, σημ. Σα-ελ-Χαγκάρ της Αιγύπτου το 2003. Πρόκειται για έναν τοίχο γύρω από τον οποίο βρέθηκαν θραύσματα αγγείων ελληνικής τεχνοτροπίας χρονολογημένα μεταξύ 640 και 460 π.Χ. Η περιοχή σύμφωνα τον Πλάτωνα διατήρησε την παράδοση για την καταστροφή της αρχαίας Ατλαντίδος.

σημερινή Καλαβρία της Ιταλίας. Ο Ερμοκράτης είναι ιστορικό πρόσωπο. Πρόκειται για τον στρατηγό των Συρακουσών που με επιτυχία αντιμετώπισε την εισβολή της Αθήνας στη Σικελία κατά τον Πελοποννησιακό Πόλεμο (415-413 π.Χ.). Ο Τίμαιος, ο οποίος είναι και ο πρωταγωνιστής του διαλόγου, είναι πρόσωπο φανταστικό.

Αντικείμενο του διαλόγου είναι η απάντηση στον Σωκράτη, οποίος την προηγούμενη μέρα είχε εκθέσει στους συνομιλητές την ιδανική πολιτεία. Ο Τίμαιος αναλαμβάνει το βάρος της απάντησης διηγούμενος μονολογικά τη δημιουργία του κόσμου και των ανθρώπων. Η συζήτηση δεν θα ολοκληρωθεί ποτέ.

Στην εισαγωγή του διαλόγου ο Σωκράτης ζητά να εξεταστεί μια πόλη που ακολούθησε τη μεθοδολογία της ιδανικής πολιτείας, της βάσης δηλαδή της πολιτικής φιλοσοφίας του Πλάτωνα, έχοντας υπάρξει αποτελεσματική στον πόλεμο. Τότε ο Κριτίας θυμάται μια σχετική ιστορία, σύμφωνα με τη οποία 9.000 χρόνια πριν από τον Σόλωνα, τον επιφανή Αθηναίο πολιτικό, που έδρασε κατά το διάστημα από το 640 έως το 560 π.Χ., υπήρχε μια αρχική

Αθήνα, η οποία εφάρμοζε τα ιδεώδη της ιδανικής πολιτείας και χάρη σε αυτά κατάφερε να απωθήσει μια εισβολή από την Ατλαντίδα. Επρόκειτο για μια μεγάλη ήπειρο που βρισκόταν πέρα από τις Στήλες του Ηρακλή (το σημερινό Γιβραλτάρ) και ήταν πιο μεγάλη από την Ασία και τη Λιβύη μαζί. Ο Κριτίας δηλώνει απεριφραστα ότι πρόκειται για πραγματική ιστορία και όχι μυθική διήγηση. Την άκουσε ο ίδιος από τον παππού του, που είχε με το ίδιο όνομα. Ο πρεσβύτερος Κριτίας την είχε ακούσει από τον πατέρα του Δρωπίδη, ο οποίος την είχε ακούσει από τον ίδιο τον Σόλωνα. Αυτός με τη σειρά του την είχε ακούσει από τους ιερείς του ναού της Νηίθ στη Σαΐδα της Αιγύπτου. Οι ιερείς αυτοί είχαν συμβουλευτεί τα γραπτά αρχεία που φυλάσσονταν στον ναό και κατέγραφαν την ιστορία αυτή. Σε κάποια χρονική στιγμή της μεγάλης σύγκρουσης ανάμεσα στην Αθήνα και την Ατλαντίδα ξέσπασε ένας μεγάλος κατακλυσμός, εξαφανίζοντας τους δύο στρατούς που συγκρούονταν στο έδαφος της Ατλαντίδας. Η γνώση του γεγονότος παρέμεινε στην προστατευμένη από την καταστροφή κοιλάδα του Νείλου.¹

Την ιστορία αυτή αναπτύσσει ο ίδιος ο Κριτίας στον ομώνυμο πλατωνικό διάλογο, ο οποίος, στην ημιτελή μορφή η οποία έφτασε ως εμάς, αφορά την Ατλαντίδα. Ο διάλογος αυτός ξεκινά από το σημείο στο οποίο είχε σταματήσει ο Τίμαιος. Όπως είχε συμφωνηθεί εκεί, μετά τη διήγηση από τον Τίμαιο για τη δημιουργία του κόσμου, ο λόγος περνάει στον Κριτία προκειμένου να παρουσιάσει την ιστορία της σύγκρουσης της Αθήνας με την Ατλαντίδα. Στο απόσπασμα που μας έχει σωθεί περιγράφεται η σύγκρουση ανάμεσα στην ενάρετη Αθήνα και την ισχυρή και πάμπλουτη Ατλαντίδα, η οποία βαθμιαία εκπίπτει στην ηθική παρακμή και για τον λόγο αυτό επρόκειτο να τιμωρηθεί από τον Δία. Πιθανώς η τιμωρία ήταν ο κατακλυσμός που αναφέρεται στον Τίμαιο.

Η συγκεκριμένη παράδοση δεν μαρτυρείται στην αρχαία ελληνική γραμματεία πριν από τον Πλάτωνα. Επομένως, η ιστορική αξιοπιστία της θα πρέπει να ελεγχθεί με δύο τρόπους. Από τον σχολιασμό του συγκεκριμένου μύθου από τους μεταγενέστερους του Πλάτωνα συγγραφείς και από τα εσωτερικά στοιχεία που μας προσφέρει η ίδια η αφήγηση.

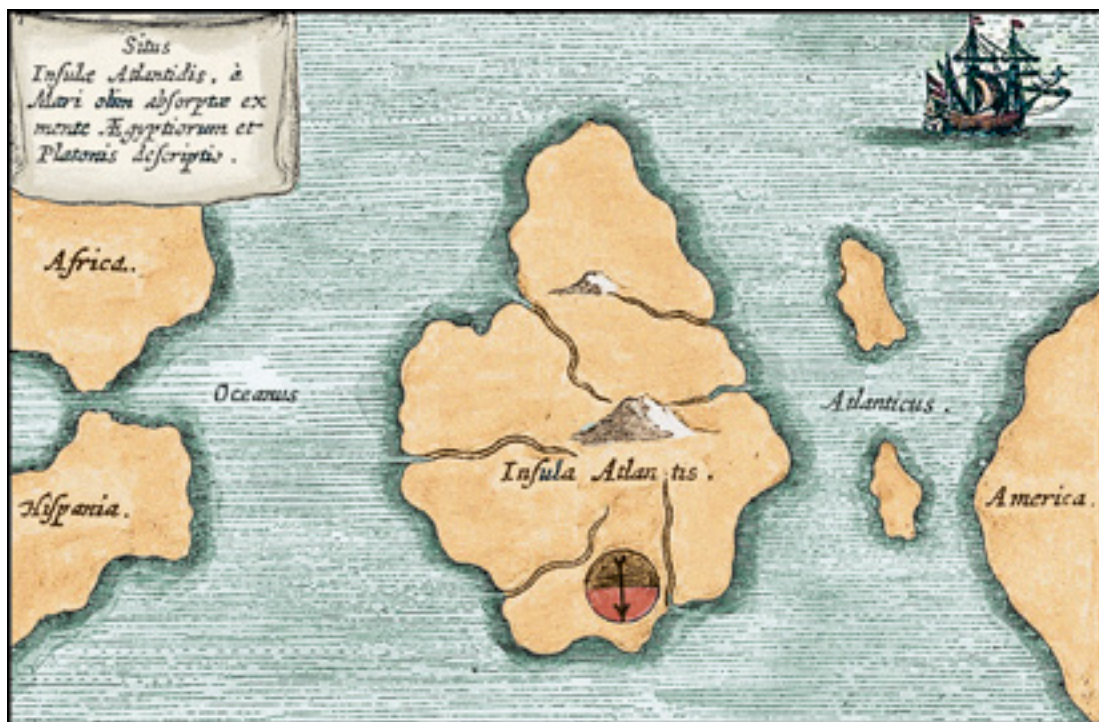
Η επίδραση του πλατωνικού μύθου της Ατλαντίδας στη μεταγενέστερη αρχαία γραμματεία

Η πρώτη αντίδραση στον μύθο της Ατλαντίδας υπήρξε φιλολογικής φύσεως. Τα στοιχεία του χρησιμοποιήθηκαν για τη δημιουργία ουτοπιών, δηλαδή ιδανικών πολιτειών σε αντιδιαστολή με το κάθε φορά τρέχον μη ικανοποιητικό παρόν. Ο ιστορικός Θεόπομπος ο Χίος (περίπου 378-300 π.Χ.) είχε παρωδήσει την Ατλαντίδα παρουσιάζοντας μια ανάλογη ιστορία για μια χώρα στον Ατλαντικό, τη Μεροπία.² Το ίδιο και ο ιστορικός Διόδωρος Σικελιώτης (περίπου 80-20 π.Χ.), δίνοντας στο δικό του ουτοπικό νησί, την Παγκαία, χαρακτηριστικά της ιδανικής Αθήνας του Πλάτωνα.³

Το ότι ήδη από την πρώτη στιγμή της εμφάνισης του μύθου στον Πλάτωνα υπήρχε η άποψη ότι πρόκειται για μια επινοημένη ιστορία μάς μεταφέρεται εμμέσως από τον Πρόκλο (2ος αιώνας μ.Χ.), έναν από τους πιο σημαντικούς σχολιαστές του πλατωνικού έργου. Αποδίδει στον πρώτο σχολιαστή του Πλάτωνα, τον φιλόσοφο Κράντορα, μέλος της Πλατωνικής Ακαδημίας (περίπου 344-275 π.Χ.), την πεποίθηση ότι η Ατλαντίδα είναι πραγματική ιστορία. Ο Κράντωρ αναφέρει ότι υπήρχε η γενικότερη κριτική στον Πλάτωνα ότι η ιδανική πολιτεία του ήταν αντιγραφή των αιγυπτιακών θεσμών. Ο Πλάτων φαίνεται ότι επικαλέστηκε την άποψη αυτή για να ενισχύσει την αξιοπιστία του μύθου της Ατλαντίδας επικαλούμενος αιγυπτιακές πηγές.⁴ Ωστόσο, το συγκεκριμένο σχόλιο δεν κάνει αναφορά στις πηγές αυτές, ούτε φαίνεται να επιβεβαιώνει με αυτοψία ή τουλάχιστον έμμεση τεκμηρίωση την ύπαρξή τους. Απλά επαναλαμβάνει τη δήλωση του ίδιου του Πλάτωνα ότι οι πηγές αυτές υπήρχαν στον ναό της Σαΐδος την εποχή του Σόλωνα.

Μια αντίστοιχη πεποίθηση αποδίδεται στον ιστορικό και φιλόσοφο Ποσειδώνιο (135-51 π.Χ.) από τον γεωγράφο Στράβωνα (64 π.Χ. - 19 μ.Χ.). Σύμφωνα με αυτήν, ο Ποσειδώνιος θεωρεί ότι υπάρχει πιθανότητα η Ατλαντίδα να μην είναι επινόηση του Πλάτωνα. Όμως από τον Στράβωνα πιθανώς αναφέρεται και η αντίθετη άποψη, κατά μία ερμηνεία μιας αναφοράς για την ποιητική φαντασία σχετικά με το τείχος των Αχαιών, μια αναλογία που είχε χρησιμοποιήσει και ο Ποσειδώνιος προηγουμένως και αποδίδεται στον Αριστοτέλη.⁵ Όμως η αναλογία αυτή αναφέρεται σε άλλα συμφραζόμενα και όχι στην Ατλαντίδα, επομένως δεν μπορεί με βεβαιότητα να χρησιμοποιηθεί ως αντεπιχείρημα για την ιστορικότητα της Ατλαντίδας.

Πάντως η διχογνωμία συνεχίζεται και σε ακόμη μεταγενέστερους συγγραφείς.

Ανιστορικός χάρτης του Αθανάσιου Κίρχερ (1669) με απεικόνιση της Ατλαντίδας.

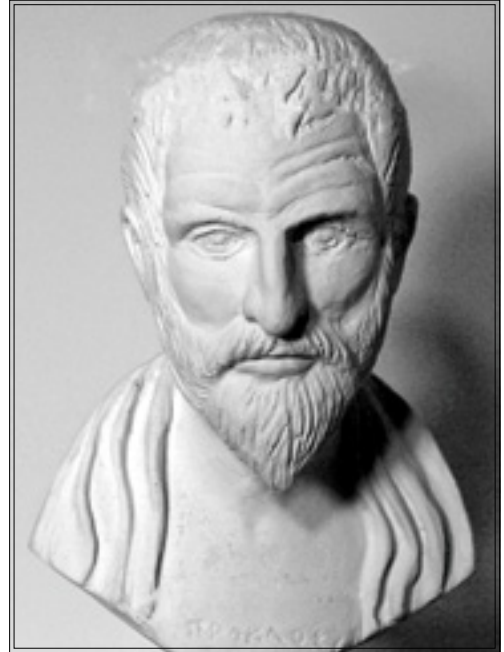
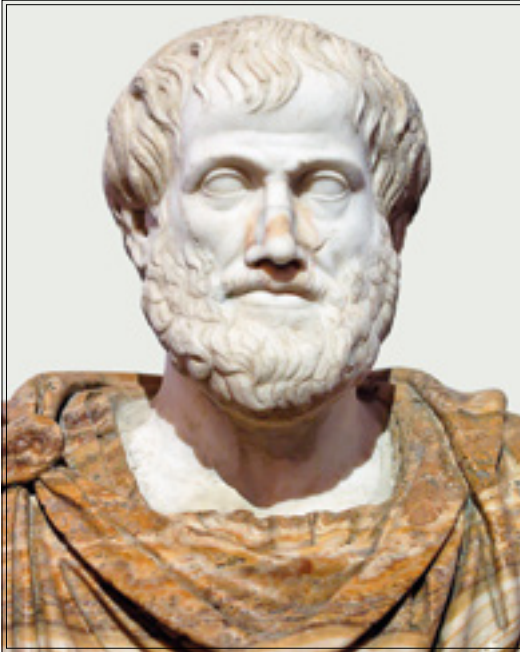
Οι σχολιαστές του πλατωνικού έργου όπως ο Αμέλιος, ο Πρόκλος, ο Πορφύριος και ο Ωριγένης επισημαίνουν την αλληγορική χρήση του μύθου, χωρίς να επιμένουν στην ιστορικότητά του ή να είναι αδιάφοροι γι' αυτή. Ο Λατίνος Πλίνιος (23-79 μ.Χ.) φαίνεται ότι αμφιβάλλει για την ιστορικότητα της διήγησης.⁶ Διάφοροι συγγραφείς του 4ου και του 5ου αιώνα μ.Χ. όπως ο Τερτυλλιανός,⁷ ο Αμμιανός Μαρκελλίνος⁸ και ο Αρνόβιος⁹ δεν διστάζουν να χρησιμοποιήσουν την Ατλαντίδα ως γεωγραφικό και ιστορικό παράδειγμα. Όμως η αντίληψη για την επινοημένη από τον Πλάτωνα Ατλαντίδα παραμένει, όπως δείχνει το έργο του χριστιανού γεωγράφου Κοσμά του Ινδικοπλευστή (6ος αιώνας μ.Χ.), ο οποίος υπογραμμίζει τη μυθική της διάσταση.¹⁰ Θεωρεί ότι πρόκειται για μια επινόηση του Πλάτωνα σε αντιγραφή του Κατακλυσμού που περιγράφεται στη Βίβλο και τον οποίο αυτός μετέφερε δυτικά.

Επομένως, η όποια ιστορική αξιοπιστία της διήγησης για την Ατλαντίδα θα πρέπει να αναζητηθεί σε ενδείξεις του ίδιου του κειμένου του Πλάτωνα, αλλά και στη σκοπιμότητα της συγγραφής του σε σχέση με την ιστορική πραγματικότητα της εποχής που αυτός έζησε και έδρασε.

Το σκηνικό της διήγησης του μύθου της Ατλαντίδας και ο ιστορικός του περίγυρος

Οι διάλογοι του Πλάτωνα *Τίμαιος* και *Κριτίας*, παρά τα όποια προβλήματα, έχουν τοποθετηθεί από τη σχετική έρευνα στην όψιμη περίοδο της συγγραφικής δράσης του Πλάτωνα, δηλαδή μετά το 365 π.Χ.

Η επιλογή του αφηγητή για τον μύθο της Ατλαντίδας δεν είναι τυχαία. Το όνομα του Κριτία είναι συνδεδεμένο με τις σκοτεινότερες σελίδες της ιστορίας της Αθήνας μετά την ήττα της στον Πελοποννησιακό Πόλεμο το 404 π.Χ. Μετά την

Ο Αριστοτέλης, ο πιο διάσημος μαθητής του Πλάτωνα, δεν φαίνεται να είχε άποψη για τον μύθο της Ατλαντίδος. Προτομή της ρωμαϊκής περιόδου η οποία αποδίδεται στον Αριστοτέλη (Ρώμη, Παλάτσο Αλτέμπς). ΔΕΞΙΑ: Προτομή του Πρόκλου, σημαντικού σχολιαστή του Πλάτωνα. ΑΠΕΝΑΝΤΙ: Από τα χιλιάδες όστρακα με τα ονόματα πολιτικών που υποβλήθηκαν στη διαδικασία του οστρακισμού και βρέθηκαν την αρχαία Αγορά της Αθήνας δύο φέρουν το όνομα του Κριτία, γιου του Λεϊάδη, προγόνου του Κριτία, μέλους των Τριάκοντα. Με βάση την ανακάλυψη αυτή, έχει προταθεί ότι αυτός είναι ο αφηγητής στον πλατωνικό ομώνυμο πλατωνικό διάλογο. Όστρακα από την αρχαία Αγορά το οποία φέρουν το όνομα του Θεμιστοκλή, του οποίου πολιτικός αντίπαλος υπήρξε ο πρεσβύτερος Κριτίας, χρονολογημένα το 482 π. Χ.

παράδοση της Αθήνας εγκαταστάθηκε στην εξουσία υπό την προστασία της νικητριας Σπάρτης μια ομάδα ολιγαρχικών Αθηναίων γνωστών ως Τριάκοντα Τύρανοι. Ηγετική μορφή αυτής της ομάδας ήταν ο Κριτίας, και σε αυτόν χρεώνονται μια σειρά εγκληματικές πράξεις εναντίον των αντιπάλων του καθεστώτος. Στην εμφύλια διαμάχη που ακολούθησε με στόχο την ανατροπή των Τριάκοντα και την αποκατάσταση της δημοκρατίας στην Αθήνα, ο Κριτίας έχασε τη ζωή του σε μία από τις συγκρούσεις κοντά στη Μουνυχία το 403 π.Χ. Μετά την αποκατάσταση της δημοκρατίας το όνομά του έγινε συνώνυμο της τυραννίας και της εγκληματικής συμπεριφοράς.

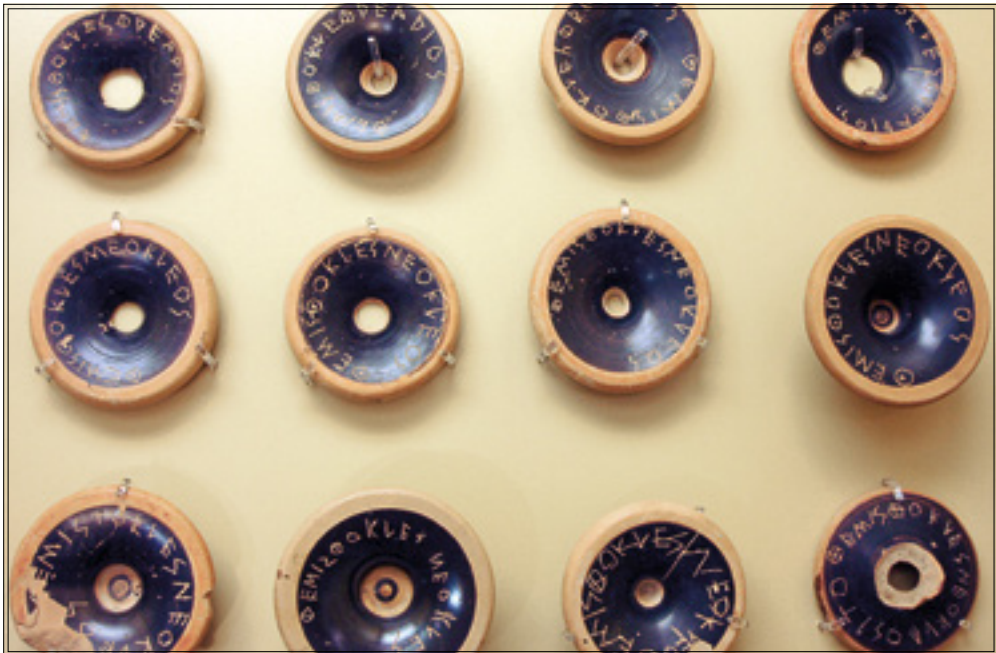
Όμως ο Κριτίας δεν έπαυε να είναι γόνος μιας από τις παλαιότερες και αριστοκρατικότερες οικογένειες της Αθήνας, όπως άλλωστε και ο ίδιος ο Πλάτων με τον οποίο ήταν συγγενείς. Ο Κριτίας ήταν θείος της μητέρας του Πλάτωνα Περικτιόνης. Αναφέρεται και σε άλλους διαλόγους του Πλάτωνα, στον *Πρωταγόρα*¹¹ και στον *Χαρμίδη*.¹² Και ο Χαρμίδης είναι συγγενής τόσο του Κριτία όσο και του Πλάτωνα. Μαζί με τον Κριτία ήταν και αυτός μέλος των Τριάκοντα. Παρά την έντονη αντιδημοκρατική τους δράση, στα έργα του Πλάτωνα παρουσιάζεται η πλευρά τους ως μορφωμένων νέων της εποχής πριν και κατά τον Πελοποννησιακό Πόλεμο, με φιλοσοφικές ανησυχίες και μαθητεία

κοντά στον Σωκράτη. Η καταγωγή του Κριτία μπορούσε να ανιχνευθεί μέχρι την περίοδο του Σόλωνα, με τον οποίο οι πρόγονοί του ήταν συγγενείς. Με τον τρόπο αυτό ο Πλάτων πιθανώς διασφάλιζε την αξιοπιστία της ιστορίας της Ατλαντίδας. Φορέας της ήταν ο ίδιος ο Σόλων και μέσω της προφορικής παράδοσης από συγγενείς σε συγγενείς στους αριστοκρατικούς κύκλους της Αθήνας έφτασε μέχρι τον Πλάτωνα.

Όμως η «σκηνοθεσία» αυτή του Πλάτωνα δεν είναι υπό προσεκτική εξέταση τόσο πειστική όσο φαίνεται εκ πρώτης όψεως. Και αυτό γιατί ξέρουμε από ανεξάρτητες πηγές ότι ο τύραννος Κριτίας γεννήθηκε το 460 π.Χ.: κάτι που σημαίνει ότι, εάν αυτός είναι ο αφηγητής, θα πρέπει να άκουσε την ιστορία του Σόλωνα από τον ομώνυμο παππού του το 450 π.Χ. Ο πρεσβύτερος Κριτίας την περίοδο εκείνη, σύμφωνα με τα λεγόμενα του αφηγητή Κριτία, ήταν 90 ετών. Επομένως θα πρέπει να είχε γεννηθεί το 540 π.Χ. Συνεπώς, καθώς η ιστορική δράση του Σόλωνα δεν μπορεί να τοπο-

θετηθεί μετά το 560 π.Χ., είναι τεχνικώς αδύνατον ο πρεσβύτερος Κριτίας να άκουσε από τον πατέρα του Δρωπίδη, σύγχρονο του Σόλωνα την ιστορία αυτή.

Για τον λόγο αυτό, έχει διατυπωθεί μια υπόθεση στη νεότερη έρευνα, αρχής γενομένης ήδη το 1914 από τον Μπαρνέτ (Barnett), ότι ο αφηγητής της ιστορίας δεν είναι ο τύραννος Κριτίας αλλά κάποιος πρόγονός του με το ίδιο όνομα, γεννημένος περίπου το 520 π.Χ. Ο Κριτίας αυτός είχε πατέρα τον Λεϊάδη και ήταν σύγχρονος και πολιτικός αντίπαλος του Θεμιστοκλή, όπως μας αποκαλύπτουν δύο όστρακα που βρέθηκαν στην αγορά της Αθήνας το 1949 και υποδηλώνουν ότι ένας όστρακισμός, δηλαδή μια διαδικασία ψηφοφορίας για την εξορία πολιτικών προσώπων επικίνδυνων για το πολίτευμα, είχε λάβει χώρα περίπου το 480 π.Χ. Με τον τρόπο αυτό μπορεί να αποκατασταθεί μια γραμμική παράδοση των δύο γενεών που λείπουν από τη μετάδοση της ιστορίας του Σόλωνα. Αυτός λοιπόν ο τρίτος Κριτίας θα μπορούσε να είχε ακούσει τη διήγηση για

την Ατλαντίδα από τον παππού του επίσης Κριτία, που την είχε ακούσει από τον πατέρα του Δρωπίδη, που την είχε ακούσει από τον Σόλωνα.

Αυτή όμως η ιστορική αποκατάσταση με τη σειρά της προσκρούει σε μια σειρά εξίσου δυσεπίλυτων ιστορικών προβλημάτων. Ο ίδιος ο Πλάτων δεν μας δίνει κανένα στοιχείο ώστε να ξεχωρίσουμε ότι πρόκειται για έναν διαφορετικό Κριτία πρόγονο του τυράννου. Σε αυτό συνηγορεί και η ρητή αναφορά του σχολιαστή του πλατωνικού έργου Πρόκλου ότι ο Κριτίας είναι ο γνωστός τύραννος.¹³

Ακόμη και εάν αγνοηθεί το σχόλιο του Πρόκλου, η εισαγωγή ενός Κριτία διαφορετικού από τον τύραννο προσκρούει στη θεατρική οικονομία του διαλόγου. Η αναφορά του Σωκράτη (με χρονολογία ιστορικής δράσης 470-399 π.Χ.) στην Αθήνα, καθώς αυτός είχε συμμετάσχει στην πολιτορκία της Ποτιδαιας η οποία έλαβε χώρα από 432 έως το 429, τοποθετεί τον διάλογο το αργότερο το 429. Εάν δεχτούμε ότι ο Κριτίας που εισήχθη γεννήθηκε το 520 π.Χ., θα πρέπει να ήταν 91 ετών. Η εμπλοκή στον διάλογο του Σικελιώτη Ερμοκράτη, να μην τοποθετεί τον διάλογο πριν από το 415 π.Χ., αλλά όχι απαραίτητα στο 429. Κάτι που καθιστά αβέβαιη την ανασύνθεση τη μετάδοση της προφορικής παράδοσης εάν δεχτούμε ότι αυτή είναι ιστορική και όχι επινοημένη.

Εκτός αυτού, αντίστοιχα δύσκολα ιστορικά προβλήματα παρουσιάζει και η χρονολογία του ταξιδιού του Σόλωνα στην Αίγυπτο, η βάση της αξιοπιστίας της όλης αφήγησης κατά τα λεγόμενα του Πλάτωνα. Σύμφωνα με τον κατά πολύ μεταγενέστερο Πλούταρχο (50-120 μ.Χ.), ο Σόλων ταξίδεψε στην Αίγυπτο σύμφωνα με όσα αναφέρει ο Πλάτων.¹⁴ Η μόνη άλλη ανεξάρτητη πηγή που αναφέρει το ταξίδι του Σόλωνα στην Αίγυπτο είναι ο προγενέστερος του Πλούταρχου και του Πλάτωνα Ηρόδοτος (περίπου 484-430 π.Χ.). Το ταξίδι του

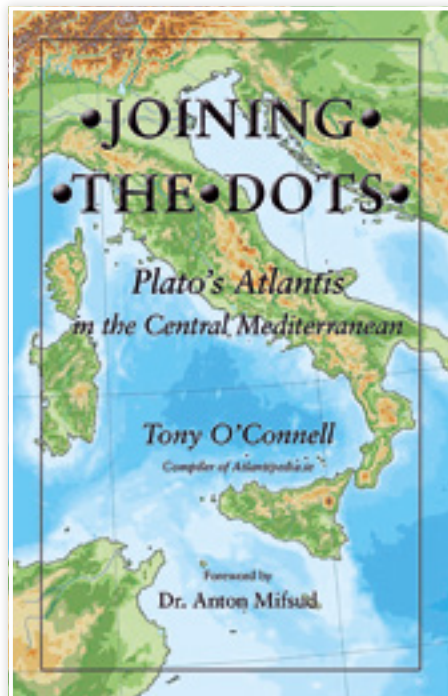
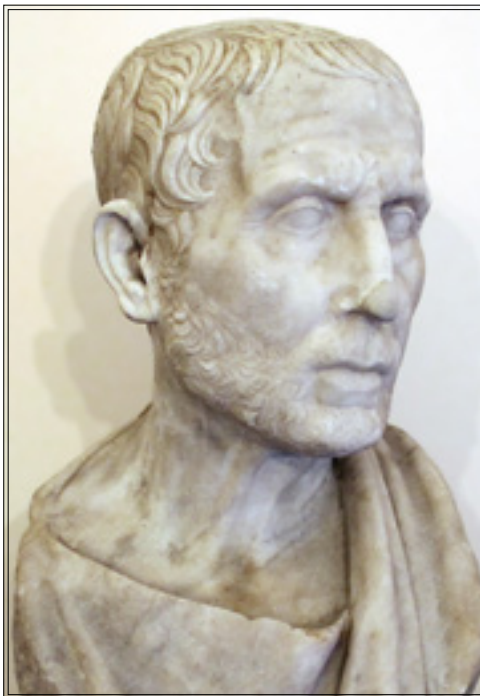
Σόλωνα τοποθετείται από τον Ηρόδοτο στην περίοδο βασιλείας του Άμασι Β', από το 570 έως το 526 π.Χ., κάτι που έρχεται σε αντίφαση με την πληροφορία που ίδιος δίνει, ότι τα ταξίδια του Σόλωνα στη Λυδία και έπειτα στην Αίγυπτο έγιναν μετά το τέλος της θητείας του ως άρχοντα στην Αθήνα, η οποία χρονολογείται ανάμεσα στα 594 και 591 π.Χ.¹⁵ και κράτησαν 10 χρόνια, δηλαδή έως το 584 π.Χ. Εάν μάλιστα δεχτούμε ότι οι χρονολογίες του Κροίσου της Λυδίας, την οποία ο Σόλων επισκέφθηκε πριν από την Αίγυπτο, κυμαίνονται ανάμεσα στα έτη 560-547 π.Χ.,¹⁶ τότε η ιστορικότητα των ταξιδιών αυτών δεν πατά σε στέρεο ιστορικό έδαφος, κάτι που το επισημαίνει ήδη ο Πλούταρχος.¹⁷ Ιδίως εάν ληφθεί υπόψη ότι ο Σόλων πέθανε το 599 π.Χ. (σύμφωνα με ένα απόσπασμα του ιστορικού Φαινία από την Ερεσό, ο οποίος τοποθετείται τον 4ο αιώνα π.Χ.).

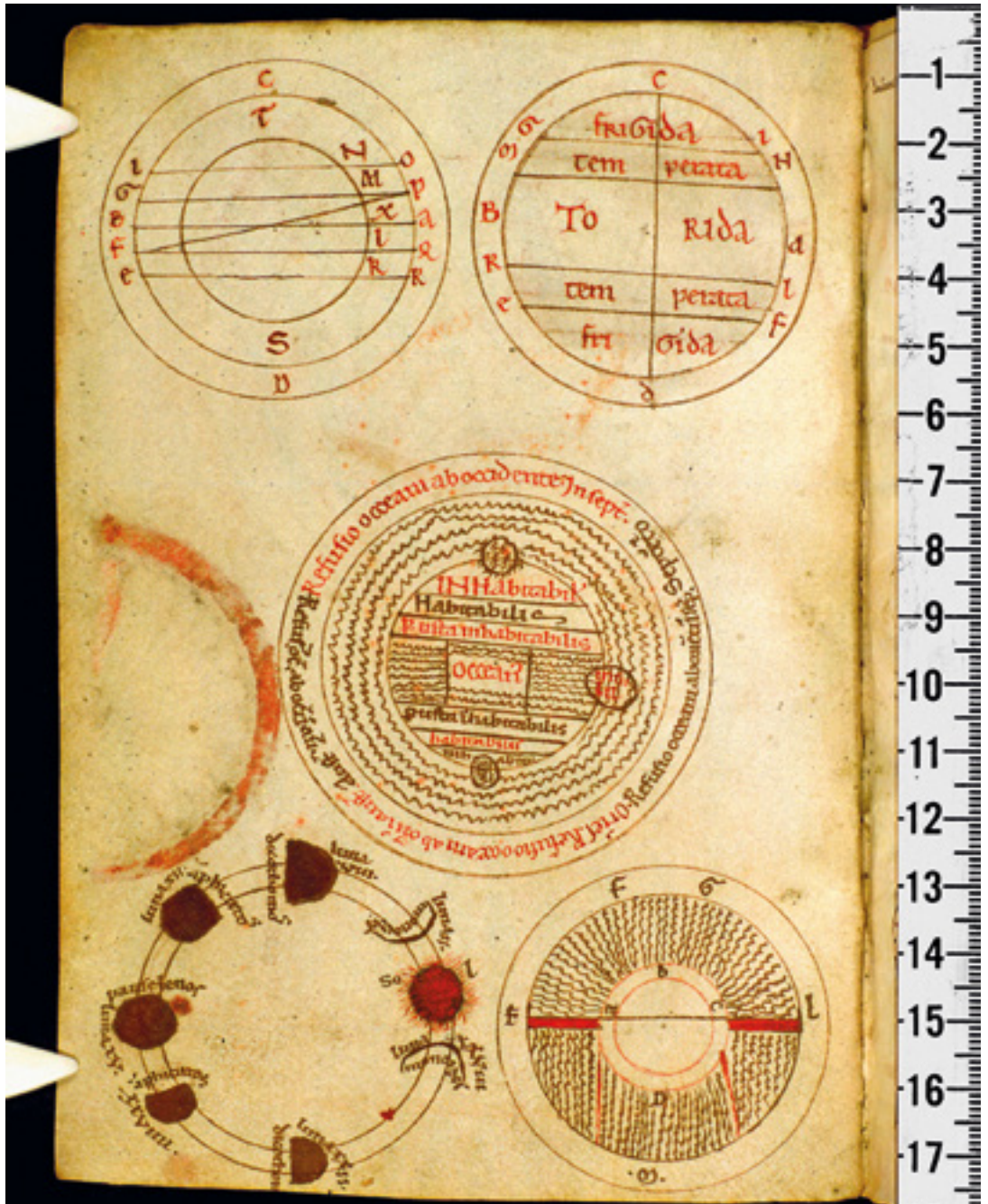
Συνεπώς, ελλείπει νέων σχετικών στοιχείων, η ιστορικότητα των λεγομένων του Πλάτωνα δεν μπορεί να επαληθευτεί μέσω των διαθέσιμων σχετικών πηγών. Για τον λόγο αυτό θα πρέπει να στραφούμε σε μια άλλη συλλογιστική για τη χρήση του μύθου της Ατλαντίδας από τον Πλάτωνα. Το ζητούμενό του δεν ήταν η ιστορική αξιοπιστία, αλλά η διάθεση πολιτικού συμβολισμού. Και ο πολιτικός αυτός συμβολισμός εξυπηρετείται με έναν φιλοσοφικό μύθο, ένα από τα βασικά εργαλεία της πλατωνικής σκέψης.

Η ερμηνεία του μύθου από την οπτική της πολιτικής διάστασης έχει να κάνει με την άποψη του Πλάτωνα για το τραύμα που υπέστη η Αθήνα μετά την οδυνηρή ήττα της στον Πελοποννησιακό Πόλεμο. Μια ασφαλής ένδειξη γι' αυτό είναι η παρουσία στον διάλογο του Ερμοκράτη, νικητή της αθηναϊκής υπερωφίας που συνιστά η εκστρατεία στη Σικελία. Πιθανότατα ο *Τίμαιος* να αποτελεί το μέρος μιας τριλογίας που συνεχίζεται με τον

Ο Κοσμάς ο Ινδικοπλεύστης υπήρξε γεωγράφος του 6ου αι. μ.Χ. και χριστιανός μοναχός. Θεωρούσε ότι ο Πλάτων άντλησε τον μύθο της Ατλαντίδος από τον κατακλισμό της Βίβλου παραλλάσσοντάς τον. Χάρτης από το έργο του *Χριστιανική Τοπογραφία*. ΚΑΤΩ. Ο Ποσειδώνιος από την Απάμεια ήταν ένας φιλόσοφος που σύμφωνα με την αρχαία παράδοση θεωρούσε πιθανή την ύπαρξη της Ατλαντίδας. Ρωμαϊκό αντίγραφο (Νάπολη, Αρχαιολογικό Μουσείο). ΔΕΞΙΑ: Το εξώφυλλο του πιο πρόσφατου βιβλίου το οποίο υπερασπίζεται την ιστορικότητα του πλατωνικού μύθου της Ατλαντίδας.

Μεσαιωνικό χειρόγραφο από τη συλλογή της Οξφόρδης το οποίο διασώζει τον πλατωνικό διάλογο *Τίμαιος*. ΑΠΕΝΑΝΤΙ: Ο Πιερ Βιντάλ-Νακέ (1930-2006) υπήρξε ένας από τους πιο έγκυρους ακαδημαϊκούς μελετητές της Αρχαίας Ελλάδας και της σχέσης της μυθολογίας με την ιστορία στην αρχαία ελληνική σκέψη. Έως το τέλος της ζωής του υποστήριζε σθεναρά ότι η Ατλαντίδα είναι επινόηση του Πλάτωνα. Η επιχειρηματολογία του αποτελεί ακόμη και σήμερα την κυρίαρχη τάση στη σχετική έρευνα.

Κριτία και θα τελείωνε με τον *Ερμοκράτη*. Η αναφορά της Ατλαντίδας στην εισαγωγή του *Τίμαιου* προσοικονομεί τη διαπραγματεύση της εξέλιξης της ανθρωπότητας από τη δημιουργία της έως τις πολιτείες των ανθρώπων και τις συγκρούσεις τους μέσα από την τριλογία αυτή. Εάν ο *Τίμαιος* αναφέρεται στη δημιουργία του κόσμου, ο ημιτελής *Κριτίας* αναφέρεται σε ένα ένδοξο παρελθόν της Αθήνας και ο *Ερμοκράτης*, ο οποίος τελικά δεν γράφτηκε, στο πραγματικό ιστορικό παρελθόν της Αθήνας και τα αίτια της ήττας. Γίνεται προφανής η έμμεση αντίστιξη του ένδοξου παρελθόντος της νικήτριας Αθήνας απέναντι σε έναν βάρβαρο εισβολέα, το οποίο απηχεί τους θριάμβους του Μαραθώνα και των Περσικών Πολέμων, με τη ζοφερή πραγματικότητα του σύγχρονου με τον δραματικό χρόνο της όλης συζήτησης Πελοποννησιακού Πολέμου στα πρώτα του στάδια.

Σύμφωνα με τη συναρπαστική και εύστοχη ανάγνωση του μύθου της Ατλαντίδας από τον Πιερ Βιντάλ-Νακέ, σε ένα

σχετικό βιβλίο το 2005, λίγο πριν πεθάνει το 2006, πίσω από τη διαμάχη των αρχαίων Αθηναίων με τους Άτλαντες προβάλλει η συγκριτική αξιολόγηση δύο περιόδων της ιστορικής Αθήνας.

Οι Άτλαντες είναι ένας πλούσιος και ναυτικός λαός που η δύναμή του τον οδηγεί στην υπεροψία και την αυτοκαταστροφή, μέσω της δίψας για επέκταση. Πρόκειται για ένα είδωλο της ναυτικής δημοκρατίας στην Αθήνα της εποχής του Περικλή. Η ήττα τους από τη στεριανή και σταθερά προσκολλημένη στα ιδεώδη της ιδανικής πολιτείας αρχαία Αθήνα είναι μια προτροπή για την επιστροφή στο ιδανικό παρελθόν της Αθήνας της εποχής των θριαμβευτών Μαραθωνομάχων. Άλλωστε, εάν πιστέψουμε τον Στράβωνα, ο Πλάτων πίστευε ότι μια σωστά διοικούμενη πόλη όφειλε να αποκλείσει τη θάλασσα ως έναν πονηρό δάσκαλο.¹⁸

Αυτή η αίσθηση αλληγορίας ενισχύεται από την επιλογή των ιστορικών προσώπων που συμμετέχουν στους διαλόγους *Τίμαιο* και *Κριτία*. Ο Ερμοκράτης είναι ο νικητής της ναυτικής δύναμης της Αθήνας, ενώ ο Κριτίας συνδέεται με την κατάλυση της δημοκρατίας, του καθεστώτος που στηρίχτηκε στη ναυτική δύναμη της Αθήνας.

Επομένως, ο συμβολισμός της Ατλαντίδας δεν απορρίπτεται, αντίθετα ενισχύεται από την εκτίμηση του ιστορικού περιγύρου των σχετικών πλατωνικών διαλόγων.

Η φαντασία του Πλάτωνα έναντι της ιστορικής πραγματικότητας

Όπως εύστοχα έχει επισημανθεί και πάλι από τον Βιντάλ-Νακέ σε μία από τις πολλές μελέτες του για την ιστορικότητα του μύθου της Ατλαντίδας ήδη από 1981, η οποία μάλιστα μεταφράστηκε και στα ελληνικά το 1983, βασικό μέλημα του Πλάτωνα δεν ήταν οι ιστορικές πηγές, αλλά τα φιλοσοφικά πρότυπα. Αυτά τα πρότυπα ανάγονται στη θεωρία των Ιδεών,

οι οποίες παραμένουν αμετάβλητες από τη ρευστή πραγματικότητα. Σύμφωνα με τον φιλόσοφο, ο άνθρωπος είναι ένα παιχνίδι στα χέρια του Θεού για την ευχαρίστησή του. Για τον λόγο αυτό ο άνθρωπος αναπέμπει ευχαριστίες προς αυτό παίζοντας τα πιο όμορφα και δυνατά παιχνίδια.¹⁹ Μέρος αυτών των παιχνιδιών με τα οποία η πραγματικότητα μιμείται τον κόσμο των Ιδεών είναι ο μύθος και η ιστορία.

Η πλατωνική διήγηση για την Ατλαντίδα εξυπηρετεί έναν διδακτικό σκοπό και μπορεί να ελεγχθεί ως διανοητική κατασκευή σε κάθε στάδιο διατύπωσής της. Από την παράδοση των Αιγυπτίων ιερέων έως τη διατύπωσή της από τον Κριτία, ο Πλάτων δεν επιμένει στην ιστορική της ακρίβεια, η οποία άλλωστε δεν είναι και το ζητούμενο. Για τον λόγο αυτό, κάθε σύγχρονη προσπάθεια «ρεαλιστικής» προσαρμογής του μύθου είναι εκ των προτέρων καταδικασμένη σε αποτυχία. Από τον 17ο αιώνα μ.Χ. έως και σήμερα έχουν διατυπωθεί άπειρες ερμηνείες και θεωρίες για την τοποθεσία της χαμένης ηπείρου, από τη Σαντορίνη και τη Σουηδία έως τη λίμνη Τιτικάκα στο Μεξικό. Μια πρόσφατη τεράστια σε όγκο συλλογή των σχετικών θεωριών μπορεί κάποιος να βρει στην ιστοσελίδα που διατηρεί από το 2009 ο Τόνυ Ο'Κόννελ, συγγραφέας του πιο πρόσφατου βιβλίου για την υπεράσπιση της ιστορικότητας της Ατλαντίδας, στην ηλεκτρονική διεύθυνση <http://atlantipedia.ie/samples/>.

Όμως η ουσία είναι ότι όλες οι απόπειρες αυτές, είτε πρόκειται για δόκιμες επιστημονικές υποθέσεις είτε για αποκυήματα φαντασίας, δεν αντιλαμβάνονται ή παρανοούν τη βασική πηγή για την Ατλαντίδα, που παραμένει το πλατωνικό κείμενο: Όταν ο Κριτίας δηλώνει στον Τίμαιο ότι λέει την αλήθεια για την Ατλαντίδα, μιλάει ο Κριτίας, και όχι ο ίδιος ο Πλάτων.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

- 1 Πλάτων, *Τίμαιος* 17a-27a.
- 2 Αιλιανός, *Ποικίλη Ιστορία* 3.18.
- 3 Διόδωρος Σικελιώτης, *Ιστορική Βιβλιοθήκη* 5.41-46.
- 4 Πλάτων, Σχόλια στον *Τίμαιο* 1.74.
- 5 Στράβων, *Γεωγραφικά* 13.1.36.
- 6 Πλίνιος, *Φυσική Ιστορία* 2.92.205.
- 7 Τερτυλλιανός, *Απολογία* 40.4.
- 8 Αμμιανός Μαρκελλίνος, *Res gestae* 17.7.13.
- 9 Αρνόβιος, *Κατά Εθνών* 1.5.
- 10 Κοσμάς ο Ινδικοπλεύστης, *Χριστιανική Τοπογραφία* 12.452c-453b, 456c-d.
- 11 Πλάτων, *Πρωταγόρας* 316a.
- 12 Πλάτων, *Χαρμίδης* 153c.
- 13 Πλάτων, Σχόλια στον *Τίμαιο* 1.70.
- 14 Πλάτων, *Βίος Σόλωνα* 31.
- 15 Αριστοτέλης, *Αθηναίων Πολιτεία* 14.1.
- 16 Ηρόδοτος, *Ιστορία* 1.29-30.
- 17 Πλούταρχος, *Βίος Σόλωνα* 27.1.
- 18 Στράβων, *Γεωγραφικά* 7.3.8.
- 19 Πλάτων, *Νόμοι*, 1.644d και 7.803c.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- J. Burnet, *Greek Philosophy: From Thales to Plato*, 1914.
- B. Κάλφας, *Πλάτων, Τίμαιος*, 2013.
- D. Nails, *The People of Plato*, 2002.
- H-G. Nesselrath, «Atlantis auf ägyptischen Stelen? Der Philosoph Krantor als Epigraphiker», *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphic* 135 (2001), σ. 33-35.
- O. D. Smith, «The Atlantis story: An Authentic Oral Tradition?», *Shima* 10.2 (2016), σ. 11-17.
- P. Vidal-Naquet, *Ο Μαύρος Κυνηγός. Μορφές σκέψης και μορφές σκέψης στον ελληνικό κόσμο*, 1983. — *Η Ατλαντίδα. Μικρή ιστορία ενός πλατωνικού μύθου*, 2006.

<http://www.plato-academy.gr/platon>

Μια πρόσφατη συλλογή της τεράστιας για τον Πλάτωνα διεθνούς βιβλιογραφίας έχει επιχειρηθεί στην ψηφιακή εγκυκλοπαίδεια «Πλάτων» από την Ακαδημία Πλάτωνα.

Ο Κλεάνθης Ζουμπουλάκης είναι δρ Αρχαίας Ιστορίας στο ΕΚΠΑ.

Το πληρέστερο
κατάστημα
Δομικών Υλικών

baumarket.gr
ΔΟΜΙΚΑ ΥΛΙΚΑ

Επιστροφή στο σπίτι.

Ανανεώστε την αισθητική

Κρατήστε το χώρο ζεστό

Απαλλαγείτε από την υγρασία

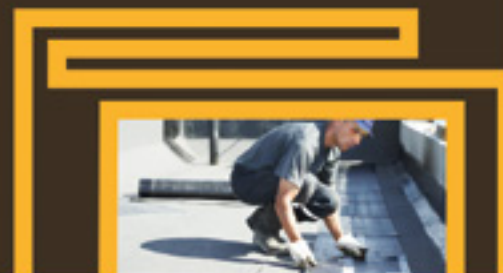
Πέτρα και Τουβλάκι
επένδυσης Mathios Stone

Συστήματα
εξωτερικής
Θερμομόνωσης

Στεγάνωση -
Υγρομόνωση

Βαφές - Χρώματα

baumarket.gr

Το επίσημο eshop του ομίλου εταιρειών Μαθιός Πυρίμαχα

210 55 80 120-1

ΤΑ ΤΕΙΧΗ ΤΟΥ ΠΕΙΡΑΙΑ

Οχυρώσεις και ναυτικές εγκαταστάσεις 25 αιώνων

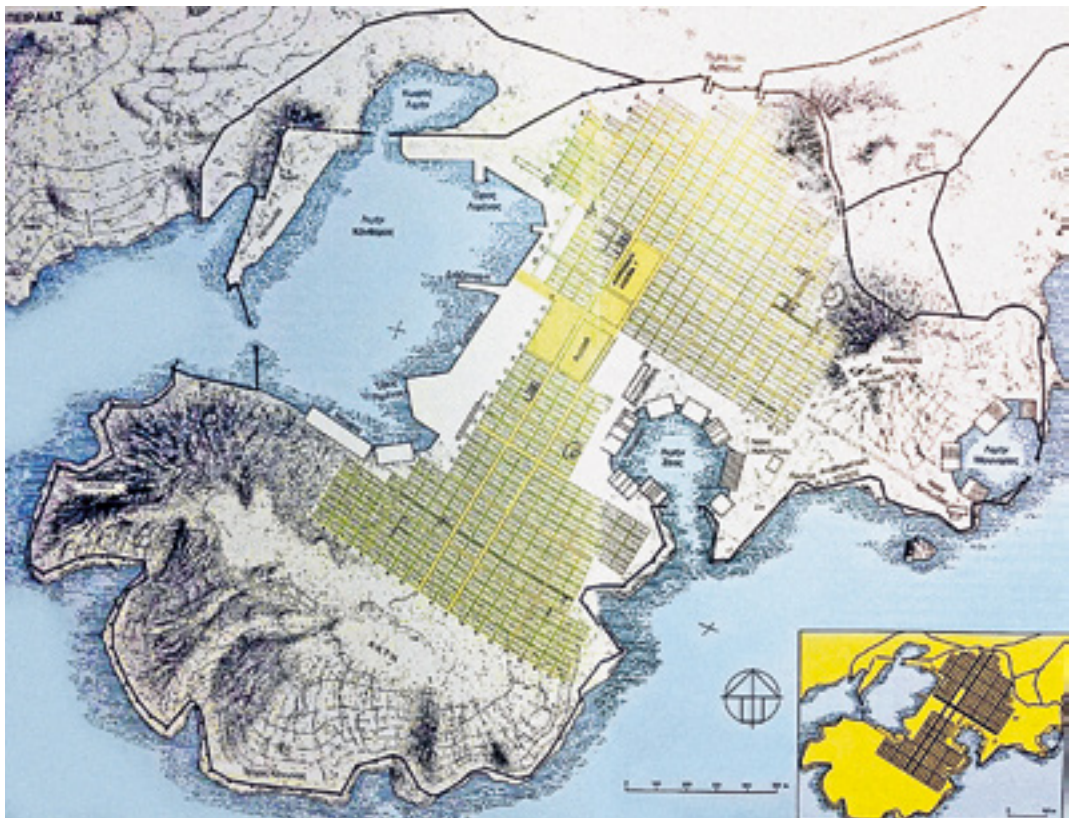
ΤΟΥ ΛΕΥΤΕΡΗ ΚΑΝΤΖΙΝΟΥ

Τα αρχαία μνημεία του Πειραιά και ειδικότερα το Κονώνειο Τείχος, οι νεώσοικοι της Ζέας και η Σκευοθήκη του Φίλωνα είναι από τα κορυφαία δημιουργήματα του κλασικού πολιτισμού. Η αρχαιολογική, η επιστημονική και η πολιτισμική τους αξία καθίσταται αδιαμφισβήτητη, μιας και είναι μοναδικά στο είδος τους, αποτελώντας πολύτιμη πηγή γνώσης για το δημοφιλέστερο πολεμικό πλοίο της Αρχαιότητας, την αθηναϊκή τριήρη. Σχεδόν 6 χλμ. παράκτιων τειχών, άλλα 10 χλμ. χερσαίων τειχών, 55 πύργοι, 3 πύλες, 372 νεώσοικοι και 1 τάφος χωροθετούσαν την πειραιϊκή χερσόνησο, μετατρέποντάς τη σε έναν ασφαλή ναύσταθμο της ισχυρότερης ναυτικής δύναμης της Μεσογείου. Σήμερα, το μεγαλύτερο μέρος όλων αυτών των μνημείων είτε έχει καταστραφεί είτε παραμένει θαμμένο κάτω από τη σύγχρονη πόλη, ενώ ό,τι έχει μερικώς αναστηλωθεί παρουσιάζει σημάδια εγκατάλειψης.

Στη συνέχεια, λοιπόν, παρουσιάζεται η ιστορία της πειραιϊκής χερσονήσου, από τότε που ήταν αποκομμένη από την ξηρά μέχρι και τη σύγχρονη εποχή με κεντρικό άξονα μελέτης τα οχυρωματικά έργα. Επιπλέον, επισημαίνονται οι σπουδαιότερες αρχαιολογικές έρευνες που έχουν λάβει χώρα στα έργα αυτά από τις αρχές του 19ου αιώνα έως τις πλέον πρόσφατες το 2015. Παρατίθεται επίσης μια επιστημονική πρόταση για την ανάδειξη και την αξιοποίηση του αρχαιολογικού χώρου, που εκπονήθηκε το 2019.

Χάρτης του Πειραιά όταν ήταν νησί, πριν από περίπου 2 εκατομμύρια χρόνια. ΚΑΤΩ: Χάρτης του αρχαίου Πειραιά, όπου με κίτρινο χρώμα αποδίδεται η πολεοδομική χάραξη του Ιππόδαμου και με μαύρο οι οχυρωματικές και ναυτιλιακές εγκαταστάσεις (νεώσοικοι και Σκευοθήκη).

Τα τείχη και οι πύργοι

Πριν από περίπου 2 εκατομμύρια χρόνια η χερσόνησος του Πειραιά ήταν νησί. Η περιοχή από τον Φλοίσβο μέχρι τη Δραπετσώνα και σε απόσταση περίπου 1,5 χλμ. από τον λόφο της Ακρόπολης των Αθηνών ήταν καλυμμένη από τη θάλασσα. Με το πέρασμα των χιλιετιών, οι αποθέσεις των φερτών υλικών από τους ποταμούς Κηφισό, Ηριδανό και Ιλισό «γέμισαν» τον παραπάνω φυσικό όρμο με αποτέλεσμα η ηπειρωτική χώρα να συνδεθεί με το νησί του Πειραιά. Όλες αυτές οι «νέες» στεριές παρέμεναν ελώδεις και απροσπέλαστες για τους Αθηναίους, οι οποίοι τις αποκαλούσαν *Αλίπεδον*. Άλλωστε και η ονομασία *Πειραιάς* επιβεβαιώνει τη γεωλογική ιδιαιτερότητα της περιοχής, αφού η πρόσβαση σε αυτόν επιτυγχανόταν ακτοπλοϊκά από τον φαληρικό όρμο και όχι διά ξηράς (*πειραιεύς* = πορθμεύς από το ρήμα *πειραϊώ* = περνά αντίκρυ).

Στον βραχώδη λόφο της Καστέλλας έχει ανακαλυφθεί ανθρώπινη δραστηριότητα, χρονολογούμενη από την προϊστορική εποχή. Στην Αρχαιότητα, η περιοχή αυτή, όπως και ο παρακείμενος κόλπος (σημερινό Μικρολίμανο), ονομαζόταν *Μουνυχία*, προς τιμήν του πρώτου οικιστή του λόφου και ήρωα των Αθηνών Μουνυχο. Όμως ο πραγματικός ιδρυτής του Πειραιά ήταν ο Θεμιστοκλής, ο οποίος κάλεσε τον Μιλήσιο αρχιτέκτονα Ιππόδαμο για να εκπονήσει το σχέδιο της νέας πόλης (493 π.Χ.). Σταδιακά, ο Πειραιάς έγινε το οικονομικό, το εμπορικό και το τροφοδοτικό κέντρο της αθηναϊκής πολιτείας, ενώ η Αθήνα παρέμεινε το πολιτικό και το θρησκευτικό κέντρο της νέας ναυτικής υπερδύναμης της Μεσογείου.

Η νέα πόλη δεν θα μπορούσε να μείνει απροστάτευτη. Έτσι, ο κόλπος του Κανθάρου (σημερινό κεντρικό λιμάνι του Πειραιά) χρησιμοποιήθηκε κυρίως για εμπορικές δραστηριότητες, ενώ ο κόλπος της Ζέας (γνωστότερος ως Πασαλιμάνι) έγινε ο κύριος πολεμικός ναύσταθμος των Αθηναίων και ο κόλπος της Μουνυχίας μετατράπηκε σε βοηθητικό λιμάνι για τα πολεμικά σκάφη. Το μεγαλόπνοο έργο για την οχύρωση του Πειραιά και τη ναυπήγηση του στόλου ξεκίνησε στο μεσοδιάστημα των δύο Περσικών Πολέμων (490-480 π.Χ.) και εντάθηκε κατά την περίοδο της σύστασης της Δηλιακής Συμμαχίας (470-460 π.Χ.), ενώ καθ' όλη τη διάρκεια του 5ου και του 4ου αιώνα π.Χ. σημειώθηκαν σημαντικές προεκτάσεις, ανακατασκευές και επιδιορθώσεις.

Το πρώτο χερσαίο τείχος του Πειραιά ξεκινούσε από την Ηετιώνεια χερσόνησο (Δραπετσώνα), όπου υπήρχε το ομώνυμο οχυρό (ανάμεσα στις σύγχρονες Πύλες Ε1 και Ε2) και κατέληγε στον λόφο της Μουνυχίας. Αυτό αποκαλείται συμβατικά Θεμιστόκλειο ή Βόρειο Τείχος και είχε μήκος περίπου 10 χλμ. Το χαρακτηριστικό γνώρισμά του ήταν η συμπαγής κατασκευή και το μεγάλο πλάτος του. Κοντά στην ακτή του Κανθάρου και σε απόσταση 10 μ. από το τείχος ανοίχτηκε μια τάφος πλάτους 9,5 μ., προστατεύοντας την Ηετιώνεια Πύλη (ο Ηετιώνας ήταν ο μυθικός πρώτος οικιστής της περιοχής), απ' όπου ξεκινούσε η αρχαία οδός Θηβών. Η πύλη ήταν απλή στην κατασκευή της με άνοιγμα 3,70 μ. και πλαισιωνόταν από δύο τετράγωνους πύργους, οι οποίοι αργότερα ανακατασκευάστηκαν και απέκτησαν κυκλική μορφή

ΑΠΕΝΑΝΤΙ. Τοπογραφικό σχεδιάγραμμα των σύγχρονων οικοδομικών τετραγώνων του Πειραιά και του τμήματος των Χερσαίων Τειχών στο ύψος των δύο κεντρικών πυλών της πόλης, του «Αστικού Πυλώνα» (αριστερά) και της «Διαμέσου Πύλης» (δεξιά), στην οποία κατέληγαν τα Μακρά Τείχη. ΜΕΣΗ: Άποψη της Ηετιώνειας Πύλης με τους αναστηλωμένους κυκλικούς πύργους. ΚΑΤΩ: Τα ερείπια του «Αστικού Πυλώνα», της παλαιάς κεντρικής πύλης του Πειραιά.

(τέλη 5ου αιώνα π.Χ.). Κατά τα έτη 1997-2001 ο αρχαιολόγος Γεώργιος Σταϊνχάουερ ανάσκαψε και αποκατέστησε εν μέρει τους δύο πύργους.

Λίγο ανατολικότερα και σε μικρή απόσταση από τον λιμένα του Κανθάρου κατασκευάστηκε η κύρια πύλη εισόδου της πόλης, ο «Αστικός Πυλώνας», έχοντας άνοιγμα 6,75 μ. Αυτή βρισκόταν στη συμβολή των σύγχρονων οδών Ομ. Σκυλίτση και Πύλης, απ' όπου και σήμερα ξεκινά ο κεντρικός οδικός άξονας του Πειραιά. Επρόκειτο για το πιο ευπρόσβλητο τμήμα των οχυρώσεων και γι' αυτό τον λόγο ενισχύθηκε περισσότερο απ' οποιοδήποτε άλλο. Σ' αυτό το σημείο, το τείχος είχε πάχος 5 μ. και ύψος 18,50 μ., καθώς διέθετε δύο κυκλικούς πύργους εκατέρωθεν της πύλης σε απόσταση 15 μ. μεταξύ τους, οι οποίοι αργότερα ανακατασκευάστηκαν και απέκτησαν τετράγωνη κάτοψη. Ο δυτικός πύργος προεξείχε 8 μ. από το τείχος, δημιουργώντας μια εσωτερική περικλειστή αυλή, όπου οι επιτιθέμενοι εγκλωβίζονταν και γίνονταν βορά των αμυνομένων. Η ανατολική απόληξη του τείχους (δηλαδή προς την Καστέλλα) δεν είναι επαρκώς ταυτοποιημένη από τους αρχαιολόγους, εξαιτίας της έλλειψης ευρημάτων.

Το 459 π.Χ. άρχισε η ανοικοδόμηση ενός τείχους που θα έδανε τον λόφο των Νυμφών (η περιοχή του Αστεροσκοπείου στο Θησείο) με τον «Αστικό Πυλώνα». Το πλάτος του κυμαινόταν μεταξύ 3,60-4,50 μ. και ανά τακτά διαστήματα (περί τα 61 μ.) ενισχυόταν με πύργους διαστάσεων 5,50x5 μ. Σήμερα, ελάχιστα τμήματα αυτής της οχύρωσης έχουν έλθει στο φως, διότι σχεδόν το σύνολό τους βρίσκεται κάτω από την οδό Πειραιώς. Αργότερα (το 446 π.Χ.), ανοικοδομήθηκε ένα δεύτερο τείχος (Νότιο Τείχος), παράλληλα με το πρώτο, δημιουργώντας έναν περιτειχισμένο διάδρομο πλάτους 180 μ. Τα δύο αυτά παράλληλα οχυρωματικά έργα

έμειναν στην ιστορία ως Μακρά Τείχη και διασφάλιζαν την απρόσκοπτη επικοινωνία της Αθήνας με τον Πειραιά. Στο σημείο που κατέληγαν κατασκευάστηκε μία νέα πύλη εισόδου προς τον Πειραιά, η «Διάμεσος Πύλη» (στο σύγχρονο οικοδομικό τετράγωνο μεταξύ των οδών Διοτόμου, Ευριπίδου, Πύλης και 34ου Συντάγματος Πεζικού). Αυτή ανοιγόταν λίγο ανατολικότερα του «Αστικού Πυλώνα», είχε πλάτος 4 μ. και διέθετε αυλή εγκλωβισμού διαστάσεων 18x16,5 μ.

Συνάμα με την ανέγερση του πρώτους σκέλους των Μακρών Τειχών, υψώθηκε και ένα άλλο τείχος στα ανατολικά με χάραξη παρόμοια με αυτή της σύγχρονης Λεωφόρου Συγγρού. Αυτό ξεκινούσε από τον λόφο των Μουσών (Φιλοπάππου) και κατέληγε στο ανατολικό άκρο του φαληρικού όρμου (σύγχρονο Τροκαντερό), εξ ου και η ονομασία του Φαληρικού Τείχους. Σύντομα, όμως, εγκαταλείφθηκε και από το 413 π.Χ. άρχισε να ερειπώνει, αφήνοντας ελάχιστα κατάλοιπα σήμερα.

Επί Κόνωνα κατασκευάστηκε το πιο εντυπωσιακό μνημείο του Πειραιά, που σήμερα σώζεται αποσπασματικά. Πρόκειται για το Τείχος της Ακτής ή αλλιώς Κόνωνεια Τείχη. Ο Κόνωνας ήταν Αθηναίος στρατηγός και επικεφαλής του περσικού στόλου κατά τη ναυμαχία της Κνίδου (394 π.Χ.), όπου οι Σπαρτιάτες ηττήθηκαν. Ως αντάλλαγμα για τις υπηρεσίες του, αυτός ζήτησε τη χρηματοδότηση για την κατασκευή ισχυρών αμυντικών έργων στην Αθήνα και τον Πειραιά, καθώς και για τη ναυπήγηση ενός ισχυρού στόλου. Έτσι, ένα νέο τείχος περιέτρεχε όλη την ακτογραμμή, ξεκινώντας από τις σύγχρονες εγκαταστάσεις του Οργανισμού Λιμένος Πειραιώς (ΟΛΠ) στο κεντρικό λιμάνι, συνέχιζε προς τη Σχολή Ναυτικών Δοκίμων και τον όρμο Παλάσκα, ακολουθούσε την παραλία της Πειραιϊκής και της Φρεατύδας, φτάνοντας μέχρι το ανατολικό άκρο των Χερσαίων Τειχών. Το πάχος τους

Τμήμα νεωσοίκων στο υπόγειο σύγχρονης πολυκατοικίας στη συμβολή των οδών Ακτής Μουτσοπούλου και Συραγγείου.

κυμαινόταν μεταξύ 3,10-3,40 μ. (δηλαδή σχεδόν το μισό από το Χερσαίο Τείχος) και περιλάμβανε 55 τετράγωνους πύργους (σήμερα είναι ορατοί μόνο οι 22). Τα μεσοπύργια διαστήματα είχαν μήκος 45-100 μ. ανάλογα με τη διαμόρφωση του εδάφους και οι πύργοι είχαν πρόσοψη πλάτους 6-6,5 μ., εξέχοντας 4-5,50 μ. από τα τείχη. Δίπλα τους ανοιγόταν μια μικρή θύρα πλάτους 1,20-1,50 μ., η οποία σε καιρό πολέμου χρησίμευε ως έξοδος επίθεσης των αμυνομένων σε περίπτωση απόβασης εχθρικών στρατευμάτων. Τέλος, στην πίσω πλευρά κάθε πύργου υψωνόταν μία λίθινη κλίμακα που οδηγούσε στις επάλξεις.

Πρόκειται για μια ιδιαίτερος ισχυρή οχύρωση, της οποίας η ανθεκτικότητα οφειλόταν κυρίως στην άριστη αρμολόγηση των λιθόπλινθων και στη θεμελίωσή της με εγκοίτια λαξεύματα εντός του φυσικού βράχου της ακτής. Επιπλέον, στους κατώτερους δόμους (σειρές) της εξωτερικής παρειάς (πλευράς), η επιφάνεια των λιθό-

πλινθων παρουσιάζει καμπυλότητα (σαν κύφωση), ενισχύοντας με αυτό τον τρόπο τη στατικότητα της κατασκευής.

Το Τείχος της Ακτής, όπως και η πλειονότητα των πειραϊκών και των αθηναϊκών οχυρωματικών έργων, κατασκευάστηκε με οικοδομικά υλικά προερχόμενα από τα λατομεία της περιοχής. Κυρίως χρησιμοποιήθηκε ο σκληρός δολομιτικός ασβεστόλιθος εξορυγμένος από το Χατζηκυριάκειο και ο υποκίτρινου χρώματος μαργαϊκός ασβεστόλιθος από τον λόφο της Μουνικίας.

Τα τείχη έφταναν μέχρι το στενότερο σημείο της εισόδου του κάθε λιμανιού (στον «λαιμό»), απ' όπου εκατέρωθεν τειχισμένοι μόλοι με πύργους στην απόληξή τους προστάτευαν τον ναύσταθμο. Επιπλέον, σε περίοδο πολέμου, μια αλυσίδα (τα κλείθρα) συνέδεε τους δύο θαλάσσιους πύργους, φράσσοντας την είσοδο προς τον κόλπο. Μάλιστα, στη Ζέα οι πύργοι είχαν κατασκευαστεί με τέτοιο τρόπο, ώστε οι επιτιθέμενοι να παγιδεύονται δίχως

Απόψεις του αναστηλωμένου Κονώνειου Τείχους στην Ακτή Θεμιστοκλέους (με κόκκινα βέλη σημειώνονται οι πύργοι). ΕΠΑΝΩ: Στο ύψος της Πειραιϊκής, όπου είναι εμφανείς τρεις πύργοι. ΜΕΣΗ: Ανοιχτό γήπεδο καλαθοσφαίρισης έχει κτιστεί εντός του αρχαιολογικού χώρου και πάνω σε τμήμα της αρχαίας οχύρωσης (→ βάση γερμανικού αντιαεροπορικού). ΚΑΤΩ: Ένας ακόμη χώρος άθλησης με παρακείμενες εγκαταστάσεις (→ η γραμμή του τείχους).

διέξοδο φυγής (σαν την αυλή εγκλωβισμού στα χερσαία τείχη). Σήμερα, στη συμβολή των οδών Ακτής Μουτσοπούλου και Ακτής Κουντουριώτου, σώζεται το υποθαλάσσιο τμήμα ενός θαλάσσιου πύργου της Ζέας, του οποίου η άνω πλευρά έχει επιστρωθεί με σκυρόδεμα και χρησιμοποιείται σαν προβλήτα από τη δεκαετία του 1930. Το παράκτιο τμήμα του τείχους μεταξύ της Ζέας και της Μουνυχίας είναι κατεστραμμένο, με εξαίρεση αυτό στην περιοχή του Σηράγγειου (στο Γήπεδο Μπιτς Βόλεϊ του Ολυμπιακού) και στον λόφο Κουμουνδούρου.

Η είσοδος του λιμανιού της Μουνυχίας φυλασσόταν με οχύρωση παρόμοια με αυτή της Ζέας, όπου έχουν ανακαλυφθεί τα ίχνη ενός κυκλικού πύργου (δυτικά, στον χώρο του Ναυτικού Ομίλου) και ενός τετράγωνου πύργου (στα ανατολικά), ενσωματωμένου πλέον με τον σύγχρονο λιμενοβραχίονα. Στο τρίτο λιμάνι του Πειραιά, τον Κάνθαρο, όλοι οι πύργοι καταστράφηκαν εσκεμμένα μετά το 1835, αφού η ύπαρξή τους εγκυμονούσε κινδύνους για τη ναυσιπλοΐα. Ωστόσο, διασώζονται τα υπολείμματα των δύο ψηλών φάρων, που στην κορυφή τους άναβε φωτιά. Ο ένας (ο δυτικός) βρίσκεται στον χώρο των Λιπασμάτων Δραπετσώνας (πλησίον του «Τάφου του Θεμιστοκλή»), ενώ ο δεύτερος (ο ανατολικός) υψώνεται εντός του χώρου της Ναυτικής Διοίκησης Αιγαίου.

Ο ναύσταθμος

Ενόψει της επερχόμενης νέας εισβολής των Περσών, ο Θεμιστοκλής κατάφερε να πείσει τους Αθηναίους να ναυπηγήσουν έναν ισχυρό στόλο, προσπορίζοντας χρήματα από την αξιοποίηση του αργύρου στα μεταλλεία του Λαυρίου. Έτσι, λοιπόν, η Αθήνα έγινε η ισχυρότερη ναυτική δύναμη της Μεσογείου. Σημειωτέον, ότι τότε έλαβε χώρα η πρώτη γνωστή μεγάλη ανθρωπογενής καταστροφή του φυσικού περιβάλλοντος με την αποψίλωση των

πέριξ δασών, ώστε η ξυλεία τους να χρησιμοποιηθεί για τη ναυπήγηση του στόλου. Το αποτέλεσμα ήταν να διαβρωθούν όλοι οι λόφοι του Πειραιά και οι πλαγιές των όμορών του βουνών.

Η ύπαρξη τόσο μεγάλου αριθμού πολεμικών σκαφών απαιτούσε και την κατασκευή της κατάλληλης υποδομής για τη συντήρησή τους. Ανά τακτά χρονικά διαστήματα τα ξύλινα σκάφη έπρεπε να σύρονται στην ξηρά και να επισκευάζονται, αφού οι φθορές ήταν μεγάλες από την έκθεσή τους στην αλμύρα της θάλασσας, τους μικροοργανισμούς του νερού και τα φυσικά φαινόμενα. Ενδεικτική είναι η περίπτωση της αθηναϊκής μοίρας, που στάλθηκε στις Συρακούσες και καταστράφηκε, εξαιτίας της μακρόχρονης παραμονής της μέσα στη θάλασσα.

Γι' αυτούς τους λόγους, αξιοποιήθηκαν και οι τρεις φυσικοί κόλποι του Πειραιά, όπου περιμετρικά τους κατασκευάστηκαν συστάδες νεωσοίκων (σαν γκαράζ πλοίων). Επρόκειτο για μακρόστενα οικοδομήματα, το ένα χτισμένο δίπλα στο άλλο, που η στενή πλευρά τους ήταν ανοικτή και κατέληγε στη θάλασσα, ενώ η αντίθετη πλευρά (προς την στεριά) έφερε τοιχοποιία. Το δάπεδο των νεωσοίκων ήταν επικλινές με φορά προς τη θάλασσα και ένα τμήμα του ήταν καταποντισμένο, ώστε η ανέλκυση και η καθέλκυση των σκαφών να καθίσταται ευκολότερη. Κατά μήκος των μακριών πλευρών του κτιρίου υπήρχαν κιονοστοιχίες με αράβδωτους κίονες και κυβοειδή βάση, που στήριζαν τη δίρρικτη στέγη. Το πλάτος κάθε νεωσοίκου κυμαινόταν μεταξύ 5,30-6,50 μ. και το μήκος τους 40-50 μ. Ωστόσο, υπήρχαν και διπλοί νεωσοίκοι μήκους 80 μ., που μπορούσαν να φιλοξενήσουν δύο τριήρεις τη μία πίσω από την άλλη (κάθε τριήρης είχε μήκος 30-35 μ.).

Στο μέγιστο της ναυτικής ισχύος των Αθηναίων, ο στόλος αριθμούσε τουλάχιστον 350 τριήρεις (φτάνοντας με κάποιες

εκτιμήσεις ακόμη και τις 400). Εάν σε αυτόν τον αριθμό προστεθούν και τα πλοία υποστήριξης, τότε η δυναμική του στόλου θα πρέπει να ξεπερνούσε τα 450 σκάφη. Έτσι, λοιπόν, στον κεντρικό ναύσταθμο, τη Ζέα, κατασκευάστηκαν 196 νεώσοικοι, στον Κάνθαρο 94 και στη Μουνυχία 82 (σύνολο 372 νεώσοικοι). Εάν σε αυτούς υπολογιστεί ότι ορισμένοι ήταν διπλοί, τότε ο Πειραιάς είχε τη δυνατότητα φιλοξενίας τουλάχιστον 400 σκαφών. Θα πρέπει δε να αναφερθεί ότι η θεωρία περί ύπαρξης διπλών νεωσοίκων διατυπώθηκε από αρχαιολόγους στα τέλη του 19ου αιώνα, δίχως όμως αυτή να είχε επιβεβαιωθεί με την ανακάλυψη των αντίστοιχων ευρημάτων.

Οι παλαιότεροι νεώσοικοι έχουν εντοπιστεί στον κόλπο της Μουνυχίας και χρονολογούνται από τα τέλη του 6ου - αρχές του 5ου αιώνα π.Χ. Με το σκεπτικό, λοιπόν, ότι μία τριήρης είχε μέγιστη διάρκεια ζωής περίπου τα 20 έτη, είναι πολύ πιθανό σε αυτούς τους νεώσοικους να είχαν φιλοξενηθεί τα πλοία που καταναυμάχησαν τις περσικές δυνάμεις στη Σαλαμίνα (Σεπτέμβριος του 480 π.Χ.).

Η Σκευοθήκη

Στους νεώσοικους φυλασσόταν μόνο το κύτος των σκαφών, ενώ το σύνολο των κινητών εξαρτημάτων τους (ιστία, πανιά, σχοινιά, κουπιά κ.λπ.) αφαιρούνταν και αποθηκεύονταν στην περίφημη Σκευοθήκη του Φίλωνα. Το κτίριο αυτό ήταν μνημειακών διαστάσεων (μήκος 133 μ., πλάτος 18 μ. και ύψος 10 μ.) και αρχιτεκτονές του ήταν ο Ελευσίνιος Φίλωνας και ο Αθηναίος Ευθύδομος. Η ανέγερσή του ξεκίνησε το 347 π.Χ. και ολοκληρώθηκε 24 χρόνια αργότερα.

Η Σκευοθήκη ήταν ένα μακρόστενο οικοδόμημα με δίρριχτη στέγη, που στο εσωτερικό της δύο παράλληλες πεσσοστοιχίες (κιοανοστοιχία με τετράγωνους κίονες) δημιουργούσαν έναν διάδρομο στο

κέντρο με δύο κλίτη εκατέρωθεν αυτού. Στις δύο στενές πλευρές του κτηρίου ανοίγονταν διπλές θύρες, ενώ στις δύο μακριές υπήρχαν παράθυρα αντικριστά σε κάθε μεσοστύλιο διάστημα. Με αυτό τον τρόπο εξασφαλιζόταν ο άριστος εξαερισμός του χώρου, καθώς και η απρόσκοπτη μεταφορά των εξαρτημάτων προς και από τα πλοία.

Σε κάθε κλίτος της Σκευοθήκης είχαν διαμορφωθεί από 39 διαμερίσματα (σύνολο 78), που μεταξύ τους απομονώνονταν από ξύλινα ερμάρια αποθήκευσης εξαρτημάτων, ενώ χωριζόταν από τον κεντρικό διάδρομο με σταθερό κιγκλίδωμα και πόρτα χαμηλού ύψους μεταξύ των πεσσοών. Επιπλέον, ένα ξύλινο πατάρι διέτρεχε κάθε κλίτος από άκρη σε άκρη, ούτως ώστε να επιτευχθεί η κατά το δυνατόν πληρέστερη εκμετάλλευση του χώρου.

Η Σκευοθήκη –όπως οι νεώσοικοι και τα τείχη– καταστράφηκε από την επίθεση του Ρωμαίου στρατηγού Σύλλα (86 π.Χ.). Το 1882, στην πλατεία Κανάρη (πλησίον του Ρολογιού), ανακαλύφθηκε μια αρχαία επιγραφή που περιέγραφε με ακρίβεια τη μορφή της Σκευοθήκης και τις υποχρεώσεις των εργολάβων κατασκευής της. Αρχικώς, οι ερευνητές πίστευαν ότι το μνημείο αυτό ήταν χτισμένο στα βορειοανατολικά του κόλπου της Ζέας, αλλά σχεδόν έναν αιώνα αργότερα (1988) ανακαλύφθηκαν τα αρχαία υπολείμματά του στα βορειοδυτικά. Έτσι, λοιπόν, προσδιορίστηκε με ακρίβεια ότι η Σκευοθήκη εκτεινόταν από το σύγχρονο κτίριο του Υποθηκοφυλακείου Πειραιά (οδός Υψηλάντου 170) και κατέληγε στο Ίδρυμα Λασκαριδίδη (στη συμβολή της οδού 2ας Μεραρχίας με την Ακτή Μουτσοπούλου).

Η τύχη των Τειχών

Τα Μακρά Τείχη και οι οχυρώσεις του Πειραιά κατεδαφίστηκαν με πανηγυρικό τρόπο από τον Σπαρτιάτη στρατηγό Λύσανδρο μετά τη λήξη του Πελοποννησιακού

Τμήματα της μπαζωμένης ακτογραμμής. Στο ύψος του Νοσοκομείου «Μεταξά» (κάτω) έχει λάβει χώρα μερική αποχωμάτωση και ανασκαφικές έρευνες για την ανάδειξη του αρχαίου τείχους. Πλέον απαγορεύεται η πρόσβαση στους πολίτες λόγω κινδύνου κατολισθήσεων.

Πολέμου (404 π.Χ.). Η εμπορική κίνηση στον Πειραιά σχεδόν μηδενίστηκε και ο πρώην λαμπρός αθηναϊκός στόλος αριθμούσε πλέον μόνον 16 τριήρεις.

Η παρακμή αυτή δεν κράτησε για πολύ. Σχεδόν έναν χρόνο αργότερα, οι δημοκρατικοί Αθηναίοι με ηγέτη τον Θρασύβουλο εκδίωξαν τους ολιγαρχικούς και ο Πειραιάς άρχισε να αποκτά και πάλι ζωή. Μία δεκαετία αργότερα, ο Κώνωνας ανέλαβε την επισκευή και την προέκταση των οχυρωματικών έργων.

Το 322 π.Χ., ο επίγονος του Μεγάλου Αλεξάνδρου Αντίπατρος εγκατέστησε μακεδονική φρουρά στο φρούριο της Μουνυχίας, ενώ η πόλη αφέθηκε στη μοίρα της. Στα τέλη του ίδιου αιώνα, τα τείχη υπέστησαν μεγάλες ζημιές από φυσικά αίτια (σεισμό ή πλημμύρα), αλλά επισκευάστηκαν το 294 π.Χ. από τον Δημήτριο τον Πολιορκητή. Το 229 π.Χ. οι Αθηναίοι ανέκτησαν το επίνειό τους, αλλά ήταν πλέον αδύναμοι και παρηκμασμένοι. Ο

«στόλος» τους αριθμούσε τρεις τριήρεις και τα νεώρια παρέμειναν έρημα. Το μεγάλο πλήγμα επήλθε με την εισβολή του Σύλλα και ακολούθησε νέα καταστροφή το 46 π.Χ.

Τον 2ο αιώνα μ.Χ., όταν η Αθήνα διήλθε μία σύντομη περίοδο ακμής, ο Πειραιάς δεν έμεινε ανεπηρέαστος. Ωστόσο, το 267 η επιδρομή των Ερουλών (γοθικό φύλο) έδωσε τη χαριστική βολή στον Πειραιά, όπως και στην Αθήνα. Έκτοτε, τα μόνα γνωστά στοιχεία είναι ότι το λιμάνι χρησιμοποιήθηκε από τον Μεγάλο Κωνσταντίνο (τη δεκαετία του 320), ότι ο αυτοκράτορας Κώνστας Β' επισκέφθηκε την περιοχή το 662 και πως τον 15ο αιώνα αποκαλούνταν Πόρτο Λέοντα, εξαιτίας ενός αρχαίου αγάλματος λέοντα σε υπερφυσικό μέγεθος, που κοσμούσε την προκυμαία του Κανθάρου. Τον 16ο-17ο αιώνα, έγινε ορμητήριο πειρατών και το 1687 ο Ενετός ναύαρχος Φραγκίσκος Μοροζίνι μετέφερε τον επιβλητικό Λέοντα στη

Βενετία και διέταξε τη δημιουργία μιας τάφρου, με αποτέλεσμα να ανασκαφθεί ένα μεγάλο τμήμα της αρχαίας πόλης. Έως τις αρχές του 19ου αιώνα ο Πειραιάς παρέμενε έρημος.

Στα επαναστατικά χρόνια, αρκετοί Αθηναίοι πρόσφυγες βρήκαν καταφύγιο στα χαλάσματα του Πειραιά και το 1835 οι μόνιμοι κάτοικοι δεν ξεπερνούσαν τους 300. Το περίφημο δίδυμο των αρχιτεκτόνων Κλεάνθη και Σάουμπερτ, που έδρασε στο νεοσύστατο ελληνικό κράτος κατά την περίοδο της διακυβέρνησης του Καποδίστρια και του Όθωνα, εκπόνησε, μεταξύ άλλων, το πολεοδομικό σχέδιο της νέας πόλης του Πειραιά. Μετά από την τριετή κατάληψή του από γαλλικά και βρετανικά στρατεύματα (1854-1857) και το πέρας του λοιμού, ξεκίνησε η μεγάλη οικονομική, βιομηχανική και οικιστική ανάπτυξη της πόλης, φτάνοντας να αποκαλείται «ελληνικό Μάντσεστερ» στα τέλη του 19ου αιώνα. Κατά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο ο Πειραιάς βομβαρδίστηκε τόσο από τις γερμανικές όσο και από τις Συμμαχικές δυνάμεις. Όσον αφορά τις αρχαιότητες, κυρίως στην Πειραιϊκή, οι γερμανικές δυνάμεις κατοχής κατασκεύασαν οχυρωματικά έργα (τέσσερα πολυβολεία και δύο βάσεις αντιαεροπορικών πυροβόλων), προκαλώντας μεγάλες φθορές στα μνημεία.

Η αρχαιολογική δραστηριότητα

Η παλαιότερη και η πιο άρτια διασωθείσα αναπαράσταση της εισόδου του λιμένα του Πειραιά, καθώς και σχέδια των αρχαίων οχυρώσεων της Πειραιϊκής οφείλονται στον Γάλλο αρχιτέκτονα Ζυλιέ Νταβίντ Λε Ρουά και χρονολογούνται από τα τέλη του 17ου αιώνα. Αρκετά χρόνια αργότερα, το 1821, ο Άγγλος περιηγητής Ουίλλιαμ Μάρτιν Ληκ για πρώτη φορά κατήρτισε την τοπογραφική αποτύπωση των Μακρών Τειχών και του Κονώνειου Τείχους, καθώς και το κυκλικό περίγραμμα του λιμένα της Ζέας,

ενώ παρόμοιες ήταν και οι αναφορές του Γερμανού ελληνοεπιστήμονη Λουδοβίκου Ρος (δεκαετία του 1830). Η πρώτη συστηματική τοπογραφική αποτύπωση της Πειραιϊκής για λογαριασμό του ελληνικού κράτους πραγματοποιήθηκε περί το 1834 από τους Κλεάνθη και Σάουμπερτ. Στο σχέδιό τους σημειώνεται με ακρίβεια η ακτογραμμή, απεικονίζεται το ανάγλυφο του εδάφους και προσδιορίζονται οι θέσεις των αρχαίων και των νεότερων κτισμάτων, καθώς και τα αρχαία λατομεία. Αργότερα, το Γερμανικό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο εξέδωσε έναν ακόμη πιο λεπτομερή χάρτη (1882), που επικαιροποιήθηκε το 1931.

Ο πρώτος αρχαιολόγος που διενήργησε συστηματικές έρευνες στον Πειραιά για λογαριασμό του ελληνικού κράτους ήταν ο Ιάκωβος Δραγάτσης (1853-1935). Αυτός έφερε στο φως ένα συγκρότημα 20 νεωσοίκων στην ανατολική πλευρά της Ζέας (1880), το αρχαίο θέατρο και το ιερό του Ασκληπιού πλησίον των νεωσοίκων (1884), καθώς και ένα ρωμαϊκό συγκρότημα στη δυτική ακτή της Ζέας, απ' όπου προέρχεται το φημισμένο ψηφιδωτό της φτερωτής Μέδουσας (1892). Το 1897 ερευνήσε το «Σπήλαιο της Αρετούσας» (τεχνητό όρυγμα στη δυτική πλαγιά του λόφου της Μουνυχίας) και το Σηράγγειο ιερό. Αυτό είναι ένα φυσικό σπήλαιο ανάμεσα στο Πασαλιμάνι και το Μικρολίμανο, όπου εντοπίστηκε ανθρώπινη δραστηριότητα από την προϊστορική εποχή έως τη ρωμαϊκή περίοδο. Εκεί, αποκαλύφθηκαν περίτεχνα ψηφιδωτά, τοιχογραφίες και διάφορες κατασκευές, που παραπέμπουν σε ιερό προς τιμήν του ήρωα Σήραγγα (ή του Απόλλωνα), αλλάζοντας χρήση σε βαλανείο (λουτρόνα) κατά τους αυτοκρατορικούς χρόνους.

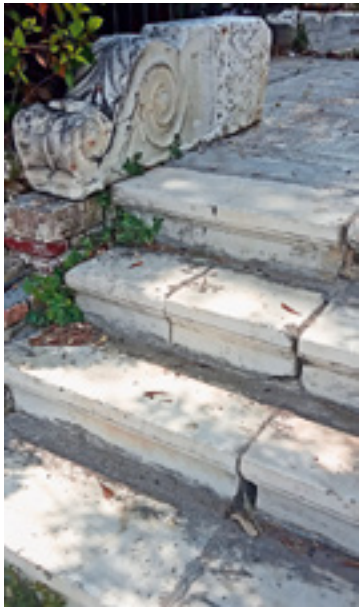
Στα κατοπινά χρόνια, η σπηλιά μετατράπηκε σε ταβέρνα, απ' όπου τις δεκαετίες του 1950 και του 1960 τραγούδησαν δημοφιλείς καλλιτέχνες (Μαίρη Λίντα,

Γρηγόρης Μπιθικώσης, Τώνης Μαρούδας κ.ά.). Τελικώς, το 1968 το νυκτερινό αυτό κέντρο έπαυσε να λειτουργεί και ο αρχαιολογικός χώρος εγκαταλείφθηκε.

Έως τις αρχές του 20ού αιώνα, τα λείψανα πολλών νεωσοίκων διατηρούνταν και στα τρία λιμάνια του Πειραιά. Σήμερα, όμως, λιγοστά και τμηματικά διασώζονται στο Πασαλιμάνι και ακόμη λιγότερα στο Μικρολίμανο. Συστηματικές ανασκαφές διενεργήθηκαν μόνον στις αρχαίες πύλες του Χερσαίου Τείχους, ενώ

στα Κονώνεια Τείχη και σε διάσπαρτα σημεία της πόλης έλαβαν χώρα σωστικές ανασκαφές. Έως τις δεκαετίες του 1830-1840 οι παράκτιες οχυρώσεις διατηρούνταν σε αρκετά καλή κατάσταση, αλλά όταν η πόλη άρχισε να αναπτύσσεται, το μεγαλύτερο τμήμα των τειχών λιθολογήθηκε. Περίπου 11,5 χλμ. τειχών και πύργων αφανίστηκαν.

Το 1878 ένας αναλημματικός τοίχος κατασκευάστηκε περιμετρικά της Ζέας (Ακτή Μουτσοπούλου), εγκλωβίζοντας στο

Αρχαία αρχιτεκτονικά μέλη που πλέον «κοσμούν» παραπήγματα στην πλαζ της Φρεαττύδας. ΔΕΞΙΑ: Τα υπολείμματα της διπλής εισόδου της Σκευοθήκης του Φίλωνα ανάμεσα στα υπό κατασκευή σύγχρονα κτίρια επί τις οδού Υψηλάντου 170. ΚΑΤΩ: Τμήμα του αρχαίου τείχους που πλέον χρησιμοποιείται σαν μαντρότοιχος πολυκατοικίας επί της Ακτής Θεμιστοκλέους.

Ερείπια αρχαίου πύργου που έχουν ενσωματωθεί σε επισκέψιμη αίθουσα του Ναυτικού Μουσείου Ελλάδος.

εσωτερικό του το μεγαλύτερο μέρος των νεωσοίκων. Ωστόσο, η ύπαρξή τους παρέμεινε γνωστή κυρίως χάρη στην παλαιότερη αποτύπωσή τους από το Γερμανικό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο στα σχετικά τοπογραφικά σχεδιαγράμματα.

Η πρώτη προσπάθεια διάσωσης και ανάδειξης του Κονώνειου Τείχους ξεκίνησε από την αρχαιολόγο Ηώ Ζερβουδάκη μόλις το 1966. Αυτή κατέγραψε συστηματικά όλα τα εμφανή λείψανα των αρχαίων κατασκευών και πρότεινε ένα ολοκληρωμένο πρόγραμμα προστασίας και αποκατάστασης αυτών. Την επόμενη χρονιά, οι συνταγματάρχες δικτάτορες διόρισαν νέο δήμαρχο του Πειραιά τον Αριστείδη Σκυλίτση, ο οποίος ξεκίνησε την ανάπλαση του παραλιακού μετώπου της Πειραιϊκής. Έτσι, αποφασίστηκε η κατασκευή του παραλιακού δρόμου (Ακτή Θεμιστοκλέους), περιπατητικών διαδρόμων και αθλητικών εγκαταστάσεων. Πολλά από τα παραπάνω όμως δημιουργήθηκαν σε βάρος των αρχαίων μνημείων. Στην Ακτή Θεμιστοκλέους προς τη Φρεαττύδα (αριθμ. 68-116) μπαζώθηκε ένα μεγάλο

τμήμα των αρχαίων οχυρώσεων, δημιουργώντας έναν σαθρό γκρεμό, ενώ καταστήματα υγειονομικού ενδιαφέροντος και τραπεζοκαθίσματα κάλυψαν τον (τότε μη ανακηρυγμένο) αρχαιολογικό χώρο. Έντονη ήταν η αντίδραση του γενικού επιθεωρητή αρχαιοτήτων του Υπουργείου Πολιτισμού (τότε ανήκε στο Υπουργείο Παιδείας) Σ. Μαρινάτου, αλλά ήταν ήδη αργά.

Την ίδια χρονική περίοδο, ο Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού (ΕΟΤ) επικωμάτωσε τον μικρό όρμο της Φρεαττύδας, όπου ανεγέρθηκε το Ναυτικό Μουσείο Ελλάδος και το αναψυκτήριο «Πισίνα». Κατά τη διάρκεια των εργασιών αυτών, διαπιστώθηκε ότι οι παρακείμενες αρχαιότητες είχαν υποστεί μεγάλες καταστροφές από την εποχή της κατασκευής του τοίχου αντιστήριξης της παραλιακής λεωφόρου (τέλη 19ου αιώνα). Σήμερα, διασώζεται ένα τμήμα του παρακείμενου αρχαίου πύργου και παρείς του μεσοπυργίου, που έχουν ενσωματωθεί σε αίθουσες του Ναυτικού Μουσείου. Αντιστοίχως, στον υπόγειο χώρο του αναψυκτηρίου, εγκιβωτίστηκε ένα τμήμα μεσοπυργίου, ενώ

η εξωτερική παρειά του ακολουθεί τη νοτιοανατολική πρασιά και είναι ορατή από τους επισκέπτες.

Στις αρχές της δεκαετίας του 1970 υλοποιήθηκε η μερική αναστήλωση 13 από τους συνολικώς 22 ορατούς πύργους και το σύνολο σχεδόν των μεσοπυργίων διαστημάτων του Τείχους της Ακτής. Έτσι, από τον χώρο της Σχολής Ναυτικών Δοκίμων μέχρι το ύψος της οδού Μητρώου (δηλαδή στο μη μπαζωμένο τμήμα της ακτογραμμής) ο επισκέπτης μπορεί με ευκολία να εντοπίσει τη «γραμμή» του τείχους, που αποκαταστάθηκε σε μικρό ύψος (περί τους 3-8 δόμους, αναλόγως με τη διαμόρφωση του εδάφους). Την ίδια χρονική περίοδο αποκαλύφθηκε και μερικώς αναστηλώθηκε ένα τμήμα των αρχαίων οχυρώσεων μήκους 74 μ. στη δυτική ακτή της Ζέας, που παλαιότερα είχε ενσωματωθεί στον αναλημματικό τοίχο αντιστήριξης της παραλιακής οδού (τέλη του 19ου αιώνα). Αυτό περιλάμβανε δύο πύργους, μία μικρή πύλη, δύο μεταπύργια και τείχη περίφραξης (βραχιόνες). Στο τμήμα αυτό της οχύρωσης πραγματοποιήθηκαν νέες εργασίες συντήρησης και μελέτες το 2015.

Τη δεκαετία του 1980 το αρμόδιο Υπουργείο έκανε μια προσπάθεια ανάδειξης του χώρου. Όμως, προς την αντίθετη κατεύθυνση έδρασε η τοπική Αρχή, ευνοώντας την επέκταση των ιδιωτικών επιχειρηματικών δραστηριοτήτων πάνω στα αρχαία. Το 1982 αποφασίστηκε η κατεδάφιση των αυθαιρέτων κτισμάτων επί της ακτογραμμής και η αποχωμάτωση 2,1 χλμ. του παραλιακού μετώπου. Επίσης, το 1985 κατασκευάστηκε μία οδική γέφυρα εξόδου της Μαρinas Ζέας πάνω από τις αρχαιότητες στην περιοχή της Φρεαττύδας. Στον αντίποδα, το 1989 και το 1992 η τοπική αυτοδιοίκηση μπαζώσε ένα νέο τμήμα της ακτογραμμής, τοποθέτησε σκάλες πάνω από τα τείχη για την πρόσβαση των λουομένων προς την

παραλία (αν και η κολύμβηση απαγορεύεται) και «ξεφύτρωσαν» νέοι χώροι τραπέζοκαθισμάτων (συνολικά 20 καταστήματα δραστηριοποιούνταν πάνω στον αρχαιολογικό χώρο).

Το 2004 το Κεντρικό Αρχαιολογικό Συμβούλιο γνωμοδότησε την κατεδάφιση όλων των ιδιωτικών κτισμάτων επί του αρχαιολογικού χώρου του Κονώνειου Τείχους στην Ακτή Θεμιστοκλέους. Επιπλέον, αποφασίστηκε η σταδιακή απομάκρυνση των επικωματώσεων και η ανάδειξη των αρχαιοτήτων. Έκτοτε ξεκίνησε ένας πολυετής δικαστικός αγώνας των επιχειρηματιών της περιοχής εναντίον του Υπουργείου Πολιτισμού, οι οποίοι είχαν στο πλευρό τους την τοπική Αρχή. Εν τω μεταξύ, τη διετία 2006-2007 πραγματοποιήθηκε αποχωμάτωση και σωστική ανασκαφή σε ένα τμήμα των Κονώνειων Τειχών, βασιζόμενη η όλη διαδικασία κυρίως στη λεπτομερή τοπογραφική αποτύπωση του 1966, που είχε εκπονήσει η Ηώ Ζερβουδάκη. Δυστυχώς, η παραπάνω αρχαιολόγος, στην οποία τα σχέδια στηρίχθηκαν οι σύγχρονες εργασίες, δεν κατάφερε να δει την περαιτέρω ανάπτυξη του χώρου. Το 2008 βρήκε τραγικό θάνατο σε ηλικία 73 ετών, όταν τη χτύπησε μηχανάκι στον πεζόδρομο της οδού Τοσίτσα στο πλάι του Αρχαιολογικού Μουσείου Αθηνών. Το 2010 διενεργήθηκαν νέες αποχωματώσεις, που έφεραν στο φως ένα ακόμη τμήμα των αρχαίων τειχών μήκους 700 μ. και έναν πύργο, που αναστηλώθηκαν μέχρι το ύψος 8 δόμων (περί τα 3 μ.), ενώ το 2012 αποφασίστηκε η ανάδειξη του οχυρωματικού τείχους μήκους 450 μ. στον Β' Επιβατικό Σταθμό Κρουαζιέρας.

Επειδή οι περισσότεροι νεώσοικοι είτε έχουν καταστραφεί είτε βρίσκονται θαμμένοι κάτω από τη σύγχρονη πόλη και μόνο έναν μικρό τμήμα τους είναι καταποντισμένο, μία ομάδα επιστημόνων με επικεφαλής τον Δανό αρχαιολόγο δρ.

Ανασκαφή στα τέλη του 19ου αιώνα μπροστά από την οικία Τζιβανιώτη (γνωστή και ως «Πέτρινος Πύργος») στη συμβολή της Ακτής Μουτσοπούλου με την οδό Σηραγγείου στη Ζέα, όπου υψώνονταν κιονοστοιχίες νεωσοίκων και ξεπροβάλλει από το έδαφος ο πίσω τοίχος τους σε ύψος τριών δόμων.

Μπιγιρν Λοβέν του Πανεπιστημίου της Νότιας Δανίας σε συνεργασία με το Ινστιτούτο της Δανίας και την ελληνική Εφορεία Εναλίων Αρχαιοτήτων διενήργησε υποθαλάσσιες έρευνες στον βυθό της Ζέας και του Μικρολίμανου κατά τη δεκαετία 2002-2012. Η έρευνα αυτή επιχορηγήθηκε από το Ίδρυμα Κάρλσμπεργκ με το ποσό των 2 εκ. ευρώ και ήταν μια επίπονη διαδικασία στα θολά νερά του Πειραιά, στην οποία έλαβαν μέρος έμπειροι επιστήμονες με ειδικό εξοπλισμό. Ο Λοβέν επέμεινε στη συμμετοχή κατηρητισμένου προσωπικού και όχι εθελοντών φοιτητών της αρχαιολογικής σχολής (όπως συνήθως γίνεται), γιατί ήταν εργασία υψηλών απαιτήσεων, που έπρεπε να ολοκληρωθεί σε έναν χώρο που δεν έπαψε ποτέ να είναι σε χρήση. Μεταξύ των αποτελεσμάτων των ερευνών αυτών ήταν και η ανακάλυψη

των διπλών νεωσοίκων, επιβεβαιώνοντας τη σχετική θεωρία του 19ου αιώνα.

Σύμφωνα με την πλέον πρόσφατη μελέτη προστασίας των Τειχών της Ακτής (2019), έχει προταθεί η ανάδειξη της κάτοψης του μεσοπυργίου μεταξύ της Φρεατύδας και της Ζέας, που σήμερα βρίσκονται στον χώρο του παρακείμενου αναψυκτηρίου. Ακολουθώντας, στον χώρο του Ναυτικού Μουσείου είναι επιβεβλημένη η συντήρηση και η αναστήλωση του πύργου, καθώς και του τμήματος της αρχαίας οχύρωσης, που σήμερα βρίσκεται σε μη επισκέψιμη αίθουσα του Μουσείου και καταστρέφεται από την εισροή ομβρίων υδάτων. Μάλιστα, προτείνεται η τοποθέτηση γυάλινης οροφής στο ύψος του πεζοδρομίου, ώστε να καθίσταται αντιληπτό το επίπεδο της αρχαίας πόλης και η μορφή της οχύρωσης. Στην απέναντι

πλευρά του κόλπου, συστήνεται η αφαιρεση των τοιμεντοκονιαμάτων από την επιφάνεια του ανατολικού θαλάσσιου πύργου και η προσθήκη νέων δόμων, ώστε να καταδειχθεί η πορεία της οχύρωσης από τη Φρεαττύδα προς το Μικρολίμανο.

Σήμερα το μνημείο παρουσιάζει εικόνα εγκατάλειψης, με λιθόπλινθους αποσπασμένους και ακατάστατα πεσμένους στο έδαφος. Ένα τμήμα του τείχους έχει ενσωματωθεί σε νεότερες κατασκευές, καθώς ένα άλλο «κοσμει» τον εσωτερικό χώρο μιας καφετέριας. Επιπλέον, μεγάλες ποσότητες απορριμμάτων, παραπήγματα αστέγων, βανδαλισμοί με γκράφιτι, αυθαίρετα κτίσματα και παράνομες αθλητικές εγκαταστάσεις, σε συνδυασμό με τόνους μπάζων και σκυροδέματος έχουν αλλοιώσει τη μορφολογία του εδάφους και έχουν κυριολεκτικά θάψει ένα από τα πιο επιβλητικά μνημεία του Πειραιά. Και σαν να μην έφταναν όλα αυτά, ήδη από το 1986 υπάρχουν αναρτημένες πινακίδες του Δήμου, σύμφωνα με τις οποίες ο επισκέπτης «ενημερώνεται» ότι εδώ κάποτε έστεκαν τα Μακρά Τείχη, ενώ φυσικά πρόκειται για την κοινότητα οχύρωσης. Το ίδιο συμβαίνει και με τις αρχαιότητες προς το Μικρολίμανο, όπου στην αυλή μιας μονοκατοικίας βρίσκεται θαμμένο το τμήμα ενός νεώσοικου, ενώ στο πεζοδρόμιο ξεπροβάλλουν *in situ* οι μισοθαμμένοι κίονές του.

Οι οικονομικές και οι οργανωτικές αδυναμίες του ελληνικού κράτους (Υπουργείου, Εφορείας, Δήμου, Περιφέρειας κ.λπ.) είναι οι κύριες αιτίες για την παραμέληση των μνημείων του Πειραιά, που καταστρέφονται από ανθρωπογενείς και φυσικές αιτίες. Η αποκατάστασή τους και η ένταξή τους στον σύγχρονο ιστό της πόλης έρχεται σε σύγκρουση με διάφορα ιδεολογικά, γραφειοκρατικά, οικονομικά και

πολιτικά προσκόμματα. Το αποτέλεσμα είναι τα περισσότερα αρχαία κατάλοιπα να εξαφανίζονται κάτω από τον πυκνό αστικό ιστό.

Το β' μισό του 20ού αιώνα έλαβαν χώρα αρκετές εργασίες, που ανέδειξαν τις αρχαίες οχυρώσεις του Πειραιά, όσον αφορά τουλάχιστον τη γραμμικότητα και τη γεωμετρία τους. Παρά το γεγονός ότι εντοπίζονται ορισμένες λανθασμένες αναστηλωτικές μέθοδοι (ιδίως κατά τη δεκαετία του 1970), είναι αναμφισβήτητο ότι ένα μεγάλο μέρος των Τειχών συντηρήθηκε και προστατεύθηκε αποτελεσματικά.

Τα Τείχη του Πειραιά έχουν αποκτήσει χαρακτήρα συμβόλου στη συνείδηση της τοπικής κοινωνίας και αποτελούν το τόπο μιας ιστορικής πόλης. Η αξιοποίηση, λοιπόν, του δεύτερου σημαντικότερου ιστορικού κέντρου της Αττικής έχει τη δυναμική να το αναδείξει σε έναν παγκόσμιο πολιτιστικό και τουριστικό πόλο έλξης.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- B. Loven, *The Ancient Harbours of the Piraeus*, Ώρκους 2011.
- Αλ. Ασλανίδης, *Δυνατότητες διαχείρισης και ανάδειξης των μνημείων της Πειραιϊκής και της Ζέας. Πρόταση ψηφιακής αποκατάστασης της Σκευοθήκης του Φίλωνος*, (διπλ.) Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Ρόδος 2018.
- Σ. Μαλικούτη, *Πειραιάς 1834-1912*, εκδ. Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς, Αθήνα 2004.
- Λ. Παλαιοκρασσά, *Το ιερό της Αρτέμιδος Μουνικίας*, Εν Αθήναις Αρχαιολογική Εταιρεία, Αθήνα 1991.
- Γ. Σταϊνχάουερ, *Η οχύρωση και η πύλη της Ηετιώνειας*, Οργανισμός Λιμένος Πειραιώς, Πειραιάς 2003.
- Συλλογικό, *2ο Πανελλήνιο Συνέδριο Αναστηλώσεων της Εταιρείας Έρευνας και Προώθησης της Επιστημονικής Αναστήλωσης Μνημείων (ΕΤΕΠΑΜ)*, Αθήνα 2009.

Ο Ελευθέριος Ηλ. Καντζίνος είναι συγγραφέας, ιστορικός ερευνητής.

Η ΔΟΛΟΦΟΝΙΑ ΤΩΝ ΒΕΖΙΡΗΔΩΝ ΝΑΖΙΜ ΚΑΙ ΣΕΒΚΕΤ ΠΑΣΑ ΤΟ 1913

ΤΟΥ ΤΙΤΟΥ Ι. ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΗ

Η 9η Ιανουαρίου 1913 υπήρξε για την Οθωμανική Τουρκία άλλη μια ημέρα κατασχύνης, από τότε που τα βαλκανικά κράτη (με πρώτο το Μαυροβούνιο, την 25η Σεπτεμβρίου 1912) της κήρυσαν τον πόλεμο, που έμεινε γνωστός στην ιστορία ως Α΄ Βαλκανικός Πόλεμος.

Σε διάστημα 56 ημερών, από την έναρξη των επιχειρήσεων μέχρι την ανακωχή της 20ής Νοεμβρίου 1912 (την οποία η μόνη χώρα, σύμμαχος των βαλκανικών κρατών, που δεν υπέγραψε ήταν η Ελλάδα, επειδή οι επιχειρήσεις της στην Ήπειρο δεν είχαν ολοκληρωθεί), η Οθωμανική Τουρκία έχασε το σύνολο σχεδόν των ευρωπαϊκών εδαφών της: τη νότια, κεντρική και δυτική Μακεδονία την οποία απελευθέρωσε ο Ελληνικός στρατός, και τη βόρεια Μακεδονία, την οποία κατέλαβε στο μεγαλύτερο μέρος της ο σερβικός στρατός και κατά ένα μικρό μέρος της ο βουλγαρικός στρατός, ο οποίος, επίσης, κατέλαβε την ανατολική Μακεδονία και τη Θράκη (δυτική και ανατολική) μέχρι το στενό της Τσατάλτζας, περίπου 60 χιλιόμετρα δυτικά της Κωνσταντινούπολης.

Η ΤΟΥΡΚΙΑ, έχασε τα εδάφη του υπό ίδρυση αλβανικού κράτους, καθώς και τα νησιά του ανατολικού Αιγαίου τα οποία απελευθέρωσε ο ελληνικός στόλος, όπως και την Κρήτη και τη Σάμο, που ενώθηκαν με την Ελλάδα μετά από πρωτοβουλία τους και σχετική επαναστατική κίνηση. Λίγους μήνες πριν από την έναρξη του Α΄ Βαλκανικού Πολέμου η Τουρκία έχασε και τα Δωδεκάνησα, κατά τη διάρκεια του πολέμου της

με την Ιταλία, η οποία, στη συνέχεια τα κατακράτησε παρότι αναγνώρισε ότι η συντριπτική πλειονότητα των κατοίκων τους ήταν Έλληνες.

Στη διάρκεια της ανακωχής, που άρχισε την 20ή Νοεμβρίου 1912, μεταξύ Τουρκίας αφενός και Σερβίας, Βουλγαρίας και Μαυροβουνίου αφετέρου, ο ελληνικός στόλος πρόσφερε πολύτιμες υπηρεσίες στους βαλκάνιους συμμάχους της Ελλάδας, καθώς, αξιοποιώντας τη μη αποδοχή

Ο Χουσεΐν Ναζιμ πασάς με την ακολουθία του. Ο Ναζιμ πασάς ήταν μία από τις σημαντικότερες στρατιωτικο-πολιτικές προσωπικότητες της Τουρκίας των αρχών του 20ού αιώνα. Πριν από την επανάσταση των Νεοτούρκων του 1908, είχε διακριθεί για τον αγώνα του υπέρ των φιλελευθέρων ιδεών και κατά του διεφθαρμένου καθεστώτος της σουλτανικής Τουρκίας. ΚΑΤΩ: Στις 10 Ιανουαρίου 1913 ο Μαχμούτ Σεβκέτ πασάς ανέλαβε μεγάλος βεζίρης (πρωθυπουργός).

Τούρκοι αιχμάλωτοι των Σέρβων στον Α΄ Βαλκανικό Πόλεμο. ΑΠΕΝΑΝΤΙ: Η Μάχη του Σαρανταπόρου (9 Οκτωβρίου 1912) αποτελεί την πρώτη πολεμική επιχείρηση της Ελλάδας στον Α΄ Βαλκανικό Πόλεμο. Μετά τη σύγκρουση της πρώτης μέρας, οι τουρκικές δυνάμεις συμπτύχθηκαν προς τα Σέρβια, αφήνοντας στα χέρια του ελληνικού στρατού αρκετό υλικό και λίγους αιχμαλώτους. Απεικόνιση της μάχης σε λαϊκή λιθογραφία από τον Σωτ. Χρηστίδη.

της από την ελληνική κυβέρνηση, εξακολουθούσε να ελέγχει τις κινήσεις στο Αιγαίο, αποκλείοντας την είσοδο σ' αυτό του τουρκικού στόλου, είτε από τα Στενά, εντός των οποίων ήταν αποκλεισμένος, είτε από άλλα λιμάνια της οθωμανικής επικράτειας. Κατ' αυτόν τον τρόπο δεν κατέστη δυνατή η ενίσχυση του οθωμανικού στρατού που είχε απομείνει στα ευρωπαϊκά εδάφη, με συνέπεια οι στρατοί των βαλκανικών συμμάχων να διατηρήσουν τη συντριπτική υπεροχή τους.

Η ανακωχή της 20ής Νοεμβρίου 1912 οδήγησε στη Διάσκεψη του Λονδίνου για την υπογραφή της Συνθήκης Ειρήνης μεταξύ των βαλκανικών συμμάχων αφενός (πλην της Ελλάδας, που συμμετείχε όμως στη Διάσκεψη) και της Τουρκίας αφετέρου, με ημερομηνία έναρξης την 30ή Νοεμβρίου 1912. Κατά τις διαπραγματεύσεις, όπου όμως καθυστέρησαν επί τρεις εβδομάδες, λόγω διαδικαστικής φύσεως διαφορών, διαπιστώθηκε αδιέξοδος, λόγω της επιμονής της Οθωμανικής Τουρκίας

να μην υποχωρήσει στο ζήτημα της πολιτοκούμενης από τους Βούλγαρους Αδριανούπολης, να μη δεχτεί δηλαδή την παραχώρηση στη Βουλγαρία της πρώτης πρωτεύουσας των Οθωμανών επί ευρωπαϊκού εδάφους.

Το αδιέξοδο επιδιώχθηκε να αντιμετωπιστεί, από μεν τις Μεγάλες Δυνάμεις με κοινή διακοίνωσή τους προς την Υψηλή Πύλη, την οποία πίεσαν να αποδεχθεί τους όρους των βαλκανικών συμμάχων-νικητών του πολέμου και από τους τελευταίους με απειλές επανάληψης των πολεμικών επιχειρήσεων.

Το υπουργικό συμβούλιο της Οθωμανικής Τουρκίας, αντιλαμβανόμενο τη διεθνή απομόνωσή της χώρας συνήλθε την 9η Ιανουαρίου 1913 και αποφάσισε την αποδοχή των απαιτήσεων των Μεγάλων Δυνάμεων, δηλαδή την εγκατάλειψη της άμυνας της Αδριανούπολης, που σήμαινε την παράδοση της πόλης στους Βουλγάρους. Στην κρίσιμη αυτή καμπή της ιστορίας της η Οθωμανική Τουρκία δεν διέ-

θετε τη στήριξη των άλλοτε παραδοσιακών φίλων της, ενώ η ευρωπαϊκή κοινή γνώμη έπνεε μένεα κατά των Οθωμανών που αντιμετώπιζαν με σφαγές κάθε εξέγερση σκλαβωμένων επί αιώνες λαών της Βαλκανικής υπέρ της ελευθερίας και της ανεξαρτησίας τους.

Η Κρήτη, ειδικά, τα τελευταία 45 χρόνια πριν από τους Βαλκανικούς Πολέμους, κατέβαλε βαρύ φόρο αίματος με τους αγώνες των Ελλήνων κατοίκων της να ενωθούν με την Ελλάδα. Πρόσφατες ήταν επίσης οι σφαγές στα Κότσανα της Βουλγαρίας και οι μαζικοί διωγμοί και οι συστηματικές εκτελέσεις των Αρμενίων, που αργότερα θα έπαιρναν τη μορφή γενοκτονίας από τους Νεότουρκους.

Τόσο οι φιλελεύθεροι-προοδευτικοί πολιτικοί της Ευρώπης όσο και οι λαοί της ήταν επίσης αγανακτισμένοι από το θέατρο που έπαιζαν από το 1908 οι Νεότουρκοι, οι οποίοι κατέλαβαν την εξουσία δήθεν ως μεταρρυθμιστές και εκσυγχρονιστές των θεσμών της Τουρκίας και κατέ-

ληξαν να είναι οι αγριότεροι διώκτες των εθνοτήτων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, αγριότεροι και αυτού ακόμη του αιμοσταγούς Αβδούλ Χαμίτ Β', του αποκαλούμενου «κόκκινου σουλτάνου».

Στη δύσκολη καμπή της ιστορίας της, επίσης, το 1912-1913, η Τουρκία στερούταν στοιχειωδώς ικανής ηγεσίας. Ο σουλτάνος Ρεσάτ, στον οποίο οι Νεότουρκοι επαναστάτες, που τον ανέβασαν στο θρόνο το 1909, έδωσαν την ονομασία Μεχμέτ Ε', ήταν υποχείριο του Κομιτάτου των εθνικιστών που ξεκίνησε από τη Θεσσαλονίκη την επανάστασή του με την επωνυμία «Ένωση και Πρόοδος». Ο νέος σουλτάνος αγνοούσε τα πάντα γύρω από τις εσωτερικές και διεθνείς εξελίξεις της εποχής του, αφού ο αδελφός του Αβδούλ Χαμίτ Β' τον κρατούσε, όταν ήταν διάδοχος του θρόνου, σε «κατ' οίκον περιορισμό» (στα ανάκτορα) επί 20 χρόνια. Δεν του επέτρεπε τις εξόδους, ούτε την επικοινωνία με υψηλόβαθμα στελέχη της κρατικής μηχανής, του στρατού και της

διπλωματίας. Του απαγόρευε ακόμη και την ανάγνωση εφημερίδων. Ο ίδιος ο Ρεσάτ αποκάλυψε, μετά την άνοδό του στον θρόνο, την 14η Απριλίου 1909, με το προ διημέρου πραξικόπημα των Νεότουρκων, ότι δεν είχε διαβάσει εφημερίδα κατά τα τελευταία είκοσι χρόνια.

Οι μόνες ενασχολήσεις που ο Αβδούλ Χαμίτ Β΄ επέτρεπε στον αδελφό του ήταν το πλούσιο χαρέμι και η οικογένειά του. Οι ηδονές που πρόσφεραν οι παλλακίδες αποτελούσαν το κυριότερο μέσο για την εξουδετέρωση από τον σουλτάνο των συγγενών του, κυρίως εκείνων που είχαν σχέση με τη διαδοχή. Ήταν και αυτό μια... πρόοδος, αν ληφθεί υπόψη ότι μέχρι πριν από μερικές δεκαετίες σουλτάνοι εκτελούσαν τους αδελφούς τους, ή όποιους είχαν δικαίωμα διαδοχής, με χαρακτηριστικότερη την περίπτωση του Σελίμ Α΄, του γνωστού και ως Γιαβούζ (σκληρός).

Ο Σελίμ Α΄ ανάγκασε τον πατέρα του, Βαγιαζίτ Β΄, να παραιτηθεί του θρόνου για να τον καταλάβει εκείνος, το 1512, ενώ φόνευσε τους αδελφούς του και τους ανιψιούς του και τέσσερις από τους πέντε γιους του, για να αφήσει μοναδικό διάδοχο στον θρόνο τον γιο του Σουλεϊμάν, που αποκλήθηκε αργότερα μεγαλοπρεπής, επειδή θεωρούνταν ικανότερος όλων. Ο Σελίμ Α΄ φόνευσε τότε δώδεκα μέλη της οικογένειάς του.

Το χαρέμι υπήρξε μέσο ενασχόλησης του Αβδούλ Χαμίτ Β΄ μετά την ανατροπή του από τους Νεότουρκους, την εν συνεχεία μεταφορά του στη Θεσσαλονίκη και την εκεί εγκατάστασή του στη βίλα Αλλατίνι, μέχρι τη 17η Οκτωβρίου 1912, όταν αναχώρησε με την κουστωδιά του για την Κωνσταντινούπολη, λόγω της προσέγγισης του ελληνικού στρατού στην ιστορική πόλη του Αγίου Δημητρίου.

Εδώ πρέπει να αναφερθεί ότι τέσσερις-πέντε ημέρες μετά την αναχώρηση του τώως σουλτάνου από τη Θεσσαλονίκη για την Κωνσταντινούπολη τον ακολούθησαν

και οι Νεότουρκοι ανατροπείς του που ανήκαν στο Κομιτάτο «Ένωση και Πρόοδος». Ο όρος «Ένωση» ήταν παραπλανητικός. Τυπικά σήμαινε την ενότητα όλων των εθνοτήτων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, με την έννοια της καθιέρωσης της ισοπολιτείας, της δικαιοσύνης και της κατάρτησης κάθε διάκρισης υπέρ των μουσουλμάνων σε βάρος των χριστιανών.

Στην πραγματικότητα όμως με τον όρο «Ένωση» οι Νεότουρκοι εννοούσαν την ενοποίηση όλων των εθνοτήτων σε μία. Τον εκτουρκισμό δηλαδή των μη μουσουλμανικών εθνοτήτων, ώστε στο μέλλον να γίνεται λόγος μόνο για μια εθνότητα: την τουρκική. Αυτό, όμως, σήμαινε την εξαφάνιση των μη μουσουλμανικών εθνοτήτων. Για τον σκοπό αυτό θα χρησιμοποιούνταν μέθοδοι, όπως η καθιέρωση μιας γλώσσας, της τουρκικής, η υποταγή των μη μουσουλμάνων στους μουσουλμανικούς και πολιτικούς θεσμούς και η απάρνηση της εθνικότητας στην οποία έκαστος ανήκε. Όσοι χριστιανοί δεν υποτάσσονταν στη γραμμή αυτή, αν και υπήκοοι του οθωμανικού κράτους, εξορίζονταν στα βόρεια της Ανατολίας, όπου εκτελούσαν καταναγκαστικά έργα, με συνέπεια πολλοί να πεθαίνουν, όχι μόνο λόγω του εξοπτικού ρυθμού εργασίας, αλλά και λόγω των δυσμενών καιρικών συνθηκών στις οποίες ήταν υποχρεωμένοι να εργάζονται και να ζουν, μην έχοντας κατάλληλα ενδύματα και στοιχειώδη μέσα διαβίωσης. Η πολιτική αυτή εφαρμόστηκε με ιδιαίτερη σκληρότητα εναντίον των Ελλήνων το 1913-1918 και εναντίον των Αρμενίων το 1895-1897 και το 1915-1916.

Ο άλλος όρος της ονομασίας του νεοτουρκικού Κομιτάτου, «Πρόοδος», ήταν και αυτός παραπλανητικός, διότι ασφαλώς δεν μπορούσε να χαρακτηριστεί προοδευτικό ένα καθεστώς που χρησιμοποιούσε την εθνοκάθαρση για να ενισχύσει την αριθμητικά υπερέχουσα εθνότητα και προφασίζονταν ότι θα καθιέρωνε δημοκρατικές

Στις 10 Ιουλίου του 1908, ο ηγέτης των Νεότουρκων, Εμβέρ πασά, κήρυξε την επανάσταση που στόχο είχε την επαναφορά του καταργημένου συντάγματος του 1876 και την «οθωμανική ισότητα», την ισοπολιτεία για όλους ανεξάρτητα από γένος και θρησκεία.

μεθόδους στην άσκηση της εξουσίας και θα εκσυγχρόνιζε, πέραν των πολιτικών, και τους κοινωνικούς θεσμούς της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Η Τουρκία, συνεπώς, εκείνη την εποχή, όχι μόνο δεν διέθετε άξια και ικανή πολιτική ηγεσία, αλλά και τους λίγους πολιτικούς που είχε, οι περισσότεροι των οποίων προέρχονταν από κύκλους του στρατεύματος, ήταν διχασμένοι σε δύο κάθεται αντίθετες και αντίπαλες ομάδες: αυτή της «Ένωσης και Προόδου» και αυτή της «Ελευθερίας και Συνεννόησης», ή «Ένωσης Φιλελευθέρων». Πρωταγωνιστικό ρόλο, πάντως, στην πολιτική ζωή της χώρας θα είχαν πλέον οι αξιωματικοί, που και αυτοί ήταν χωρισμένοι στη μια ή την άλλη ομάδα. Επικεφαλής της «Ένωσης και Προόδου» ήταν ο Εμβέρ πασάς, ο Ταλαάτ πασάς και ο Τζεμάλ Αχμέτ πασάς, ενώ επικεφαλής της «Ελευθερίας και Συνεννόησης» ήταν ο Κιαμίλ πασάς και ο πρίγκιπας Σαμπαχεντίν.

Το 1913, μπροστά, στον κίνδυνο να καθεί και η Κωνσταντινούπολη εάν συνεχιζόταν ο πόλεμος, η οθωμανική κυβέρνηση, που δεχόταν απειλητικά μηνύματα

από τη Διάσκεψη του Λονδίνου, αποφάσισε, την 9η Ιανουαρίου 1913, να αποδεχθεί την παραχώρηση στη Βουλγαρία της επί μακρόν πολιορκούμενης Αδριανούπολης, ώστε μετά την υποχώρηση αυτή να υπογραφεί η Συνθήκη Ειρήνης.

Προηγουμένως, η βουλγαρική κυβέρνηση, που έδειχνε μια αλαζονική συμπεριφορά αλλά και υπερβολική εμπιστοσύνη στις ένοπλες δυνάμεις της, και επιδιώκοντας να εξασφαλίξει μέσω του στρατού της όσο το δυνατόν περισσότερα εδαφικά κέρδη, απέρριψε ελληνική πρόταση να καταβληθεί κοινή προσπάθεια των τριών συμμάχων στρατών (ελληνικού, βουλγαρικού και σερβικού) για την κατάληψη της Κωνσταντινούπολης, η οποία θα ετίθετο, στη συνέχεια, υπό τη διοίκηση και των τριών συμμάχων, μέχρις ότου κρινόταν οριστικά η τύχη της, με μεταξύ τους συνεννόηση, ή μετά από συνεννόησή τους με τις Μεγάλες Δυνάμεις.

Θα γινόταν δηλαδή με την Κωνσταντινούπολη περίπου ό,τι με το Βερολίνο, με τους τέσσερις συμμάχους (ΗΠΑ, Αγγλία, Σοβιετική Ένωση και Γαλλία), μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, το 1945.

Το 1908 όταν ξέσπασε στη Θεσσαλονίκη η επανάσταση των Νεότουρκων ο νεαρός Εμβέρ πασά (1881-1922), γρήγορα έγινε ένας από τους στρατιωτικούς της ηγετίες. ΔΕΞΙΑ: Ο Τζεμάλ πασάς (1871-1922) υπήρξε ηγετικό στέλεχος των Νεότουρκων και μέλος της τριανδρίας (Εμβέρ πασάς, Ταλαάτ πασάς και Τζεμάλ πασάς) που κυβέρνησε την Οθωμανική Αυτοκρατορία την περίοδο των Βαλκανικών Πολέμων και του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου.

Γεγονός είναι, πάντως, ότι εάν εισακούοταν η πρόταση του Έλληνα αρχιστράτηγου, διαδόχου Κωνσταντίνου, οι Τούρκοι θα είχαν εκδιωχθεί παντελώς από το ευρωπαϊκό έδαφος και η Κωνσταντινούπολη θα μπορούσε, στη φάση εκείνη, να καταστεί διεθνής πόλη. Κατά την άποψη της τότε τουρκικής κυβέρνησης για να σωθεί η Κωνσταντινούπολη έπρεπε να εγκαταλειφθεί η άμυνα της Αδριανούπολης, οπότε η τελευταία θα περιερχόταν στον βουλγαρικό στρατό.

Ο μόνος που μπορούσε να εισηγηθεί μια τέτοια απόφαση ήταν ο υπουργός Πολέμου και αρχιστράτηγος όλων των τουρκικών στρατιωτικών δυνάμεων Ναζίμ πασάς, όχι λόγω της ιδιότητάς, αλλά κυρίως λόγω της ιστορίας του.

Ο Ναζίμ πασάς ήταν υπουργός Στρατιωτικών κατά τον Α΄ Βαλκανικό Πόλεμο και, όταν ο τουρκικός στρατός άρχισε να ηττάται στη Θράκη από τον βουλγαρικό στρατό, ανέλαβε προσωπικά τη διοίκηση της 2ης Τουρκικής Στρατιάς (είχε έδρα

την Αδριανούπολη), διέταξε την υποχώρησή της στην Τοατάλτζα και απέκρουσε εκεί την επίθεση των Βουλγάρων για την κατάληψη της Κωνσταντινούπολης, την οποία και έσωσε κυριολεκτικά, για τους Τούρκους, χωρίς να εγκαταλείψει την Αδριανούπολη, αλλά αφήνοντάς την να πολιορκείται από τους Βουλγάρους.

Η μάχη αυτή για τη συγκράτηση του βουλγαρικού στρατού στην Τοατάλτζα ανέδειξε τον Ναζίμ πασά σε εθνικό ήρωα. Μενωπές τις δάφνες από το επίτευγμά του, ο Ναζίμ ήταν ο μόνος που μπορούσε να προτείνει την αποδοχή του όρου των Μεγάλων Δυνάμεων, δεδομένου ότι η πτώση της Αδριανούπολης θεωρούνταν βέβαιη και οι δυνατότητες υπεράσπισης της Κωνσταντινούπολης σε περίπτωση επανάληψης των πολεμικών επιχειρήσεων φαινόταν περιορισμένες, μετά μάλιστα την προτετραήμερου ήττα του τουρκικού στόλου στα Δαρδανέλλια, από τον ελληνικό στόλο.

Η αποδοχή της πρότασης του Ναζίμ από το υπουργικό συμβούλιο προκάλεσε

Ο σουλτάνος Αβδούλ Χαμίτ Β΄ (1842-1918), κρατούσε τον αδελφό του Ρεσάτ (Μεχμέτ Δ΄) όταν ήταν διάδοχος του θρόνου, σε «κατ' οίκον περιορισμό» (στα ανάκτορα) επί 20 χρόνια. Δεν του επέτρεπε ούτε τις εξόδους, ούτε την επικοινωνία με υψηλόβαθμα στελέχη της κρατικής μηχανής, του στρατού και της διπλωματίας, ούτε και την ανάγνωση εφημερίδων. ΔΕΞΙΑ: Μεχμέτ Ε΄ Ρεσάτ (1844-1918), ο προτελευταίος σουλτάνος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας (1909-1918).

την αντίδραση του Νεοτουρκικού Κομιτάτου, οι ηγέτες του οποίου Εμβέρ και Ταλαάτ κινητοποίησαν την επόμενη ημέρα μονάδες πιστές σ' αυτούς και κατευθύνθηκαν προς το κυβερνητικό μέγαρο για να εξαναγκάσουν την κυβέρνηση του Κιαμίλ πασά να παραιτηθεί και να ματαιώσουν έτσι την απόφασή της, της προηγούμενης ημέρας, για παράδοση της Αδριανούπολης στη Βουλγαρία. Το σχέδιο των Εμβέρ και Ταλαάτ προέβλεπε τη σύλληψη των μελών του υπουργικού συμβουλίου εν συνεδριάσει και τον εξαναγκασμό του μεγάλου βεζίρη (πρωθυπουργού) Κιαμίλ πασά να παραιτηθεί, επιτόπου. Εννοείται ότι κάθε αντίσταση θα αντιμετωπιζόταν με τα όπλα του στρατιωτικού αποσπάσματος που τους συνόδευε.

Στην κίνηση των Εμβέρ και Ταλαάτ ήταν μνημένος και ο φρούραρχος της Υψηλής Πύλης. Έτσι, η είσοδος των πραξικοπηματιών στο κυβερνητικό μέγαρο έγινε χωρίς να προβληθεί αντίσταση. Η θέα όμως ενόπλων στρατιωτών με προ-

τεταμένα τα όπλα και η σπουδή τους να φτάσουν στην αίθουσα του υπουργικού συμβουλίου προκάλεσαν θόρυβο και πανικό μεταξύ των υπαλλήλων του κτιρίου και των ανδρών της εσωτερικής ασφάλειας, που φαίνεται ότι αιφνιδιάστηκαν, ενώ η πληροφορία ότι «έρχονται» ένοπλοι επαναστάτες, έφτασε γρηγορότερα απ' αυτούς στην αίθουσα που συνεδρίαζαν οι βεζίρηδες (υπουργοί). Έξαλλος τότε σηκώθηκε από τη θέση του ο Ναζίμ πασάς, έσυρε το περίστροφο από τη ζώνη του και κρατώντας το προτεταμένο προχώρησε προς την είσοδο του κτιρίου, φωνάζοντας «τώρα θα σας δείξω εγώ», ενώ ο προαύλιος χώρος είχε καταληφθεί από πραξικοπηματίες, κραδαινόντες όπλα και σπαθιά και κραυγάζοντες το σύνθημα «κάτω οι προδότες», με πρόθεση να φτάσουν στην αίθουσα του υπουργικού συμβουλίου. Τότε ο Ναζίμ πασάς εμφανίστηκε στην είσοδο του κτιρίου με προτεταμένο το περίστροφό του προς το μέρος των επιτιθέμενων πραξικοπηματιών, οπότε ένας από τους επικε-

Εξώφυλλα του περιοδικού *Le petit Journal* όπου απεικονίζονται η ανακήρυξη του Μεχμέτ Ε΄ Ρεσάτ ως σουλτάνου και, δεξιά, η δολοφονία του Χουσεΐν Ναζίμ πασά.

φαλής τους τον πυροβόλησε άπαξ και τον έριξε νεκρό.

Ο δολοφόνος ουδέποτε έγινε γνωστός, γιατί τα αμέσως επόμενα δευτερόλεπτα οι πραξικοπηματίες πυροβόλησαν και σκότωσαν, επί τόπου, τους φρουρούς της εισόδου του Διβανίου, ακόμη και τους κλητήρες και όσους έτυχε να βρίσκονται μπροστά τους ώστε να μην υπάρχουν μάρτυρες. Ισχυρή όμως είναι η άποψη ότι τον Ναζίμ πασά πυροβόλησε και σκότωσε ο ίδιος ο Εμβέρ πασάς.

Όταν ο Ναζίμ πασάς έπεσε νεκρός από τις σφαίρες των στασιαστών, οι επικεφαλής των πραξικοπηματιών όρμησαν στην αίθουσα του υπουργικού συμβουλίου, όπου τα μέλη του βρίσκονταν σε κατάσταση σύγχυσης και πανικού με πελιδνή όψη. Στην κεφαλή της τράπεζας του συμβουλίου ο μεγάλος βεζίρης, Κιαμίλ

πασάς, αναγκάστηκε λίγο μετά να υπογράψει σε ένα φύλλο χαρτιού την παραίτηση του ίδιου από την πρωθυπουργία και ολόκληρης της κυβέρνησής του.

Ο Ναζίμ πασάς ήταν μια από τις σημαντικότερες στρατιωτικο-πολιτικές προσωπικότητες της Τουρκίας των αρχών του 20ού αιώνα. Πριν από την επανάσταση των Νεοτούρκων του 1908, ο Ναζίμ είχε διακριθεί για τον αγώνα του υπέρ των φιλελευθέρων ιδεών και κατά του διεφθαρμένου καθεστώτος της σουλτανικής Τουρκίας.

Υψηλού επιπέδου αξιωματικός, με σπουδές σε γαλλικές στρατιωτικές ακαδημίες και υπηρεσία στο τουρκικό Γενικό Επιτελείο, μετά την επιστροφή του από τη Γαλλία συμμετείχε σε συνωμοσία κατά του σουλτάνου, γεγονός που συνετέλεσε στην καταδίκη του σε κάθειρξη

πέντε ετών. Από τις στρατιωτικές φυλακές του Ερζερούμ, όπου παρέμενε έγκλειστος, ο Ναζίμ πέτυχε να δραπετευτεί και να παραμείνει έκτοτε ως πολιτικός φυγάς στον Ρωσικό Καύκασο.

Μετά την επανάσταση των Νεοτούρκων, παραπλανημένος από τα συνθήματα περί ισοπολιτείας, δικαιοσύνης και ελευθερίας, συντάχθηκε μαζί τους. Όταν όμως διαπίστωσε ότι οι υποσχόμενοι τους ήταν απατηλές και ότι επρόκειτο για τους χειρότερους καταπατητές των ανθρωπίνων και πολιτικών δικαιωμάτων των μη μουσουλμάνων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, διαχώρισε τη θέση του.

Τότε έτυχε δυσμενούς υπηρεσιακής μεταχείρισης, πράγμα όμως που δεν τον εμπόδισε να διατηρήσει τη φήμη και την επιρροή του στο στράτευμα, σε σημείο ώστε το κίνημά του, το 1912, σε συνεργασία με τον Κιαμίλ πασά και τον πρίγκιπα Σαμπαχεντίν, κατά της κυβέρνησης του Κιουτσούκ Σαΐτ πασά, την οποία στήριζε το κομμάτι «Ένωση και Πρόοδος», να στεφθεί από επιτυχία και το πολιτικό κόμμα που εξέφραζε τους αξιωματούχους αυτούς, με την επωνυμία «Ελευθερία και Συνεννόηση», να καταλάβει την εξουσία.

Η δολοφονία του Ναζίμ πασά την 9η Ιανουαρίου 1913 και ο εξαναγκασμός του Κιαμίλ πασά να παραιτηθεί οφείλονται κυρίως στις αλληπάλληλες ήττες της Τουρκίας κατά τον Α΄ Βαλκανικό Πόλεμο και στην απόφαση της κυβέρνησης της «Φιλελεύθερης Ένωσης» να παραδώσει στους Βουλγάρους την Αδριανούπολη.

Η δολοφονία του Σεβκέτ πασά

Τον Κιαμίλ πασά διαδέχθηκε, τη 10η Ιανουαρίου 1913, στη θέση του μεγάλου βεζίρη (πρωθυπουργού) ο Μαχμούτ Σεβκέτ πασάς. Ο Σεβκέτ ήταν ο αρχηγός του Γ΄ Σώματος του Τουρκικού Στρατού, που όταν ανατράπηκε από την εξουσία η φιλονεοτουρκική κυβέρνηση, μετά από συνωμοσία του σουλτάνου Αβδούλ Χαμίτ Β΄ με

αξιωματούχους του παλαιού καθεστώτος, την 31η Μαρτίου 1909, έσπευσε από τη Θεσσαλονίκη, όπου έδρευε, στην Κωνσταντινούπολη και παρέσχε την ενίσχυσή του στους επανελθόντες εν τω μεταξύ στην εξουσία Νεότουρκους, οι οποίοι συνέλαβαν τον σουλτάνο, τον καθαίρεσαν και τον εξόρισαν στη μακεδονική πρωτεύουσα.

Ο Μαχμούτ Σεβκέτ πασάς (1856-1913) δολοφονήθηκε την 29η Μαΐου 1913 μέσα στο αυτοκίνητό του, ενώ μετέβαινε στο Υπουργείο Στρατιωτικών.

Ο τόπος εξορίας του Αβδούλ Χαμίτ Β' φέρεται ότι ορίστηκε με εισήγηση του Σεβκέτ πασά. Ο ίδιος πάντως παρέμεινε στην Κωνσταντινούπολη ως εγγυητής, με τον στρατό του, που αποκλήθηκε «στρατός ελευθερίας» του νέου καθεστώτος. Μολονότι, πάντως, ο Σεβκέτ απολάμβανε της στήριξης των Νεοτούρκων, δεν μετείχε στην πολιτική τους οργάνωση «Ένωση και Πρόοδος» και κατά συνέπεια η κυβέρνηση την οποία σχημάτισε τη 10η Ιανουαρίου 1913, και της οποίας ήταν μέγας βεζίρης και βεζίρης επί του πολέμου (υπουργός Στρατιωτικών, στη θέση του δολοφονηθέντος Ναζίμ πασά), δεν ελέγχονταν απόλυτα από το νεοτουρκικό κομμάτι.

Ο Σεβκέτ όμως επρόκειτο να ηγηθεί κυβέρνησης επί των ημερών της οποίας ολοκληρώθηκε η συντριβή του τουρκικού στρατού στο ευρωπαϊκό έδαφος της αυτοκρατορίας.

Την 21η Φεβρουαρίου 1913 ο ελληνικός στρατός απελευθέρωσε την ιστορική ελληνική πόλη των Ιωαννίνων και τη 13η Μαρτίου η Αδριανούπολη έπεσε στους Βούλγαρους πολιτοκτητές της που είχαν ενισχυθεί από μονάδες του σερβικού στρατού.

Τη 17η Μαΐου 1913 η κυβέρνηση του Σεβκέτ πασά υπέγραψε στο Λονδίνο τη Συνθήκη Ειρήνης με την οποία αποδεχόταν τις εδαφικές απώλειες που είχε υποστεί η Οθωμανική Αυτοκρατορία, μετά τη συντριβή του τουρκικού στρατού στα πεδία των μαχών.

Δώδεκα ημέρες μετά, ο Σεβκέτ πασάς θα είχε την ίδια τύχη με τον προκάτοχό του στο υπουργείο Πολέμου, Ναζίμ πασά. Θα δολοφονούνταν από συνεργάτες και ομοϊδεάτες του Ναζίμ, ως να επρόκειτο για πολιτικοστρατιωτική βεντέτα.

Η συνωμοσία του Κόμματος «Ελευθερία και Συνεννόηση» ή «Φιλελεύθερη Ένωση» απέβλεπε στη βίαιη ανατροπή της

κυβέρνησης του Σεβκέτ πασά, ο οποίος δολοφονήθηκε την 29η Μαΐου 1913 μέσα στο αυτοκίνητό του, ενώ μετέβαινε στο υπουργείο Στρατιωτικών. Αντί όμως για κυβέρνηση των Φιλελευθέρων σχηματίστηκε κυβέρνηση αποκλειστικά του Κομμάτου «Ένωση και Πρόοδος».

Σαράντα ημέρες αργότερα η νέα τουρκική κυβέρνηση, υπό τον απόλυτο έλεγχο των Νεοτούρκων, εκμεταλλεύομενη τη συντριβή των Βουλγάρων από τους Έλληνες και τους Σέρβους κυρίως και δευτερευόντως από τους Ρουμάνους, ανακατέλαβε την Αδριανούπολη και τις Σαράντα Εκκλησίες, ήτοι το σύνολο της Ανατολικής Θράκης, στέλνοντας προς τούτο τον στρατό της υπό τον νεότουρκο ηγέτη Εμβέρ πασά στην περιοχή που αποτελούσε και συνεχίζει να αποτελεί στρατηγικό «θώρακα» της Κωνσταντινούπολης.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

M. S. Anderson, *The Easter Question 1774-1923*, Macmillan, Λονδίνο 1966.

Παύλου Δρανδάκη, *Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια*, Εκδοτικός Οργανισμός «Ο Φοίνιξ» ΕΠΕ. Αθήνα, τόμ. ΙΗ' και ΚΑ'.

Εμμανουήλ Εμμανουηλίδου, *Τα τελευταία έτη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας*, Σύλλογος προς διάδοσιν ωφελίμων βιβλίων, ανατ. εκδόσεως του 1924 από τον Νέο Κύκλο Κωνσταντινουπολιτών, Αθήνα, 2010.

Geoffrey Lewis, *Modern Turkey* (Nations of the World), Ernest Benn Limited, Λονδίνο 1974.

Ουίλλιαμ Μίλλερ, *Η Τουρκία καταρρέουσα. Ιστορία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας από το έτος 1801 μέχρι του 1913*, κατά μετάφρασιν Σπυρ. Π. Λάμπρου, καθηγητού του Καποδιστριακού Πανεπιστημίου. Ανετύπωσε ο βιβλιοπώλης Ευάγγελος Κων/νου Λαζός. Εν Αθήναις 1994. (Η πρώτη έκδοση έγινε από το Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», το 1914.)

Ο Τίτος Ι. Αθανασιάδης είναι δημοσιογράφος, ιστορικός, Μ. Α. University of London.

ΤΟ ΣΧΕΔΙΟ «ΜΑΓΑΔΑΣΚΑΡΗ» ΤΩΝ ΝΑΖΙ ΚΑΙ Η «ΤΕΛΙΚΗ ΛΥΣΗ»

ΜΕΡΟΣ Α΄

ΤΟΥ ΙΑΚΩΒΟΥ ΧΟΝΔΡΟΜΑΤΙΔΗ

Στις 20 Οκτωβρίου 2015 μια δήλωση του Ισραηλινού πρωθυπουργού Μπενιαμίν Νετανυάχου ενώπιον του Παγκόσμιου Εβραϊκού Συμβουλίου στην Ιερουσαλήμ έκανε τον γύρο του κόσμου και προκάλεσε θύελλα αντιδράσεων επειδή εμφανιζόταν να απαλλάσσει τον Χίτλερ από τις ευθύνες του για το Ολοκαύτωμα των Εβραίων.

Ο μωαμεθανός θρησκευτικός ηγέτης και φιλοναζιστής Μοχάμεντ Αμίν αλ-Χουσεϊνί (1893-1974).

ΣΤΗΝ ομιλία του ο Ισραηλινός πρωθυπουργός αναφέρθηκε σε μια σειρά επιθέσεων μουσουλμάνων εναντίον Εβραίων της Παλαιστίνης τη δεκαετία του 1920 και υποστήριξε ότι τις υποκινούσε ο τότε μουφτής της Ιερουσαλήμ Μοχάμεντ Αμίν αλ-Χουσεϊνί. Αργότερα κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, ο μουφτής επισκέφθηκε το Βερολίνο το 1941 και ο Νετανιάχου είπε ότι η συνάντησή εκείνη έπαιξε πολύ σημαντικό ρόλο στην απόφαση του αρχηγού του Γερμανικού Ράιχ να εξαπολύσει το Ολοκαύτωμα για την εξόντωση των Εβραίων.

«Ο Χίτλερ εκείνη την περίοδο δεν ήθελε να εξοντώσει τους Εβραίους αλλά να τους εκδιώξει. Τότε ο αλ-Χουσεϊνί πήγε να τον δει και του είπε:

»“Αν τους απελάσετε θα έρθουν όλοι εδώ στην Παλαιστίνη.”

»“Και τι να κάνω;”, ρώτησε ο Χίτλερ.

»Ο μουφτής απλά του απάντησε:

“Κάψ’ τους”».¹

Ο Νετανιάχου, ο πατέρας του οποίου ήταν εξέχων ιστορικός, δέχτηκε αμέσως σφοδρές επικρίσεις από την αντιπολίτευση στη χώρα του αλλά και από πολλούς άλλους ειδικούς στο θέμα του Ολοκαυτώματος. Ο Ισραηλινός πρωθυπουργός, όμως, εμφανίστηκε βέβαιος. Τόνισε ακόμα πως ο αξιωματικός των Ες Ες Ντήτερ Βισλιτσένι, από τους υπαρχηγούς του Άιχμαν, κατέθεσε στη Νυρεμβέργη ότι ο μουφτής κατ' επανάληψη πρότεινε στη γερμανική ηγεσία την εξόντωση των Εβραίων της Ευρώπης, ωστόσο ο Χίτλερ την εποχή εκείνη δεν ήταν έτοιμος και δεν επιθυμούσε τη φυσική τους εξόντωση αλλά προτιμούσε την απομάκρυνση των Εβραίων από την ευρωπαϊκή ήπειρο. Οι προετοιμασίες μάλιστα για μια μαζική μετανάστευσή τους στην Αφρική ή σε κάποιο νησί του Ινδικού Ωκεανού (Μαδαγασκάρη) είχε προχωρήσει σε ικανοποιητικό βαθμό, ένα σχέδιο που είχε προταθεί από τους Πολωνούς και είχε εκπονηθεί στο

Βερολίνο. Στη γερμανική πρωτεύουσα μάλιστα είχε δημιουργηθεί και αρμόδιο γραφείο για την «Ιουδαϊκή μετανάστευση» στην οδό Kurfurstenstr 116 (Reichszentrale für Jüdische Auswanderung) με υπεύθυνο τον γνωστό Άντολφ Άιχμαν (Οκτώβριος 1939).

Από τις αρχές του 1933 μέχρι τις 31 Οκτωβρίου 1941, οπότε ανεστάλη οριστικά η μετανάστευση των Εβραίων από τη Γερμανία, είχαν μεταναστεύσει για τη Βόρεια Αμερική 57.189 Εβραίοι, την Κεντρική Αμερική 9.728, τη Νότια Αμερική 53.472, την Αυστραλία και τη Νέα Ζηλανδία 4.015, την Αφρική 14.760, την Ασία 16.374, την Παλαιστίνη 53.430 και τις ουδέτερες χώρες της Ευρώπης 143.326 Εβραίοι, συνολικά δηλαδή 352.294 από τον συνολικό αριθμό των 525.000 Εβραίων της Γερμανίας.²

Όπως ήταν φυσικό, τον χειμώνα του 1939/1940 οι ρυθμοί μετανάστευσης λόγω του πολέμου ήταν εξαιρετικά αργοί. Εντούτοις, η γερμανική υπηρεσία της «Ιουδαϊκής μετανάστευσης» στελεχώθηκε με περισσότερο προσωπικό από τη Βιέννη και την Πράγα. Μαζί με τον Άιχμαν υπηρετούσαν τρεις αξιωματικοί των ΕςΕς (Νόβακ, Στούσκα, Μπούργκερ) και μια ομάδα έξι Γερμανών *Volksdeutsche* (Γερμανοί της διασποράς) με επικεφαλής τον αξιωματικό των ΕςΕς Καρλ Χρόσινεκ.

Ένας νομικός, ο δρ Ραγιακόβιτς, μελέτησε τις λεπτομέρειες του σχεδίου «Μαδαγασκάρη» μαζί με τον διευθυντή της Εγκληματολογικής Υπηρεσίας (Reichs Kriminal Polizei director – Amt IV) στρατηγό Μύλλερ. Σύμφωνα με το σχέδιο, μετά τη στρατιωτική ήττα της Γαλλίας η Μαδαγασκάρη θα γινόταν προτεκτοράτο υπό γερμανική διοίκηση και οι Εβραίοι της Ευρώπης θα αποκτούσαν μια νέα πατρίδα. Εκτός από τους Ραγιακόβιτς και Μύλλερ, θετικός στην υλοποίηση του σχεδίου αυτού ήταν και ο αρχηγός της RSHA Ράινχαρντ Χάιντριχ. Ο συντάκτης του σχεδίου

«Μαδαγασκάρη» είχε μελετήσει τα γεωγραφικά χαρακτηριστικά του νησιού, τις πλουτοπαραγωγικές πηγές του, το κλίμα και τις συνθήκες που υπήρχαν. Πρόσθετες πληροφορίες στο ζήτημα αυτό είχε δώσει το Γερμανικό Ινστιτούτο του Αμβούργου. Σύμφωνα με το τελικό σχέδιο, ο ντόπιος

πληθυσμός θα μεταφερόταν σταδιακά στις άλλες γαλλικές αποικίες της Αφρικής. Σε μια επιστολή του προς τον Ρίμπεντροπ, ο Χάιντριχ τόνισε ότι με τη λύση «Μαδαγασκάρη» θα επιλυόταν μια για πάντα το ζήτημα των Εβραίων της Ευρώπης (24 Ιουνίου 1940).³

Ο μουφτής της Ιερουσαλήμ Μοχάμεντ Αμίν αλ-Χουσεϊνί σε συνάντησή του με τον Χάιντριχ Χίμλερ. ΚΑΤΩ: Στο Βερολίνο με τον πρωθυπουργό του Ιράκ Ρασίντ Αλί αλ Γκαϊλάνι (1892-1965).

1. Ο Ισραηλινός πρωθυπουργός Μπενιαμίν Νετανυάχου. **2.** Ο αξιωματικός των Ες Ες Ντήτηρ Βισλιτσένι, από τους υπαρχηγούς του Άιχμαν, κατέθεσε στη Νυρεμβέργη ότι ο Μοχάμεντ Αμίν αλ-Χουσεϊνί κατ' επανάληψη πρότεινε στη γερμανική ηγεσία την εξόντωση των Εβραίων της Ευρώπης. **3.** Ο συνταγματάρχης των Ες Ες Άντολφ Άιχμαν (1906-1962), επικεφαλής του Γραφείου Εβραϊκών Υποθέσεων της Γκεστάπο, θεωρείται ο αρχιτέκτονας του Ολοκαυτώματος. **4.** Ο αξιωματικός των Ες Ες Φραντς Νόβακ υπηρετούσε στη γερμανική υπηρεσία της «Ιουδαϊκής μετανάστευσης».

Όπως ήταν φυσικό, και καθώς η διαβούλευση συνεχιζόταν, αρκετοί Εβραίοι της διασποράς και της Ευρώπης είχαν γνώση του σχεδίου. Ο πρόεδρος του Εβραϊκού Συμβουλίου στο γκέτο της Βαρσοβίας για παράδειγμα, ο Άνταμ Τσερνιάκοβ (Adam Czerniakow), σημείωσε στις 1 Ιουλίου 1940 στο ημερολόγιό του ότι έμαθε από ένα αξιωματικό της Gestapo την ύπαρξη ενός σχεδίου μετανάστευσης των Εβραίων που θα το υλοποιούσε μια γερμανική υπηρεσία.

Το σχέδιο «Μαδαγασκάρη»

Το ζήτημα της μετανάστευσης των Εβραίων από την Ευρώπη απασχόλησε για πολύ μεγάλο χρονικό διάστημα τη διεθνή κοινότητα. Το 1938 η πολωνική κυβέρνηση, που είχε τους περισσότερους Εβραίους υπό τον έλεγχο της (2.500.000) και επιδίωκε να «απαλλαγεί» από τους ανεπιθύμητους γείτονες, πρότεινε στις ευρωπαϊκές κυβερνήσεις την ίδρυση ενός ιουδαϊκού κράτους στις ακτές της Ανατολικής Αφρικής και ειδικότερα στο νησί της Μαδαγασκάρης, που την εποχή εκείνη ανήκε στη γαλλική αποικιακή αυτοκρατορία. Η Μαδαγασκάρη, έχοντας έκταση 592.000 τ.χ. περίπου, ήταν δύο φορές μεγαλύτερη από την Πολωνία και 22 φορές από την Παλαιστίνη.

Αρχικά, η Γαλλία υποσχέθηκε να εξετάσει το πολωνικό αίτημα, και καθώς οι περισσότερες χώρες της Ευρώπης και της Αμερικής ήταν απρόθυμες να υποδεχτούν τους χιλιάδες Εβραίους, πραγματοποιήθηκε στη γαλλική πόλη Εβιάν μια σύσκεψη των ενδιαφερόμενων πλευρών. Στο σχέδιο μετεγκατάστασης όμως από την αρχή είχαν διαφωνήσει οι πλούσιες εβραϊκές κοινότητες των ΗΠΑ και η ιουδαϊκή ελίτ του Λονδίνου (τραπεζίτες και διανοήση), οι οποίοι αφενός δεν επιθυμούσαν τη μαζική μετανάστευση των Εβραίων της Ανατολής στις πόλεις που διέμεναν, επειδή ήταν προφανές πως κάτι τέτοιο θα ήταν

αρνητικό για την ιεραρχία και το κοινωνικό προφίλ τους.

Αφετέρου, επειδή η λύση «Μαδαγασκάρη» δεν τους ικανοποιούσε και προτιμούσαν την επιστροφή των Εβραίων της διασποράς στην Παλαιστίνη, όπου αντδρούσαν όμως οι Άραβες. Παρόλο που η πολωνική και η γερμανική πλευρά με επικεφαλής τον τραπεζίτη και υπουργό Δρα Σαχτ κινητοποιήθηκαν δυναμικά προκειμένου το σχέδιό τους να υλοποιηθεί, η ιδέα συνάντησε από την αρχή ουσιαστικές δυσκολίες.

Ο Σαχτ πρότεινε πως το όλο εγχείρημα θα μπορούσε να χρηματοδοτηθεί με ένα διεθνές δάνειο που θα έδιναν οι εβραϊκές τράπεζες και ιδρύματα για να ανοικοδομήσουν την οικονομία του «νέου ιουδαϊκού κράτους». Η Γερμανία θα μπορούσε να πληρώσει το χρέος που της αναλογούσε, έντοκο, μέσα σε διάστημα 20 ετών.⁴

Όπως ήταν φυσικό, η ιδέα αντιμετωπίστηκε εξαρχής με δυσπιστία, κυρίως από την εβραϊκή ελίτ και τις τράπεζες που είχαν υπό τον έλεγχο τους. Τεχνικά το σχέδιο απέτυχε, όταν στο τέλος και η βρετανική κυβέρνηση αρνήθηκε να εγγυηθεί την ελεύθερη διέλευση των πλοίων που θα μετέφεραν τους Εβραίους, παρόλο που η «διακρατική επιτροπή» εγγυήθηκε πως τα πλοία θα είχαν σημαίες ουδέτερων χωρών (Ελβετίας και Σουηδίας).

Οι προσπάθειες του Γενικού Γραμματέα του Οικουμενικού Συμβουλίου Χριστιανικών Εκκλησιών, θεολόγου Βίλεμ Βίσερι Χοφτ, που επανειλημμένα επισκέφθηκε το Λονδίνο, όπως και του τότε Αρχιεπισκόπου Αμερικής και μετέπειτα Πατριάρχη Αθηνάγορα, να πείσουν τους Αμερικανοεβραίους τραπεζίτες έπεσαν στο κενό.⁵ Ο Σαχτ ισχυρίστηκε αργότερα στη δίκη του στη Νυρεμβέργη ότι, αν το σχέδιό του είχε πετύχει μέχρι το 1940, κανένας Γερμανοεβραίος δεν θα είχε χαθεί στην τραγωδία του Β' Παγκοσμίου Πολέμου.

Η ιδέα της μαζικής μετανάστευσης των Εβραίων από την Ευρώπη ήταν ελκυστική στους κύκλους των αξιωματούχων του Γ' Ράιχ, καθώς ένθερμοι υποστηρικτές αυτής της λύσης υπήρξαν ο Χέρμαν Γκαίρινγκ, ο Γιούλιους Στραίχερ και ο υπουργός Εξωτερικών Γιάοαχιμ φον Ρίμπεντροπ. Στις 3 Ιουνίου 1940 ο επικεφαλής του Τμήματος Εβραϊκών Υποθέσεων του γερμανικού Υπουργείου Εξωτερικών, διπλωμάτης Φραντς Ραντεμάχερ, έστειλε στον προϊστάμενό του Μάρτιν Λούτερ (Unterstaatssekretar) ένα υπόμνημα όπου περιέγραφε τις τεχνικές λεπτομέρειες της απομάκρυνσης των Εβραίων από την Ευρώπη. Ο Ραντεμάχερ υποστήριζε τη διάκριση μεταξύ των Εβραίων της «Ανατολής» και των Εβραίων της «Δύσης». Σύμφωνα με το σχέδιό του, οι Εβραίοι της Ανατολής ήταν η «μαχόμενη διανόηση», και γι' αυτό τον λόγο θα έπρεπε να παραμείνουν στο Λούμπλιν της Πολωνίας ως όμηροι, προκειμένου να ελέγχονται οι αντιδράσεις των εβραϊκών οργανώσεων στην Αμερική. Οι Εβραίοι της «Δύσης» θα μετανάστευαν ολοκληρωτικά από την Ευρώπη με πιθανότερο τόπο εγκατάστασής τους τη Μαδαγασκάρη.⁶

Ο Λούτερ με τη σειρά του ενημέρωσε τον Ρίμπεντροπ, ο οποίος όμως συμφώνησε να αφηθεί η πραγματοποίηση του σχεδίου στα χέρια της Κεντρικής Υπηρεσίας Ασφαλείας του Ράιχ. Στις 15 Αυγούστου 1940 ο Χάιντριχ ετοίμασε ένα προσχέδιο με τίτλο Madagascar Project, που προέβλεπε την εγκατάσταση ενός εκατομμυρίου Εβραίων τον χρόνο για τέσσερα χρόνια, εγκαταλείποντας την ιδέα διατήρησης οποιασδήποτε εβραϊκής κοινότητας στην Ευρώπη.⁷

Οι περισσότεροι Γερμανοί αξιωματούχοι που ασχολήθηκαν με το ζήτημα θεωρούσαν τη μετακίνηση των Εβραίων στη Μαδαγασκάρη πολύ προτιμότερη από τις μαζικές απελάσεις τους στην Πολωνία, επειδή η επιχείρηση αυτή παρουσίαζε

πολλά προβλήματα, απαιτούσε έξοδα και αντιδρούσε ο τοπικός πληθυσμός. Έως τις 10 Ιουλίου όλες οι απελάσεις ανακλήθηκαν και η κατασκευή του Γκέτο της Βαρσοβίας σταμάτησε, καθώς θεωρήθηκε μη αναγκαία. Στα τέλη Αυγούστου το σχέδιο ήταν έτοιμο και ενημερώθηκαν όλοι οι ενδιαφερόμενοι, ανάμεσά τους ο Χίτλερ και ο Ρίμπεντροπ. Την εποχή εκείνη η γερμανική ηγεσία θεωρούσε ότι η Μεγάλη Βρετανία θα συμφωνούσε στην υλοποίηση του σχεδίου, ενώ ο Χίτλερ έκανε επανειλημμένες εκκλήσεις για ειρήνη στον Τσώρτσιλ.

Σύντομα όμως η γερμανική αισιοδοξία μετατράπηκε σε οργή. Η αντίσταση των Βρετανών κατά τη Μάχη της Αγγλίας τους επόμενους μήνες, η στάση του Ντε Γκωλ και η αντίδραση των Εβραίων της Αμερικής είχαν ως αποτέλεσμα την εγκατάλειψη του σχεδίου «Μαδαγασκάρη».⁸ Η μεταφορά των Εβραίων από τις γερμανικές περιοχές άρχισε και πάλι από τις αρχές Οκτωβρίου του 1940, ενώ το Γκέτο της Βαρσοβίας ολοκληρώθηκε και τέθηκε σε λειτουργία τον ίδιο μήνα.

Οι πρώτες μεταφορές Εβραίων στα στρατόπεδα της Ανατολής πραγματοποιήθηκαν το φθινόπωρο του 1941, όταν πλέον οι προσπάθειες του υπουργού του Ράιχ, του Σαχτ, για τη μετανάστευση όλων των Εβραίων της Ευρώπης απέτυχαν. Καμία μεγάλη δυτική χώρα δεν ήταν πρόθυμη να συμμετάσχει στο φιλόδοξο αυτό πρόγραμμα. Η Μεγάλη Βρετανία, ενώ αρχικά είχε εκδηλώσει ενδιαφέρον να μεταφερθούν στο έδαφος της τότε Ροδεσίας ή ενδεχομένως στη Βρετανική Γουιάνα, όπου θα μπορούσαν να ιδρυσουν ένα ιουδαϊκό ανεξάρτητο κράτος, τελικά κάτω από τις πιέσεις γνωστών Εβραίων τραπεζιτών (Ρότσιλντ, Χάμπρο κ.ά.) και μελών της Κάτω Βουλής (Νάθαν) απέσυρε την πρότασή της. Ο Τσώρτσιλ μάλιστα απείλησε και με τον πιλοτικό τα επιβατικά πλοία που θα μετέφεραν όσους Εβραίους επιθυμούσαν να

Η Μαδαγασκάρη κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου. Το μεγάλο κτίριο στέγαζε το πρωθυπουργικό γραφείο.

μεταναστεύσουν στη Μαδαγασκάρη, μια τελική πρόταση που έγινε από τη γερμανική πλευρά.

Η πρόταση αυτή αφορούσε τη μεταφορά 600.000 Εβραίων της Δυτικής Ευρώπης και συμφωνήθηκε αρχικά από τα 32 κράτη-μέλη που συμμετείχαν στη «Διακρατική Επιτροπή» που είχε συσταθεί στο Εβιάν της Γαλλίας. Όταν όμως ζητήθηκε από τους αρχηγούς των σιωνιστικών οργανώσεων και τους Εβραίους τραπεζίτες να χρηματοδοτήσουν το όλο σχέδιο (υπολογίστηκε κατά μέσο όρο 125 δολάρια ανά μετανάστη), αυτοί αρνήθηκαν. Ο Σαχτ, που ποτέ του δεν έκρυψε τη συμπάθειά του προς τους Εβραίους και ήταν ο κλασικός τύπος του αμοραλιστή, ενημέρωσε τον Σεπτέμβριο του 1941 τον Χίτλερ για την αποτυχία του σχεδίου του. Ο τελευταίος λίγο μετά (1 Οκτωβρίου 1941) έκλεισε το θέμα και απαγόρευσε οποιαδήποτε πρωτοβουλία για τη μετεγκατάσταση των Εβραίων.⁹ Το επόμενο βήμα

ήταν ο εγκλεισμός όλων των Εβραίων στα στρατόπεδα συγκέντρωσης, ενώ υποχρεώθηκαν να φέρουν σε εμφανές σημείο ως ένδειξη της καταγωγής τους, το αστέρι του Δαβίδ.

Όσον αφορά τον Σαχτ, παρόλο που χρημάτισε υπουργός του Χίτλερ μέχρι το 1943 και διοικητής της Ράιχσμπανκ (Reichsbank) μέχρι το 1939, στη Νυρεμβέργη το 1946 αποστασιοποιήθηκε πλήρως από το χιτλερικό καθεστώς και δήλωσε πως ήταν θαυμαστής του Ρούσβελτ, του Τρούμαν και του Χούβερ. Τόνισε επίσης ότι το 1935 συναντήθηκε στις ΗΠΑ με Εβραίους τραπεζίτες για «μια πολύ επικίνδυνη υπόθεση», ενώ δεν παρέλειψε να πει ότι ο ίδιος ήταν μασόνος. Φυσικό επακόλουθο βέβαια, λόγω της ιδιότητάς του και της προστασίας των ισχυρών φίλων του, ήταν να αθωωθεί στη Δίκη της Νυρεμβέργης.¹⁰

Το εβραϊκό ζήτημα κατά τον Άλφρεντ Ρόζενμπεργκ, τον θεωρητικό και φιλόσοφο του Εθνικοσοσιαλιστικού Κόμματος,

Ο διπλωμάτης Φραντς Ραντεμάχερ, επικεφαλής του Τμήματος Εβραϊκών Υποθέσεων του γερμανικού υπουργείου Εξωτερικών, υπήρξε ο εμπνευστής του Σχεδίου Μαδαγασκάρη.

ήταν ένα θέμα, το οποίο για να το διερευνήσει κανείς έπρεπε να έχει γνώσεις ιστορίας, φιλοσοφίας, μουσικής, καλών τεχνών και έπρεπε να έχει μελετήσει τους αρχαίους Έλληνες, την ιστορία των φυλών και τα λοιπά. Στον Αμερικανοεβραίο ψυχίατρο Λήον Γκόλντενσον που τον επισκέφθηκε στις φυλακές το 1946, τόνισε ότι η αιτία του εβραϊκού προβλήματος ήταν οι ίδιοι οι Εβραίοι.

«Οι Εβραίοι είναι ένα έθνος, και όπως κάθε έθνος έτσι και αυτοί διακατέχονται από εθνικιστικό πνεύμα. Μέχρι εδώ δεν υπάρχει τίποτα κακό, αλλά θα έπρεπε να βρίσκονται στη χώρα που γεννήθηκαν. Είχαν προταθεί πολλά μέρη γι' αυτούς μέχρι το 1936 από τους Άγγλους, τους Γάλλους και τους Γερμανούς επίσης, τα οποία οι Εβραίοι είχαν απορρίψει. Αυτά

τα μέρη ήταν η Αλάσκα, η Γουινέα, η Μαδαγασκάρη και η Ουγκάντα [...].»¹¹

Παρά το ναυάγιο των διαπραγματεύσεων, τον Ιανουάριο του 1941 μια αναφορά του διπλωμάτη Φον Πάπεν από την Άγκυρα αναθέρμανε τις ελπίδες όσων επιθυμούσαν την υλοποίηση του σχεδίου μετεγκατάστασης των Εβραίων.

Οι άγνωστες γερμανοϊσραηλινές επαφές του 1941

Στις αρχές του 1941, και ενώ οι περισσότερες χώρες της Ευρώπης είχαν καταληφθεί από τον Άξονα, στην Παλαιστίνη μαινόταν ένας άλλος αιματηρός πόλεμος μεταξύ των Αράβων, των Εβραίων και των βρετανικών αρχών κατοχής. Λίγες εβδομάδες μετά την κατάρρευση της Γαλλίας, η σιωνιστική οργάνωση Irgun Zvai Leumi προέβη σε μια εκπληκτική ανακοίνωση: *«Ο πόλεμος και το εκθροικό κλίμα εξυπηρετούν το Ισραήλ, που χρειάζεται την κρίση, για να επιτύχει τη βοήθεια των απανταχού Εβραίων της διασποράς και τη συνδρομή των Δυτικών για τη δημιουργία κράτους στην Παλαιστίνη».*¹²

Αυτή η ατμόσφαιρα αισιοδοξίας για τους περισσότερους σιωνιστές είχε στην πραγματικότητα ως αφετηρία και το γεγονός ότι ορισμένα σημαντικά στελέχη της Irgun είχαν έλθει σε επαφή με Γερμανούς αξιωματούχους των Μυστικών Υπηρεσιών, προτείνοντας μια θεαματική συνδιαλλαγή. Η μεγαλύτερη εβραϊκή οργάνωση στην Παλαιστίνη πρότεινε στις γερμανικές αρχές ένα είδος συναλλαγής: να δράσει δηλαδή η Irgun Zvai Leumi με γερμανική υποστήριξη εναντίον βρετανικών βάσεων στην Παλαιστίνη με αντάλλαγμα την απελευθέρωση των Εβραίων κρατουμένων, όσων τουλάχιστον τότε κρατούνταν στα στρατόπεδα συγκέντρωσης. Άνθρωπος-κλειδί για τις μυστικές επαφές μεταξύ των δύο πλευρών υπήρξε ο Γερμανός αντιναύαρχος Ραλφ φον ντερ Μάρβιτς (Ralph von der Marwitz), ναυτικός ακόλουθος

της γερμανικής διπλωματικής αποστολής στην Τουρκία, με έδρα την Κωνσταντινούπολη. Στις 11 Ιανουαρίου 1941 ο φον Μάρβιτς απηύθυνε σχετική επιστολή στον πρεσβευτή στην Άγκυρα, Φραντς φον Πάπεν. Εκείνος με τη σειρά του έστειλε τον «Φάκελο Μάρβιτς» στο Βερολίνο με μια συνοδευτική επιστολή σύμφωνα με την οποία η πρόταση αυτή αφορούσε πράξεις σαμποτάζ εναντίον των αγγλικών βάσεων στην Παλαιστίνη. Για την αυθεντικότητα του εγγράφου δεν υπάρχει καμία αμφιβολία, αφού ορισμένα πρόσωπα, που σχετίστηκαν και γνώριζαν την πρόταση της

Irgun, αργότερα το πιστοποίησαν. Ένας από αυτούς ήταν ο συνταγματάρχης Έρβιν φον Λαχάουζεν-Βίβρεμοντ, διοικητής του Τμήματος Επιχειρήσεων Δολιοφθορών (Abteilung I) της Γερμανικής Αντικατασκοπίας (Abwehr), ο ταγματάρχης των ΕΣΕΣ και στέλεχος της RSHA Βίλχελμ Χετλ και ο Βάλτερ Σέλενμπεργκ, υπεύθυνος εκείνη την περίοδο (1941) για την παρακολούθηση των εχθρικών μυστικών υπηρεσιών στην Υπηρεσία VI (Abteilung VI).

Όταν ο προϊστάμενος του Φον Πάπεν, ο Γερμανός Υπουργός Εξωτερικών φον Ρίμπεντροπ, ενημέρωσε τον Χίτλερ για το

Τον Αύγουστο του 1940 ο Ράινχαρντ Χάιντριχ ετοίμασε ένα προσχέδιο με τίτλο Madagascar Project, που προέβλεπε την εγκατάσταση 1.000.000 Εβραίων τον χρόνο για τέσσερα χρόνια, εγκαταλείποντας την ιδέα διατήρησης οποιασδήποτε εβραϊκής κοινότητας στην Ευρώπη.

περιεχόμενο του «Φακέλου Marwitz», ο Χίτλερ έμεινε έκπληκτος. Ωστόσο, επειδή το σχέδιο για την «Ιουδαϊκή μετανάστευση» ήταν ακόμα σε εξέλιξη και οποιαδήποτε διαρροή της πρότασης της Irgun θα έβλαπτε το κύρος της γερμανικής «Νέας Τάξης» στην Ευρώπη, είπε στον Ρίμπεντροπ πως στο μέλλον ο φον Πάπεν δεν θα είχε καμία απολύτως επαφή με στελέχη εβραϊκών οργανώσεων. Τις όποιες επαφές υπήρχαν θα τις συντόνιζε ο ίδιος ο Ρίμπεντροπ και η αρμόδια Επιτροπή για την Ιουδαϊκή μετανάστευση.¹³

Η συνέντευξη του Χάιντερ Χάιντριχ για το συνέδριο στο Βάνζεε (Ιανουάριος 1942)

Τον Μάιο του 2013 ο γράφων πήρε μια αποκλειστική συνέντευξη από τον Χάιντερ Χάιντριχ, γιο του αρχιτέκτονα της «τελικής λύσης» Ράινχαρντ Χάιντριχ, ο οποίος είχε δολοφονηθεί το 1942 από Τόττους πατριώτες. Ο 84χρονος σήμερα Χάιντερ, ο οποίος ζει σε έναν μικρό οικισμό κοντά στο Μόναχο (Στάινεμπαχ), τοποθετήθηκε σχετικά με τη διάσκεψη της περιφημής «τελικής λύσης» του εβραϊκού ζητήματος που πραγματοποιήθηκε στο Βάνζεε του Βερολίνου. «[...] Κανένας σοβαρός ιστορικός δεν μπορεί να αμφισβητήσει σήμερα τις μαζικές δολοφονίες και εκτελέσεις που συνέβησαν στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Και η πατρίδα μου, η Γερμανία, φέρει μεγάλη ευθύνη γι' αυτό. Ωστόσο, η ιστορία της διάσκεψης στο Βάνζεε (Ιανουάριος 1942) έχει τεράστια κενά και θεωρώ πως είναι σε μεγάλο βαθμό σκηνοθετημένη. Κατ' αρχήν δεν υπάρχουν τα αυθεντικά ντοκουμέντα της διάσκεψης, αλλά μόνο δύο αντίγραφα. Από αυτά όμως λείπουν όλα εκείνα τα στοιχεία μιας τυπικής γερμανικής κρατικής υπηρεσίας που θα μπορούσαν να αποδείξουν την αυθεντικότητα των εγγράφων. Για παράδειγμα, ο αριθμός του φακέλου, ο αριθμός πρωτοκόλλου, το όνομα της εκδο-

θείσης αρχής ή η ημερομηνία, το όνομα και η υπογραφή του υπεύθυνου πρωτοκόλλου. Δεν υπάρχει επίσης και ένα άλλο σημαντικό στοιχείο: σε όλα τα απόρρητα έγγραφα του Γ' Ράιχ υπάρχει πάντοτε η ρήση "απόρρητη μυστική υπόθεση του Ράιχ". Στα περίφημα πρωτόκολλα, δεν υπάρχει κάτι τέτοιο, ενώ είναι εξακριβωμένο ότι τα δύο αντίγραφα έχουν δακτυλογραφηθεί σε δύο διαφορετικές γραφομηχανές. Είναι προφανές, λοιπόν, ότι είναι πλαστογραφημένα και είναι ευνόητο το ποια πλευρά επιδίωξε κάτι τέτοιο και επωφελήθηκε από αυτό. Ο υπεύθυνος αυτής της ιστορίας είναι κάποιος Δρ Ρόμπερτ Κέμπνερ (Robert Kempner), πρώην υπάλληλος στο Υπουργείο Εσωτερικών της Πρωσίας.

»Ο Κέμπνερ, εξαιτίας της εβραϊκής καταγωγής του, αφού απολύθηκε από την υπηρεσία του, μετανάστευσε πριν από τον πόλεμο στις ΗΠΑ. Πολύ αργότερα εμφανίστηκε ως αναπληρωτής κύριος κατηγορος στη Δίκη της Νυρεμβέργης (1945-1946). Υπήρξε επίσης κατηγορος στις δίκες που ακολούθησαν κατά του γερμανικού Υπουργείου Εξωτερικών (1947) για την υποτιθέμενη συνωμοσία πολέμου. Εκεί αποδείχτηκε ότι ο Κέμπνερ είχε στη διάθεσή του όλα τα κατασχεθέντα από τους Αμερικανούς αρχεία του Υπουργείου Εξωτερικών. Αν όμως σκεφτεί κάποιος ότι όλος αυτός ο τεράστιος όγκος φακέλων και αρχείων μήκους 16 χιλιομέτρων ερευνήθηκε και ταξινομήθηκε μέσα σε διάστημα μερικών μηνών, τότε ο κύριος Κέμπνερ και οι συνεργάτες του πρέπει να ήταν εκπληκτικά τυχεροί που εντόπισαν μέσα σε αυτόν τον κυκεώνα τα δύο αντίγραφα με την ένδειξη: "αφορά την τελική λύση του Εβραϊκού προβλήματος". Το αστείο βέβαια είναι ότι ο ίδιος ο Κέμπνερ στα απομνημονεύματά του αναφέρει ότι τα "ντοκουμέντα" αυτά τα βρήκε στα τέλη Μαρτίου 1947. Ωστόσο, σε μια εκπομπή στο γερμανικό τηλεοπτικό σταθμό WDR

Ο τραπεζίτης Χιάλμαρ Σαχτ (1877-1970), που ποτέ του δεν έκρυψε τη συμπάθειά του προς τους Εβραίους και ήταν ο κλασικός τύπος του αμοραλιστή, ενημέρωσε τον Σεπτέμβριο του 1941 τον Χίτλερ για την αποτυχία του σχεδίου του. ΔΕΞΙΑ: Ο Γερμανός αντιναύαρχος Ραλφ φον ντερ Μάρβιτς (1888-1966), ναυτικός ακόλουθος της γερμανικής διπλωματικής αποστολής στην Τουρκία, με έδρα την Κωνσταντινούπολη.

στις 20 Ιανουαρίου 1992, δήλωσε ότι αυτό το σημαντικό εύρημα βρέθηκε το φθινόπωρο του 1947. Η μεγαλύτερη όμως απόδειξη για την πλαστότητα των συγκεκριμένων εγγράφων είναι το γεγονός ότι η γλώσσα που χρησιμοποιήθηκε για την αντιγραφή ή τη σύνταξη τους δεν είναι τα τυπικά υπηρεσιακά γερμανικά που χρησιμοποιούσαν τότε, αλλά τα επονομαζόμενα “αμερικανογερμανικά”. Για παράδειγμα, η φράση “κρατικός υπάλληλος” αντικαταστάθηκε με τη φράση “εργαζόμενος του κράτους”, όρος που δεν χρησιμοποιήθηκε ποτέ τότε σε κανένα δημόσιο έγγραφο. Εντοπίζονται επίσης και άλλα κενά και παραλείψεις, όπως η αναφορά ότι σκοπός της διάσκεψης είναι η εφαρμογή της τελικής λύσης στους 11.000.000 Εβραίους της Ευρώπης, όταν είναι γνωστό ότι την εποχή εκείνη (Ιανουάριος

1942) το Γ' Ράιχ θα μπορούσε να ασκήσει την πολιτική της εξόντωσης μόνο στα 6.000.000 Εβραίους που υπήρχαν στα κατεχόμενα από τη Βέρμαχτ εδάφη. Είναι προφανές λοιπόν ότι τα περιφρήματα «ντοκουμέντα» είναι χαλκευμένα από τις αμερικανικές μυστικές υπηρεσίες. Αυτό βέβαια δεν αναιρεί το γεγονός ότι χιλιάδες πολίτες και Εβραίοι δολοφονήθηκαν μαζί κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου».

Στο ερώτημα του γράφοντα αν ο ίδιος αμφισβητεί το γεγονός ότι ο πατέρας του Ράινχαρντ Χάιντριχ με την ιδιότητα του επικεφαλής της RSHA (Υπηρεσία Ασφαλείας του Ράιχ) οργάνωσε τη διάσκεψη στο Βάνζεε, έξω από το Βερολίνο, με τη συμμετοχή πολλών κρατικών λειτουργών του Γ' Ράιχ, ο Χάιντερ Χάιντριχ απάντησε: «Αυτό είναι αλήθεια. Ο πατέρας μου

Αποψη της Ταναναρίβης, πρωτεύουσας της Μαδαγασκάρης το 1934.

ένιωθε πως ήταν επιφορτισμένος με την επίλυση του “εβραϊκού ζητήματος” και είχε –είναι γνωστό αυτό– αρχηγικές φιλοδοξίες.

«Ως εκ τούτου λοιπόν, επιθυμούσε να είναι εκείνος που θα έδινε μια λύση, μια οριστική λύση του ζητήματος αυτού. Γι’ αυτόν τον λόγο, λοιπόν, ανέλαβε την πρωτοβουλία να συγκαλέσει κομματικά στελέχη, οικονομικούς παράγοντες και γραφειοκράτες στο Βάνζεε, τον Ιανουάριο του 1942. Σχετικά με το τι πραγματικά επιώθηκε όμως εκεί, μόνο υποθέσεις μπορούμε να κάνουμε.

«Σε κάθε περίπτωση, οι μαζικές δολοφονίες Εβραίων άρχισαν λίγους μήνες αργότερα, το καλοκαίρι του 1942, και ίσως όλα να ξεκίνησαν με μια απλή διαταγή του Χίμλερ».¹⁴

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

- 1 Deutsche Welle, 21 Οκτ. 2015.
- 2 Deutsches Historisches Museum, Arnulf Schriba, 22 Ιουνίου 2015.
- 3 Έκδοση Deutsches Historisches Museum

- 4 Berlin, 15/05/2015 (Σχέδιο Μαδαγασκάρη).
- 4 Dr. Henry Picker: *Hitlers Tischgesprache im Fuehrerhauptquartier*, σ. 340-341.
- 5 Willem A. Visser’t Hooft: *Die Welt war meine Gemeinde, Autobiographie*, σ. 155.
- 6 Christopher Browning, *The Origins of the Final Solution*, σ. 83.
- 7 Ernst Klee, *Das Personenlexikon zum Dritten Reich*, σ. 384.
- 8 *Die Welt*, 26 Αυγούστου 1999.
- 9 Dr. Henry Picker, *Hitlers Tischgesprache im Fuehrerhauptquartier*, σ. 456.
- 10 Leon Goldensohn, *Νυρεμβέργη – το ψυχολογικό των ανθρώπων που αιματοκύλησαν τον κόσμο*, σ. 208.
- 11 Στο ίδιο, σ. 104.
- 12 Wilhelm Haettl, *Einsatz fuer das Reich*, σ. 86.
- 13 Wilhelm Haettl, *Einsatz fuer das Reich*, σ. 87.
- 14 «Χάιντερ Χάιντριχ, ο γιος του αρχιτέκτονα της «τελικής λύσης» εξομολογείται», περ. *Στρατιωτική Ιστορία* 198 (Ιούλιος 2013).

ΣΥΝΕΧΙΖΕΤΑΙ ΣΤΟ ΕΠΙΟΜΕΝΟ ΤΕΥΧΟΣ

Ο Ιάκωβος Χονδροματίδης είναι ιστορικός ερευνητής.

ΚΑΙ ΕΓΕΝΕΤΟ... ΠΟΔΟΣΦΑΙΡΟ

Η ιστορία της δημιουργίας ενός αθλήματος που εξελίχτηκε σε παγκόσμια λατρεία

ΤΟΥ ΓΙΩΡΓΟΥ ΚΑΣΑΜΠΑΛΑΚΟΥ

Το ποδόσφαιρο είναι πολύ περισσότερο από ένα άθλημα όπου 22 αθλητές κλοτσούν μια μπάλα και αγωνίζονται με αυταπάρνηση για το ποιος θα τη στείλει στα αντίπαλα δίχτυα. Στην παγκόσμια συνείδηση έχει εγγραφεί η τεράστια σημασία και απήχηση του αθλήματος, που απέκτησε τη σημερινή του μορφή στα τέλη του 19ου αιώνα και από τότε συγκλονίζει, απογοητεύει, αποπροσανατολίζει, εξοργίζει, συντηρεί και πυροδοτεί τα πάθη περισσότερο από οτιδήποτε άλλο.

Παιχνίδι ή επιχείρηση;

Οι ρίζες του ποδοσφαίρου διαπερνούν τον Μεσαίωνα και εκτείνονται μέχρι την Αρχαιότητα, το αποδεικνύουν άλλωστε οι απεικονίσεις στους αρχαίους ελληνικούς αμφορείς, τα εδάφια της Βίβλου, τα ποιήματα του Τσώσερ και τα έργα του Σαίξπηρ. Όμως το ποδόσφαιρο, σε αντίθεση με την ιππασία, την τοξοβολία ή την πάλη, σε όλες τις μορφές που πήρε ανά τους αιώνες μέχρι να κατασταλάξει στη σημερινή, δεν είχε ποτέ σχέση με τον πόλεμο, δεν αποτέλεσε ποτέ πολεμική προπόνηση. Ήταν πάντα ένα παιχνίδι που μάγευε τα πλήθη προσφέροντας ψυχαγωγία, διασκέδαση, ακόμα και εκτόνωση,

ταυτόχρονα όμως προκαλώντας τους ισχυρούς να το εκμεταλλευτούν με ποικίλους τρόπους.

Αυτή είναι και η μεγάλη του αντίφαση, η φύση του ως λαϊκό άθλημα είναι τόσο διαφορετική από την κυρίαρχη προβολή του, ως χρυσοφόρο υπερθέαμα. Από τη μία, χιλιάδες ερασιτέχνες ή ελάχιστα αμειβόμενοι ποδοσφαιριστές μικρών κατηγοριών υπηρετούν το άθλημα, αντλώντας τεράστια ευχαρίστηση. Απλοί φίλαθλοι σε όλο τον πλανήτη ταυτίζουν την προσωπική τους ευτυχία με την πορεία της αγαπημένης τους ομάδας, είτε πρωταγωνιστεί στις διεθνείς διοργανώσεις είτε

Η παλαιότερη καταγεγραμμένη αναφορά για το ποδόσφαιρο έρχεται από το 2.500 π.Χ. και αφορά το κινέζικο αρχαίο ποδόσφαιρο, το *τσου τζου*. ΚΑΤΩ: Απεικόνιση ιθαγενών της Γουιάνας να παίζουν ποδόσφαιρο.

στα τοπικά πρωταθλήματα. Από την άλλη, γύρω του χορεύουν άπειρα δισεκατομμύρια ευρώ, αναπτύσσονται ολόκληροι βιομηχανικοί κλάδοι, στο ποδοσφαιρικό γίγνεσθαι ανθίζουν το ξέπλυμα μαύρου χρήματος, η τηλεοπτική υπερπαραγωγή του Τσάμπιονς Λιγκ, το στοίχημα, οι υπέρογκες αμοιβές των πρωτοκλασάτων ποδοσφαιριστών. Αυτές οι δύο φαινομενικά αντίθετες καταστάσεις συνυπάρχουν και μάλιστα αλληλοτροφοδοτούνται.

Πώς όμως γεννήθηκε αυτό το παγκόσμιας σημασίας κοινωνικό φαινόμενο; Ποιες ήταν οι συνθήκες υπό τις οποίες εξαπλώθηκε; Για ποιο λόγο έχει τόσο μαζικότερη απήχηση από τα υπόλοιπα αθλήματα;

Οι πρόγονοι του ποδοσφαίρου στην Αρχαιότητα

Αρχικά ο όρος «ποδόσφαιρο» αφορούσε όλα τα παιχνίδια με μπάλα που παιζόνταν από πεζούς παίκτες, σε αντίθεση με εκείνα που παιζόνταν από τη σέλα ενός αλόγου. Αναλόγως τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της μπάλας, οι παίκτες χρησιμοποιούσαν ραβδιά ή τα ίδια τους τα πόδια και τα χέρια, για να την καθοδηγήσουν. Στην προκολομβιανή Αμερική, οι Αζτέκοι, οι Μάγιας και οι Ζαποτέκοι έπαιζαν το *τλάτστλι* (tlachtli), ένα ομαδικό παιχνίδι με λαστιχένια μπάλα, όπου στόχος ήταν να περάσει μέσα από ένα πέτρινο κάθετο στεφάνι, χτυπημένη από τον γοφό. Βορειότερα, οι αυτόχθονες κάτοικοι της Αλάσκας, της φυλής των Ινουίτ, ασκούσαν στο *ακσακτούκ* (aqsaqtuk), ένα παιχνίδι που έμοιαζε στο ποδόσφαιρο αλλά παιζόταν στον πάγο, σε τεράστιες εκτάσεις (συνήθως παγωμένες λίμνες) και έπαιρναν μέρος εκατοντάδες παίκτες. Οι αυτόχθονες της Ανατολικής Ακτής έπαιζαν το *πασουκου-ακοχόουογκ* (pasuckquakkohowog), που σε αντίθεση με το ακσακτούκ, παιζόταν συνήθως σε αμμώδεις παραλίες.

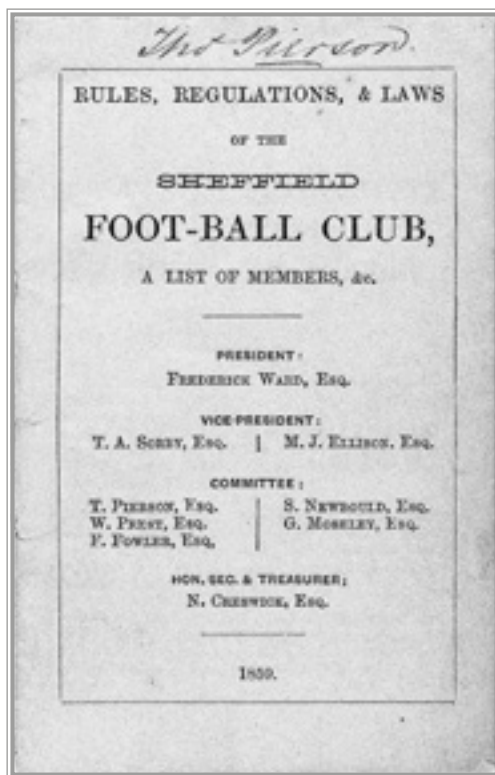
Οι αρχαίοι Κινέζοι, ακόμα και πριν από

το 2500 π.Χ., εξασκούσαν στο *τσου τζου* (tsu chu), ένα παιχνίδι χειρισμού της μπάλας που απαιτούσε μεγάλη μαεστρία από τους παίκτες. Στην Ιαπωνία του 600 π. Χ., το *κεμάρι* (kemari) παιζόταν κατά κόρον στην αυλή του αυτοκράτορα και ενσωμάτωνε όλες τις αρχές της παράδοσης των σαμουράι.

Στην αρχαία Ελλάδα υπήρχαν διάφορα αθλήματα που παιζόνταν με μπάλα, όπως ο *επίσκυρος*, που όμως δεν θυμίζει ιδιαίτερα το σημερινό ποδόσφαιρο. Το ίδιο ισχύει και για το *χαρπάστουμ* (harpastum), που παιζόταν στην αρχαία Ρώμη, μια σημερινή εκδοχή μεταξύ χάντμπολ και ράγκμπι. Στην ρωσική παράδοση υπήρχε το *κίλακ* (kila), μια μείξη πολεμικής τέχνης με ποδόσφαιρο, όπου ομάδες των οκτώ ή εννιά παιχτών επιχειρούσαν να περάσουν μια μπάλα πέρα από μια τερματική γραμμή, ή να τη βάλουν σε ένα στεφάνι, σε μια άλλη εκδοχή του.

Μεσαιωνικό ποδόσφαιρο

Ο Μεσαίωνας σηματοδότησε ανάμεσα στα άλλα, τη μεταμόρφωση του αθλήματος σε αθλητικό ανταγωνισμό μεταξύ διαφορετικών πληθυσμιακών ομάδων και ακόμα και ολόκληρων χωριών ή κοινοτήτων. Με αφορμή θρησκευτικές γιορτές, φουσκάωνταν στομάχια ή άλλα όργανα των ζώων και οι δεκάδες παίκτες κυριολεκτικά μάτωναν για να προωθήσουν την μπάλα στο στόχο, με μόνο κανόνα την απαγόρευση των ανθρωποκτονιών κατά τη διάρκεια των εξαιρετικά βίαιων αγώνων. Το μεσαιωνικό ποδόσφαιρο, κατ' άλλους ποδόσφαιρο των χωρικών ή μεταξύ χωριών (village football) και κατ' άλλους ποδόσφαιρο του όχλου (mob football), απαιτούσε τη χρήση του φυσικού τοπίου περιοχών πολλών στρεμμάτων ως γήπεδο. Πεδία των αγώνων που προκαλούσαν πολλές αντιδράσεις, λόγω του εξαιρετικά βίαιου χαρακτήρα τους, ήταν ολόκληρα χωριά και εκτάσεις πολλών στρεμμάτων.

Απεικόνιση, σε λιθογραφία της εποχής, αγώνα Σουλέ στη Νορμανδία στα μέσα του 19ου αι. ΔΕΞΙΑ: Στους αγώνες της Ποδοσφαιρικής Ομοσπονδίας του Σέφιλντ ίσχυαν ξεχωριστοί κανονισμοί, γνωστοί όπως *Οι Κανόνες του Σέφιλντ*. Βασικές διαφοροποιήσεις από τους αντίστοιχους της FA αποτελούσε το χτύπημα με το χέρι που επιτρεπόταν σε ορισμένες περιπτώσεις αλλά και η επαναφορά της μπάλας από πλάγιο άουτ, η οποία μάλιστα έπρεπε να χτυπήσει μία φορά στο έδαφος, προτού έχει το δικαίωμα ο ποδοσφαιριστής να την ακουμπήσει. ΚΑΤΩ: Η ομάδα Ρόγιαλ Εντζινιάρς, η οποία ήταν φιναλίστ στο πρώτο τελικό του Κυπέλλου Αγγλίας το 1872

Παρότι το μεσαιωνικό ποδόσφαιρο αφορούσε κυρίως χωρικούς, είχε σημαντική απήχηση σε όλα τα κοινωνικά στρώματα, ακόμα και στους ευγενείς και τις βασιλικές αυλές. Στη Γαλλία του 13ου αιώνα, αρκετά δημοφιλές ήταν το *σουλέ* (*soule*), μια παραλλαγή του μεσαιωνικού ποδοσφαίρου. Υπάρχει μάλιστα μαρτυρία για θανατική καταδίκη παίκτη που χτύπησε αντίπαλό του με πέτρα στο κεφάλι, το μακρινό 1283. Την ίδια περίπου χρονολογία, το συμβούλιο των Γερόντων της Πίζας απείλησε με αυστηρές ποινές όσους συνέχιζαν να παίζουν ποδόσφαιρο στην πλατεία της Μητρόπολης και του νεκροταφείου. Στους διάσημους λάτρεις του αθλήματος συγκαταλεγόταν λόγου χάρη ο Ερρίκος Β', βασιλιάς της Αγγλίας. Ο γνωστός Σκωτσέζος ποιητής του Μεσαίωνα Ντέιβ Λίντσεϋ περιγράφει τα πάθη ενός καλόγερου, εθισμένου στο ποδόσφαιρο, το 1540 μ.Χ. Ακόμα και ο Όλιβερ Κρόμγουελ έπαιζε ποδόσφαιρο στα νιάτα του, είχε άλλωστε δημόσια δηλώσει ότι φοβόταν περισσότερο την ντρίπλα του συμπαίκτη του, Τζιν Ουίλραϊτ, από το πεδίο της μάχης.

Στον Μεσαίωνα, η Φλωρεντία αποτέλεσε την κοιτίδα του *κάλισιο* (*calcio*), που συνδύαζε το σημερινό ποδόσφαιρο, το ράγκμπι και την πάλη. Στη Φλωρεντία, την εποχή που βρισκόταν υπό πολιορκία από τον Κάρολο Ε', το 1530, η αριστοκρατική νεολαία κατηγορήθηκε για αδράνεια από τους εκπροσώπους της Δημοκρατίας, αφού επέλεξε επιδεικτικά να παίξει αυτό το βάρβαρο παιχνίδι αντί να υπερασπιστεί τα τείχη της πόλης την ώρα της εφόδου.

Η μεταμόρφωση του ποδοσφαίρου στη βιομηχανική εποχή

Την κοινωνική διάσταση του ποδοσφαίρου και τη μαζική λαϊκή του απήχηση τη συνειδητοποιήσαν σύντομα και την αξιοποίησαν τόσο οι ιδίες οι μάζες όσο και επιτήδειοι πολιτικοί που χειραγωγούσαν το λαϊκό αίσθημα κατά το δοκούν. Η μαζική

συμμετοχή χωρικών και όχι μόνο φαίνεται ότι αποτελούσε ιδανική ευκαιρία ακόμα και για εξεγέρσεις. Το 1638 όσοι εναντιώνονταν στις αποχετευτικές τάφρους που αποτελούσαν δημόσιες εστίες μόλυνσης, στο Έλι της βορειοανατολικής Αγγλίας, οργάνωσαν ένα ποδοσφαιρικό αγώνα μεταξύ χωριών και στη διάρκεια του τις κατέστρεψαν. Το 1768 οι μικροκαλλιεργητές γης που αντιτίθονταν στην περιφραγή και απαλλοτρίωση των χωραφιών τους από τους γαιοκτήμονες, στο Χόλαντ Φεν του Λίνκολνσερ, οργάνωσαν έναν ποδοσφαιρικό αγώνα ως προκάλυμμα για να ρίξουν τους μισητούς φράκτες. Η διασάλευση της τάξης και της νομιμότητας, συχνό φαινόμενο στο ποδόσφαιρο του όχλου, δεν γινόταν να περάσει απαρατήρητη από τους περισσότερους θρησκευτικούς λειτουργούς, που επιχειρούσαν να αποθαρρύνουν τον λαό από αυτό το παιχνίδι. Το 1583, στο γνωστό σύγγραμμά του *Ανατομία των κακών συμπεριφορών* (*Anatomy of abuses*), ο προτεστάντης ιεροκήρυκας Φίλιπ Σταμπς συμπεριέλαβε το ποδόσφαιρο στις πράξεις που απομακρύνουν από τον Θεό, μαζί με το διάβασμα ανίερων βιβλίων, χαρακτηρίζοντάς το «διαβολικό» και «κακόβουλο».

Η είσοδος του καπιταλισμού στην παγκόσμια ιστορία σήμανε το τέλος του άναρχου ποδοσφαίρου των χωρικών και τη σταδιακή μεταμόρφωσή του σε παιχνίδι της πόλης, με αυστηρούς κανόνες. Παρόλο που υπάρχουν αναφορές σε ποδοσφαιρικά παιχνίδια του δρόμου ακόμα και μέχρι το 1867, το ποδόσφαιρο επανιδρύθηκε με τη σημερινή του μορφή στο δεύτερο μισό του 18ου αιώνα στα δημόσια σχολεία και κολέγια της Αγγλίας, όταν εισήχθησαν οι πρώτοι κανονισμοί. Σε αυτή την ιστορική περίοδο, το ποδόσφαιρο χρησιμοποιήθηκε ως κοινωνικό εργαλείο τιθάσευσης των πιο «ανήσυχων» μαθητών, προκειμένου να τους εμφυσηθούν η ομαδικότητα και η πειθαρχία.

Εξίσωση κανόνων και ίδρυση της FA (Football Association - Ποδοσφαιρικής Ομοσπονδίας)

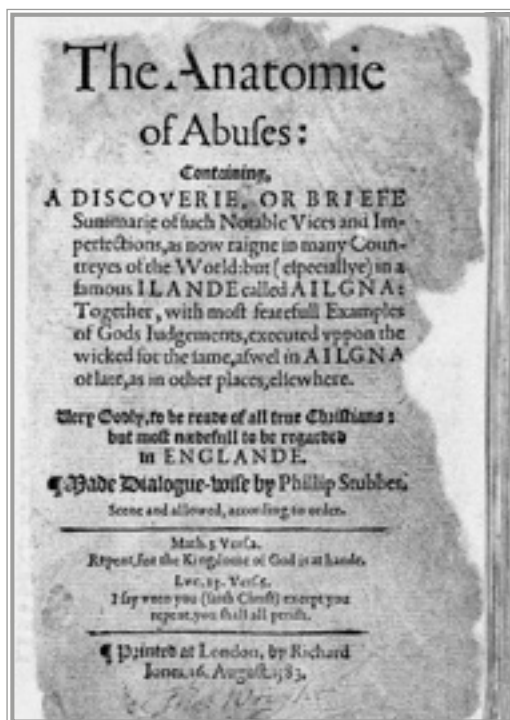
Τα δημόσια σχολεία και τα κολέγια όμως δεν έπαιζαν αγώνες μεταξύ τους. Βασική αιτία ήταν οι διαφορές στους κανονισμούς που οφείλονταν κυρίως στο διαφορετικό είδος αγωνιστικού χώρου, αφού αλλού ήταν χορτάρι, αλλού χώμα και αλλού πέτρα. Στο Ήτον, δεν επιτρέπονταν το κουβάλημα της μπάλας με τα χέρια και το γκολ επιτυχανόταν με το πέρασμα της μπάλας ανάμεσα σε δύο στήλες, σε αντίθεση με το Ράγκμπι, όπου όχι μόνο το πιάσιμο της μπάλας ήταν θεμιτό αλλά το σκοράρισμα γινόταν όταν η μπάλα περνούσε με κλοισιά πάνω από ένα οριζόντιο κοντάρι. Στο Ουίντσεστερ τα γκολ σημειώνονταν μόνο με το πέρασμα της μπάλας από τη γραμμή του τερματισμού ενώ στο Τσάρτερχαουζ δεν επιτρέπονταν το πιάσιμο με τα χέρια και οι ομάδες αποτελούνταν από 20 παίκτες. Κατ' αυτό τον τρόπο, υπήρχαν άπειροι διαφορετικοί κανονισμοί, ορίζοντας διαφορετικό αριθμό παιχτών, διαφορετικό τρόπο κατοχής της μπάλας και σκοραρίσματος. Ακόμα και η ίδια η μπάλα δεν είχε παντού το ίδιο σχήμα, σε κάποια κολέγια είχε το γνωστό στρογγυλό σχήμα ενώ σε άλλα το σχήμα της σημερινής μπάλας του ράγκμπι. Οι Κανόνες του Χάρρου, που τυπώθηκαν το 1814, ίσως είναι η πρώτη γραπτή απόπειρα διατύπωσης ενιαίων κανόνων στο ποδόσφαιρο. Τότε θεσπίστηκαν ο αριθμός των παιχτών της κάθε ομάδας, τα τέρματα ως χώρος επίτευξης γκολ και κάποιοι περιορισμοί στην κατοχή της μπάλας με τα χέρια. Την επόμενη απόπειρα ενιαιοποίησης του αθλήματος αποτέλεσαν οι Κανόνες του Κάιμπριτζ, που συντάχθηκαν το 1848, από τους αντιπροσώπους των ομάδων των σχολείων του Ήτον, του Χάρρου, του Ράγκμπι, του Ουίντσεστερ και του Σρούσμπερυ. Οι διαφορετικοί κανονισμοί όμως δεν άφηναν περιθώρια στη

νέα και πολυπληθή εργατική τάξη να αφομοιώσει το άθλημα. Συνεπώς έμπαινε φρένο στη δυνατότητα κερδοφορίας του, που αχνοφαινόταν.

Την μπερδεμένη κατάσταση ανέλαβε να ξεμπερδέψει ο Εμπενήζερ Κομπ Μόρλυ (1831-1924), ιδρυτής της ομάδας Μπαρνς, ο οποίος κάλεσε αντιπροσώπους από διάφορες ομάδες της ευρύτερης περιοχής του Λονδίνου στην ταβέρνα των Ελευθεροτεκτόνων, στην οδό Γκρέιτ Κουήν, στις 26 Οκτωβρίου του 1863. Στην ιστορική πρώτη σύσκεψη, πήραν μέρος εκπρόσωποι από τις ομάδες Φόρεστ (το 1864 μετονομάστηκαν σε Ουόντερερς), Κίλμπουρν, Μπαρνς, Γουόρ Όφισ, Κρουσέιντερς, Πέρισβαλ Χάουζ, Κρύσταλ Πάλας, Μπλάκκηθ, Κένσινγκτον και Σούρμπιτον. Η ομάδα του σχολείου του Τσάρτερχαουζ εκπροσωπήθηκε από έναν παρατηρητή. Επρόκειτο για μια ιστορική συνάντηση: εκείνη τη βραδιά ιδρύθηκε η Ποδοσφαιρική Ομοσπονδία (FA). Εξίσου ιστορική ήταν και η πρώτη απόφαση που πάρθηκε από το νέο επιτελικό όργανο του ποδοσφαίρου: η μπάλα στο εξής θα παιζόταν μόνο με τα πόδια! Ο Μόρλυ αναδείχτηκε πρώτος γραμματέας της FA, από την ίδρυσή της ως το 1866, και 2ος πρόεδρος (1867-1874). Μάλιστα, πήρε μέρος ως ποδοσφαιριστής στον πρώτο αγώνα που δόθηκε υπό τους νέους κανονισμούς, την ισοπαλία χωρίς τέρματα ανάμεσα στην Μπαρνς και τη Ρίτσομοντ, στις 19 Δεκεμβρίου 1863.

Η αποχώρηση των ομάδων ράγκμπι και η ένταξη του Σέφιλντ στη FA

Βέβαια, η ομογενοποίηση του ποδοσφαίρου δεν επιτεύχθηκε μέσα σε ένα βράδυ με τη συνοδεία άφθονης μπίρας, στην ταβέρνα των Ελευθεροτεκτόνων. Για να ολοκληρωθεί αυτή η διαδικασία, έμελλε να περάσουν πολλά χρόνια ακόμα. Την εποχή που ιδρύθηκε η FA, οι ομάδες του

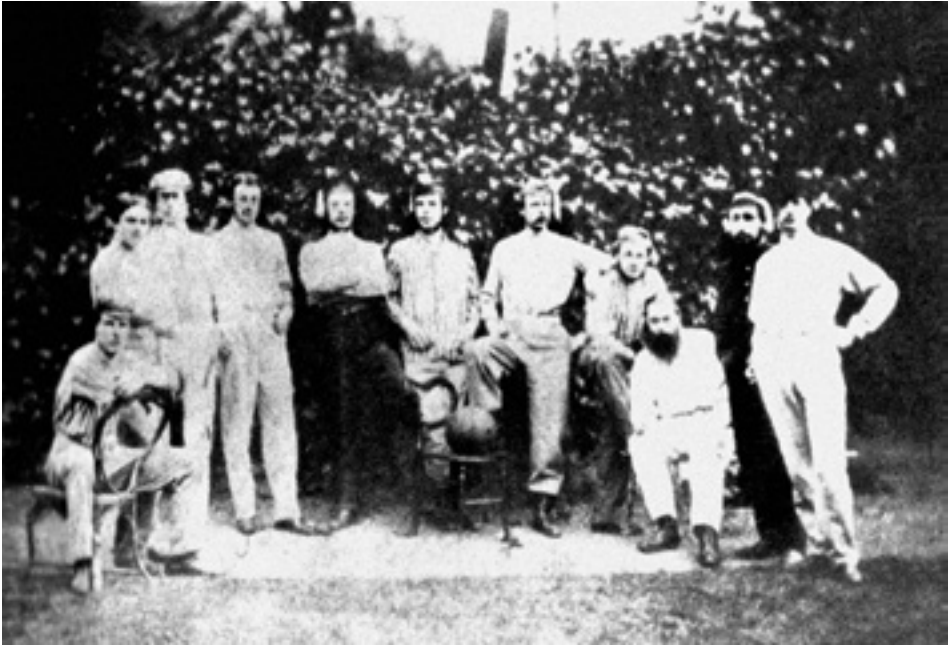
Στην αρχαία Ελλάδα το παιχνίδι με τη μπάλα ονομαζόταν «Επίσκυρος» και είχε πάρει το όνομά του από τη γραμμή με σκύρα (σπασμένα κομμάτια πέτρας, πετραδάκια) που χώριζε το γήπεδο. ΔΕΞΙΑ: Το 1583, στο γνωστό σύγγραμμά του *Ανατομία των κακών συμπεριφορών* (*Anatomy of abuses*), ο προτεστάντης ιεροκήρυκας Φίλιπ Σταμς συμπεριέλαβε το ποδόσφαιρο στις πράξεις που απομακρύνουν από τον Θεό, μαζί με το διάβασμα ανίερων βιβλίων, χαρακτηρίζοντας το «διαβολικό» και «κακεντρεχές».

Σέφιλντ, του Καίμπριτζ και του Χάρρου έπαιζαν με τους δικούς τους κανονισμούς, που επέτρεπαν περιορισμένο πιάσιμο της μπάλας με τα χέρια. Η Φόρεστ ήταν η πρώτη ομάδα που αποφάσισε να αλλάξει τον τρόπο παιχνιδιού της και να συμμορφωθεί με την ποδοσφαιρική Ένωση, αλλάζοντας ταυτόχρονα το όνομά της σε Ουόντερερς το 1864. Ήταν η πιο δημοφιλής ομάδα της εποχής, όμως η πρώτη που ιδρύθηκε και έπαιξε εξαρχής σύμφωνα με τους νέους κανονισμούς ήταν η Νοτς Κάουντυ, το 1862.

Την 1η Δεκεμβρίου 1863, σε μια ακόμα σύσκεψη της FA, μια ομάδα τεσσάρων σωματείων, με προεξέχουσα την Μπλάκχηθ, επέμενε να μην ισχύσουν οι κανονισμοί που αφορούσαν τη χρήση χεριού για

τη μεταφορά της μπάλας. Όταν το ζήτημα τέθηκε σε ψηφοφορία και τα τέσσερα σωματεία μειοψήφησαν, με ψήφους 13 έναντι 4, τα σωματεία αυτά αποσπάστηκαν από τη FA και ίδρυσαν τη Διεθνή Ομοσπονδία του Ράγκμπι, το 1871.

Η πλήρης κυριαρχία της FA έξω από το Λονδίνο εγκαθιδρύθηκε όταν εντάχθηκε στις τάξεις της η Ποδοσφαιρική Ομοσπονδία του Σέφιλντ. Σε αυτή την κομητειακού επιπέδου ποδοσφαιρική ένωση συμμετείχαν, ανάμεσα στις υπόλοιπες, οι ομάδες της Σέφιλντ και της Χέιλαμ, οι οποίες, έχοντας ιδρυθεί το 1857 και το 1860, θεωρούνται οι δύο αρχαιότερες ομάδες στον κόσμο. Στους αγώνες της Ποδοσφαιρικής Ομοσπονδίας του Σέφιλντ ίσχυαν ξεχωριστοί κανονισμοί, γνωστοί ως «οι Κανόνες

Η ομάδα των Γουόντερερς ιδρύθηκε το 1859 ως Φόρεστ (Forest Football Club) και μετονομάστηκε σε Γουόντερερς το 1864. Στη φωτογραφία η μόνη γνωστή αποτύπωση της ομάδας (1863) πριν μετονομαστεί. ΑΠΕΝΑΝΤΙ: Λεπτομέρεια με μπάλα από τοιχογραφία των Αζτέκων στο Τεοτιουακάν.

του Σέφιλντ». Βασικές διαφοροποιήσεις από τους αντίστοιχους της FA αποτελούσε το χτύπημα με το χέρι που επιτρεπόταν σε ορισμένες περιπτώσεις, αλλά και η επαναφορά της μπάλας από πλάγιο άουτ, η οποία μάλιστα έπρεπε να χτυπήσει μία φορά στο έδαφος, πριν έχει το δικαίωμα ο ποδοσφαιριστής να την ακουμπήσει.

Διαφορές υπήρχαν και στον ορισμό του οφσάιντ: οι Κανόνες του Σέφιλντ ήταν αρκετά ελαστικοί, αφού επέτρεπαν στον επιθετικό να παραμένει όση ώρα ήθελε στην αντίπαλη περιοχή, πίσω από την αντίπαλη άμυνα. Η συμφωνία για το ισχύον καθεστώς, όπου μεταξύ του επιθετικού και του τέρματος μεσολαβούν δύο παίχτες της αντίπαλης ομάδας (ο ένας πιθανότατα ο τερματοφύλακας) επετεύχθη μόλις το 1925. Η επίτευξη γκολ οριοθετήθηκε κάτω από ένα συγκεκριμένο ύψος στο τέρμα το 1875, αφού μέχρι τότε δεν υπήρχε περιορισμός ύψους και το

τέρμα αποτελούνταν απλά από δύο κάθετες στήλες, καρφωμένες στο έδαφος. Η τοποθέτηση του οριζώντιου δοκαριού ορίστηκε με βάση τις διαστάσεις που θα έπρεπε να έχει στο εξής η εστία: 8 πόδια (2,4 μέτρα) ύψος και 8 γιάρδους (7,2 μέτρα) πλάτος. Η απορρόφηση της Ομοσπονδίας του Σέφιλντ και η συνένωση με αμοιβαίες υποχωρήσεις των διαφορετικών κανονιστικών πλαισίων το 1877, σηματοδότησε την απόλυτη εξουσία της FA στον κόσμο του ποδοσφαίρου, που ακόμα δεν ξεπερνούσε τα βρετανικά σύνορα.

Ο θεσμός του αγγλικού Κυπέλλου και το ηθικό πρόβλημα του επαγγελματικού ποδοσφαίρου

Η ανάπτυξη του αθλήματος ήταν άμεσα συνδεδεμένη με την ανάπτυξη της Ποδοσφαιρικής Ομοσπονδίας: το 1867 η FA είχε 10 ομάδες-μέλη, το 1871 είχε 50 μέλη, το 1888 έσπασε το φράγμα των 1.000

μελών, το 1905 είχε πια ξεπεράσει τις 10.000 μέλη. Οι οικονομικές δυνατότητες της ποδοσφαιρικής αρχής ήταν ιδιαίτερα περιορισμένες κατά τα πρώτα χρόνια λειτουργίας της, και ο πρώτος υπάλληλος προσλήφθηκε 20 χρόνια μετά την ίδρυσή της, το 1886.

Η πρώτη παγκοσμίως ποδοσφαιρική διοργάνωση διοργανώθηκε από τη FA και ήταν το Κύπελλο Αγγλίας (FA Challenge Cup). Εμπνευστής του ποδοσφαιρικού θεσμού που ακόμα και σήμερα συγκινεί εκατομμύρια φιλάθλους ήταν ο Τσαρλς Ουίλλιαμ Ώλκοκ (1842-1907), ένας απόφοιτος του σχολείου του Χάρρουου που συμμετείχε ενεργά στην ίδρυση της ομάδας Φόρεστ και την εξέλιξή της στη θρυλική ομάδα των Ουόντερερς, το 1864.

Ο Ώλκοκ θεωρείται εμπνευστής της ετήσιας έκδοσης *Football Annual*, που εκδιδόταν ανελλιπώς από το 1868 έως και το 1908.

Στην πρώτη διοργάνωση, τη σεζόν 1871-1872, έλαβαν μέρος δεκαπέντε ομάδες, από τις οποίες στον τελικό έφτασαν οι Ουόντερερς του Ώλκοκ και οι Ρόγιαλ Εντζινιάρς. Στον τελικό που διεξήχθη στις 16 Μαρτίου του 1872 στο διάσημο (εν λειτουργία μέχρι και σήμερα) Οβάλ Στάδιο, οι Ουόντερερς επικράτησαν με 1-0. Παρά ταύτα, ο τελικός κυπέλλου του 1883 χαράχτηκε ανεξίτηλα στην ποδοσφαιρική Βίβλο, όταν οι «άξεστοι χωριάτες του Βορρά» Μπλάκμπερν Ολύμπικς νίκησαν τους αριστοκράτες Ολντ Ητόνιανς, αποδεικνύοντας ότι το ποδόσφαιρο ήταν ένα λαϊκό εκ φύσεως άθλημα. Η Βόρεια Αγγλία ήταν περισσότερο επηρεασμένη από τον τρόπο παιχνιδιού των Σκωτσέζων, που αντί για το πατροπαράδοτο «μπουλούκι» και το στυλ παιχνιδιού στο οποίο κυριαρχούσαν οι ατομικές ενέργειες, αντιπαρέβαλλαν την ομαδικότητα και τον εξειδικευμένο ρόλο των παικτών που εκφράστηκε στις

συγκεκριμένες θέσεις στον αγωνιστικό χώρο. Ταυτόχρονα, η ομάδα της Μπλάκμπερν είχε στις τάξεις της και επαγγελματίες ποδοσφαιριστές, προκαλώντας τεράστιο ηθικό ζήτημα που λύθηκε οριστικά πολλές δεκαετίες αργότερα.

Η βιομηχανία του ποδοσφαίρου κατακτά το Ηνωμένο Βασίλειο

Είχε όμως ήδη θεσμοθετηθεί μια άλλη ποδοσφαιρική αντιπαράθεση, που ξεκίνησε το 1872 και σταμάτησε μόλις το 1989: η ετήσια αντιπαράθεση των εθνικών ομάδων Αγγλίας και Σκωτίας. Την αναμέτρηση του 1895 στο Σέλιτκ Παρκ της Γλασκώβης παρακολούθησαν 50.000 θεατές και θεωρείται το σημείο καμπής στη μαζική θέαση φιλάθλων.

Η σταδιακή εκβιομηχάνιση και η άνοδος του βιοτικού επιπέδου που συνεπαγόταν επέτρεψαν στη νεόκοπη μεσαία τάξη να ασχοληθεί ενεργά με το ποδόσφαιρο. Ταυτόχρονα, μια νέα βιομηχανία στηνόταν γύρω από το νέο άθλημα που συγγινούσε ολοένα και περισσότερο τα πλήθη: η σκωτσέζικη αθλητική εφημερίδα *Athletic Journal* πρόσφερε οικονομικά έπαθλα σε όσους προέβλεπαν σωστά αποτελέσματα ποδοσφαιρικών αγώνων στα τέλη του 19ου αιώνα. Έκτακτες εκδόσεις εφημερίδων το Σάββατο το απόγευμα κάλυπταν τις ποδοσφαιρικές δραστηριότητες, ενώ στις αρχές του 20ού αιώνα οι εφημερίδες του Λονδίνου *Football Evening News* και *Football Star* είχαν εφαρμόσει τη μεταφορά του τηλεφωνικού ρεπορτάζ από τους αγώνες, στο τυπωμένο τους φύλλο, εντός ολίγων λεπτών.

Το 1873 ιδρύθηκε η σκωτσέζικη ποδοσφαιρική ομοσπονδία - SFA (Ποδοσφαιρική Ομοσπονδία Σκωτίας) και το 1876 η ουαλική - WFA (Ποδοσφαιρική Ομοσπονδία Ουαλίας). Τα επόμενα χρόνια σημειώθηκε έκρηξη δημιουργίας ομάδων στο Ηνωμένο Βασίλειο και σταδιακή εξαπλώση του ποδοσφαιρικού ιού στον υπόλοιπο

πλανήτη. Ομάδες όπως η Τσέλσι προέκυψαν από έντονες συζητήσεις σε παμπ. Άλλες, όπως η Άρσεναλ, ιδρύθηκαν από ομάδες εργαζομένων (εργοστασίου όπλων και κανονιών εν προκειμένω). Η Μάντσεστερ Γιουνάιτεντ δημιουργήθηκε από εργάτες σιδηροδρόμων του Λάνκασερ και του Γιόρκσερ το 1878, όπως υποδηλώνει και το αρχικό της όνομα: Newton Heath L&YR (το L και το YR υποδηλώνουν το Λάνκασερ και το Γιόρκσερ). Σε όχι λίγες περιπτώσεις, «άνθρωποι του Θεού», προσκυνητές ή ιερείς, θεμελίωσαν ιστορικά σωματεία, όπως η σκωτσέζικη Σέλτικ το 1887 αλλά και η Άστον Βίλα το 1874. Ακόμα και η Έβερτον ιδρύθηκε σε μια εκκλησία Μεθοδιστών του Λίβερπουλ το 1878, αλλά η διάσημη αποσχισθείσα συμπολιτισιά της λόγω οικονομικών διαφορών Λίβερπουλ (1892) είχε λαϊκότερη καταγωγή.

Το ποδόσφαιρο εξαπλώνεται στον πλανήτη

Η εξαγωγή του ποδοσφαίρου στον υπόλοιπο πλανήτη έγινε σταδιακά, κυρίως μέσω Άγγλων φοιτητών, ναυτών ή μηχανικών. Στην Ιβηρική Χερσόνησο, το νέο άθλημα βρήκε στέγη αρχικά στην Πορτογαλία, όπου πρώην φοιτητές που επέστρεψαν από την Αγγλία ίδρυσαν τη Σπόρτινγκ Λισαβόνας το 1875. Στην Ισπανία, η πρώτη περιοχή που ευδοκίμησε το ποδόσφαιρο ήταν η Χώρα των Βάσκων, λόγω των Άγγλων μηχανικών και ανθρακωρύχων που δούλευαν στα ορυχεία και δημιούργησαν την Ατλέτικο Μπιλμπάο, το 1898.

Η Μπαρτσελόνα ιδρύθηκε από τον Ελβετό μετανάστη Χανς Γκαμπιέρ το 1899 και τα πρώτα χρόνια ύπαρξής της οι παίκτες της ήταν κυρίως Άγγλοι. Μάλιστα, το μπλε-κόκκινο χρώμα της φανέλας έχει πιθανότατα τις ρίζες του στα χρώματα της φανέλας της ελβετικής ομάδας της Βασιλείας, που υπήρχε ήδη από το 1893. Η Ρεάλ Μαδρίτη είχε αρχικά ιδρυθεί ως

Ο Εμπενήζερ Κομπ Μόρλυ (1831-1924), ιδρυτής της ομάδας Μπαρνς, κάλεσε αντιπροσώπους από διάφορες ομάδες της ευρύτερης περιοχής του Λονδίνου στην ταβέρνα των Ελευθεροτεκτόνων, στην οδό Γκρέιτ Κουήν, στις 26 Οκτώβρη του 1863, με σκοπό να οριστούν ενιαίοι κανόνες για το ποδόσφαιρο. Εκείνη η συνάντηση σηματοδότησε την ίδρυση της Ποδοσφαιρικής Ομοσπονδίας (FA). ΔΕΞΙΑ: Το Κύπελλο Αγγλίας, ο αρχαιότερος ποδοσφαιρικός θεσμός στον κόσμο, διοργανώθηκε για πρώτη φορά το 1871-1872 και αποτέλεσε ιδέα του Τσαρλς Ουίλλιαμ Ώλκοκ (1842-1907), συνιδρυτή της ποδοσφαιρικής ομάδας Φόρεστ, προδρόμου των θρυλικών Γουόντερερς.

Ποδοσφαιρικός Σύλλογος Μαδρίτης το 1902, από απόφοιτους των πανεπιστημίων της Οξφόρδης και του Καίμπριτζ, ενώ το προσωνόμιο «Ρεάλ» (βασιλική) τής δόθηκε από τον βασιλιά Αλφόνσο ΙΓ' το 1920.

Στην αυγή του 20ού αιώνα ιδρύθηκε στη Γερμανία η Μπάγερν Μονάχου, από μια παρέα γυμναστών. Το πρώτο όμως ποδοσφαιρικό σωματείο είχε ήδη φτιαχτεί το 1887 στο Αμβούργο. Στην Ιταλία, χάρη στον Εντιουάρντο Μπόσιο, κατασκευαστή οπτικών ειδών στο Τορίνο και συχνό επισκέπτη της Μεγάλης Βρετανίας λόγω επαγγελματικών υποχρεώσεων, οφείλεται η διοργάνωση του πρώτου ποδοσφαιρικού αγώνα ανάμεσα σε δύο ομάδες αποτελούμενες από αριστοκράτες της

πόλης. Οι δύο ομάδες συγχωνεύτηκαν το 1891, δημιουργώντας την Ιντερνασιονάλε Φούτμπολ Κλαμπ, από τη διάσπαση της οποίας προέκυψαν οι Ίντερ και Μίλαν. Αντίστοιχη είναι η ιστορία της ίδρυσης της Γιουβέντους (1897) και της Τορίνο (1906), που αποσχίστηκαν από την Ουνιόνε Σπορτίβα Τορινέζε.

Η Χάβρη θεωρείται από πολλούς η παλαιότερη γαλλική ομάδα (1872), όμως το πρώτο γαλλικό αμιγώς ποδοσφαιρικό σωματείο είναι η Ρεντ Σταρ (1897), που ιδρύθηκε από τον Ζυλ Ριμέ, μετέπειτα πρόεδρο της Γαλλικής Ποδοσφαιρικής Ομοσπονδίας και εμπνευστή του θεσμού του Παγκόσμιου Κυπέλλου εθνικών ομάδων (Μουντιάλ).

Ο Ρομπέρ Γκουερίν (1876-1952) θεωρείται ο κινητήριος μοχλός της ίδρυσης της Παγκόσμιας Ποδοσφαιρικής Ομοσπονδίας. ΔΕΞΙΑ: Η διαφημιστική αφίσα του 1ου Μουντιάλ, που πραγματοποιήθηκε το 1930 στην Ουρουγουάη. ΚΑΤΩ: Η *Scottish Athletic Journal*, μία από τις πρώτες αποκλειστικά αθλητικές εφημερίδες, ιδρύθηκε το 1882 και προσέφερε οικονομικά έπαθλα σε όσους προέβλεπαν σωστά τα αποτελέσματα ποδοσφαιρικών αγώνων.

SCOTTISH ATHLETIC JOURNAL

VOL. V., No. 217. GLASGOW, OCTOBER 19, 1888. PRICE 1d.

PERCIVAL KING

Has now secured the Largest Stock of FOOTBALLS and FOOTBALL GOODS in the United Kingdom, and is able to offer them at a considerable Reduction of former year's prices.

GOOD PRACTICE BALLS, Full Size, from 5/6. MATCH BALLS, 7/, 8/, and 9/ each.

"THE COLEMBRIAL," made of Finest Milnes procurable, 10/6 each. Discount of 6d. each taking 3 Balls.

SPECIAL TERMS TO CLUBS.

FOOTBALL WAREHOUSE, 54^B AND 54^C LOTHIAN STREET, EDINBURGH.

Στην Αργεντινή, ήδη από το 1867 το ποδόσφαιρο παιζόταν στις κοινότητες των Άγγλων ναυτεργατών και εργατών στην κατασκευή σιδηροδρόμων του Μπουένος Άιρες. Τα αδέρφια Τόμας και Τζέιμς Χογκ ίδρυσαν το πρώτο χρονολογικά σωματείο της Λατινικής Αμερικής, το Μπουένος Άιρες Φούτμπολ Κλαμπ, ενώ η πρώτη ομάδα της Βραζιλίας ήταν η Σάο Πάολο Ατλέτικ Κλαμπ, που ιδρύθηκε το 1888 από τον Σκωτσέζο Τοαρλς Μίλλερ, γιο μηχανικού σιδηροδρόμων.

Η πρώτη ποδοσφαιρική ομάδα της Ελλάδας, Ουνιόν Σπορτίβ, φτιάχτηκε στη Θεσσαλονίκη κυρίως από Εβραίους κατοίκους της πόλης, στις αρχές της δεκαετίας του 1890. Ελάχιστα χρόνια αργότερα ιδρύθηκε ο Όμιλος Φιλομούσων, από τον οποίο προέκυψε ο Γ. Σ. Ηρακλής.

Ίδρυση της FIFA και ο θεσμός του Παγκοσμίου Κυπέλλου (Μουντιάλ) – Σχέσεις με αγγλική ομοσπονδία

Η πρωτοκαθεδρία του Ηνωμένου Βασιλείου και της FA στο νέο σπορ, του οποίου η λατρεία συνέχιζε να επεκτείνεται με αλματώδεις ρυθμούς, δεν έμελλε να διαρκέσει για πάντα. Η οργάνωση και η δομή του παγκόσμιου ποδοσφαίρου προέκυψαν από διεργασίες, αντίστοιχες με τις αλλαγές στις γεωπολιτικές ισορροπίες και τους παγκόσμιους συσχετισμούς δυνάμεων και ελέγχου του παγκόσμιου εμπορίου. Έτσι η Γαλλία καλωσόρισε το ποδόσφαιρο καθυστερημένα σε σχέση με άλλες χώρες, ενώ διατήρησε (έως ακόμα και σήμερα) μαζική δημοφιλία για άλλα αθλήματα. Κάτι ανάλογο συνέβη και με τις γαλλικές αποικίες αλλά και με αγγλικές αποικίες που αποζητούσαν την ανεξαρτησία τους από την Αγγλία, όπως για παράδειγμα οι ΗΠΑ, η Ινδία και η Νέα Ζηλανδία, που θεώρησαν ότι απωθώντας τη νέα αγγλική μόδα αμφισβητούσαν την αγγλική οικονομική και πολιτισμική κυριαρχία.

Ακόμα και όταν αυτές οι χώρες τελικά

αποδέχτηκαν το ποδόσφαιρο, δεν ήταν δυνατόν να αποδεχτούν ποτέ την υπαγωγή τους στην αγγλική Ποδοσφαιρική Ομοσπονδία ως το παγκόσμιο ανώτατο εκτελεστικό όργανο του αθλήματος. Δεν προκαλεί λοιπόν εντύπωση το γεγονός ότι η Γαλλία, μαζί με την Ελβετία και τη Σουηδία, πρωταγωνίστησαν στην ίδρυση της ΦΙΦΑ, το 1904 στο Παρίσι. Κινητήριος μοχλός της ίδρυσης της Παγκόσμιας Ποδοσφαιρικής Ομοσπονδίας θεωρείται ο Ρομπέρ Γκουερίν, μηχανικός και εκδότης. Το πρώτο Μουντιάλ πραγματοποιήθηκε το 1930 στην Ουρουγουάη, που μάλιστα κατέκτησε το πρώτο παγκόσμιο τρόπαιο κερδίζοντας με 4-2 την Αργεντινή στον τελικό. Όπως προαναφέρθηκε, το Παγκόσμιο Κύπελλο αποτέλεσε ενσάρκωση της ιδέας του Ζυλ Ριμέ, προέδρου της Γαλλικής Ποδοσφαιρικής Ομοσπονδίας αλλά και της ΦΙΦΑ για 33 χρόνια (1921-1954). Μάλιστα μέχρι και το 1970 το τρόπαιο έφερε το όνομά του.

Οι σχέσεις ΦΙΦΑ-FA δεν ήταν πάντα ρόδινες. Για την παγκόσμια ομοσπονδία, η υπεροψία των Άγγλων και η άρνησή τους να διαπραγματευτούν ζητήματα που προέκυπταν σε σχέση με την οργάνωση του ποδοσφαίρου, ήταν μη αποδεκτές. Μετά το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου η FA αποχώρησε από την ΦΙΦΑ, για να επανέλθει το 1924, να αποχωρήσει ξανά το 1928 και να ενσωματωθεί οριστικά μετά τον Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου.

Η σημερινή δομή του παγκόσμιου ποδοσφαίρου ολοκληρώθηκε αρκετές δεκαετίες αργότερα, με την ίδρυση των ηπειρωτικών ομοσπονδιών: UEFA-Ευρώπη (1954), CONMEBOL-Λατινική Αμερική (1916), CONCACAF-Βόρεια και Κεντρική Αμερική (1961), CAF-Αφρική (1957), AFC-Ασία (1954), OFC-Ωκεανία (1966).

Γιατί το ποδόσφαιρο;

Με βάση όλα τα παραπάνω, ίσως απαντήθηκαν τα δύο πρώτα ερωτήματα, στην

αρχή του άρθρου, που αφορούσαν τις συνθήκες υπό τις οποίες προέκυψε το σύγχρονο ποδόσφαιρο και τις κοινωνικές ανάγκες τις οποίες εξυπηρέτησε και συνεχίζει να εξυπηρετεί. Η απάντηση όμως του ερωτήματος «Γιατί το ποδόσφαιρο έχει τη μαζικότερη απήχηση από όλα τα άλλα αθλήματα;» δεν είναι μονοδιάστατη, εμπειριέχει πολλές παραμέτρους, και μάλιστα στην κατάλληλη δοσολογία.

Κατ' αρχάς, είναι πολύ εύκολο να παίξει ο οποιοσδήποτε, κάτι που εγγυάται τη λαϊκή του απήχηση. Χρειάζεται μόνο μια μπάλα ή έστω ένα οποιοδήποτε αντικείμενο που να μπορεί να λακτιστεί, λόγου

Ο Ζυλ Ριμέ (1873-1956), πρόεδρος της Γαλλικής Ποδοσφαιρικής Ομοσπονδίας αλλά και της FIFA για 33 χρόνια (1921-1954). Το Παγκόσμιο Κύπελλο αποτέλεσε ενσάρκωση της ιδέας του. Μάλιστα μέχρι και το 1970 το τρόπαιο έφερε το όνομά του.

χάρη ένα πατημένο κουτάκι από αναψυκτικό. Τα παιδιά που γεννιούνται στις φτωχογειτονιές της Αφρικής ή στις φαβέλες της Βραζιλίας ονειρεύονται να ξεφύγουν από τη φτώχεια στην οποία γεννήθηκαν και το ποδόσφαιρο φαντάζει στα μάτια τους ο πιο απλός και ο πιο ονειρεμένος τρόπος. Άλλωστε είναι δεδομένο ότι σε κάθε κοινωνία αυτοί που διακρίνονται στο ποδόσφαιρο είναι οι πιο καταφρονημένοι, συνήθως μετανάστες δεύτερης γενιάς, που επιθυμούν διακαώς την πλήρη ενσωμάτωσή τους, την ανάδειξή τους και την απελευθέρωσή τους από τη φτώχεια.

Εξίσου σημαντική για το ποδόσφαιρο είναι η διαλεκτική σύνδεση των ατομικών επιδόσεων των παιχτών με τη συλλογικό αποτέλεσμα. Φυσικά αυτό συμβαίνει σε κάθε ομαδικό άθλημα, όμως το ποδόσφαιρο κατέχει τον μοναδικό συνδυασμό τεχνικής κατάρτισης, ταχύτητας, δύναμης και αριθμού παιχτών, που μπορεί να μεγιστοποιήσει το θέαμα αλλά και το απρόβλεπτο του αποτελέσματος. Είναι ίσως το μόνο άθλημα που επιτρέπει σε μια ομάδα χαμηλότερης δυναμικότητας να «κατέβει» στον αγωνιστικό χώρο με καθαρά αμυντικό πλάνο, να μην «περάσει τη σέντρα» παρά ελάχιστες φορές, αλλά να έχει τη δυνατότητα, αν ακολουθήσει σωστά το πλάνο της, να διεκδικήσει επί ίσοις όροις τη νίκη.

Ας μην παραβλέψουμε ακόμα και τη σκληρότητα του ποδοσφαίρου, που έχει κληροδοτηθεί στο DNA του από το μεσαιωνικό ποδόσφαιρο και που παραδοσιακά συνάρπαζε τις μάζες. Οι θεατές ενός ποδοσφαιρικού αγώνα ταυτίζονται άμεσα με τον ποδοσφαιριστή που σφαδάζει από ένα σκληρό μαρκάρισμα, νιώθοντας να συμπάσχει μαζί του στα βάσανα της ζωής.

Οι σύγχρονοι άνθρωποι των πόλεων έχουν τις δικές τους προτιμήσεις θεαμάτων. Τα γήπεδα των δεκάδων χιλιάδων θέσεων προσφέρουν την ψυχαγωγία του όχλου που πρόσφεραν παλαιότερα οι

Η ετήσια αντιπαράθεση των εθνικών ομάδων Αγγλίας και Σκωτίας ξεκίνησε το 1872 και σταμάτησε μόλις το 1989 (έκτοτε διεξάγονται σποραδικά αναμεταξύ τους αγώνες). Τα πρώτα ματς πραγματοποιήθηκαν στο Οβάλ Στάδιο του Λονδίνου, ένα ιστορικό γήπεδο που χτίστηκε το 1845 για τη διεξαγωγή αγώνων κρίκετ.

αρένες και τα ιπποδρόμια. Η ψυχολογία του όχλου στο γήπεδο, που μεταφέρεται σε κάθε γωνιά του κόσμου με την τηλεοπτική προβολή, η ταχύτατη μεταφορά ευφάνταστων συνθημάτων, ο αφανής διάλογος παιχτών με τον κόσμο, είναι μερικά από τα στοιχεία που συνδυαζόμενα δημιουργούν την ατμόσφαιρα και την αίσθηση που μόνο το ποδόσφαιρο μπορεί να δημιουργήσει.

Όλα τα παραπάνω στην κατάλληλη δοσολογία, δημιουργούν ένα κοινωνικό φαινόμενο που είναι κάτι περισσότερο από ένα άθλημα: είναι στην πραγματικότητα μια παγκόσμια κοινή γλώσσα, ένας τρόπος κοινωνικοποίησης, η επίτευξη ενός ανώτατου επιπέδου συλλογικότητας, που ενώνει ανθρώπους με κοινά χαρακτηριστικά και κοινές παραδόσεις, δημιουργώντας συλλογικές μνήμες και που γι'

αυτό τον λόγο δημιουργεί ένα ιερό φωτοστέφανο γύρω από την αγαπημένη ομάδα. Δεν είναι τυχαίος ο όρος soccer (σόκερ) που χρησιμοποιείται για τη μετάφραση του ποδοσφαίρου στα αγγλικά, προερχόμενος από τις λέξεις SOCIAL CERemony, περιγράφοντας μια κοινωνική λειτουργία θρησκευτικού τύπου. Αν ο Μαρξ ζούσε στις μέρες μας, το πιθανότερο είναι ότι θα έλεγε την περιβόητη ρήση του περί του οπίου του λαού, για το ποδόσφαιρο...

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Bill Murray, *Football – A history of the World Game*, εκδ. Scholar Press, 1994.

Franklin Foer, *How soccer explains the world*, εκδ. HarperCollins e-books, 2009.

Ν. Μπογιόπουλος & Δ. Μηλάκας, *Ποδόσφαιρο – Μια θρησκεία χωρίς απίστευτους*, εκδ. Λιβάνη, 2005.

<https://www.sansimera.gr/articles/19>

Ο Γιώργος Κασαμπαλάκος είναι δημοσιογράφος, ιστορικός ερευνητής.

100 ΧΡΟΝΙΑ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΟΔΟΣΦΑΙΡΟΥ

ΤΟΥ ΜΙΛΤΙΑΔΗ ΒΑΡΒΟΥΝΗ

Η ιστορία της Εθνικής Ελλάδας έχει γραφτεί, εδώ και εκατό χρόνια, με χαρές και λύπες, με τύχη, ατυχία ή και αδικία· με σκληρή δουλειά, δόξα, αγωνία και, κάποιες φορές, με δάκρυα. Πάνω από 600 επίσημοι και φιλικοί αγώνες, σε δεκάδες χώρες των πέντε ηπείρων, συνθέτουν τις σελίδες της ιστορίας της από το 1920, που αποτόλμησε τον πρώτο της επίσημο αγώνα, έως σήμερα! Μια ένδοξη ιστορία της Εθνικής, που το 2004 έκανε ευτυχισμένο κι υπερήφανο τον Ελληνισμό σε ολόκληρη την υφήλιο.

ΑΠΟ την Αρχαιότητα υπήρχαν παιχνίδια κατά τα οποία δύο ομάδες προσπαθούσαν με λακτίσματα, με σπρωξίματα ή άλλους τρόπους να προωθήσουν μία μπάλα προς την αντίθετη κατεύθυνση και να τη στείλουν στην εστία της αντίπαλης ομάδας. Στην Αρχαία Ελλάδα υπάρχουν δείγματα ποδοσφαιρικής δράσης αλλά και διάφορα ανάγλυφα του 4ου αιώνα π.Χ. που βρίσκονται στο Αρχαιολογικό Μουσείο των Αθηνών και απεικονίζουν κυρίως νεαρούς να παίζουν ποδόσφαιρο παρόμοιο με το σύγχρονο. Στην Κίνα από τον 11ο αιώνα π.Χ. έπαιζαν το *κουτζού*, ένα παιχνίδι με μπάλα παραγεμισμένη με γυναικεία μαλλιά, την οποία προωθούσαν με τα πόδια.

Στα τέλη του 19ου αιώνα έγινε γνωστή στην Ελλάδα η *ποδοσφαίριση*, καθώς έτσι μεταφράστηκε στα ελληνικά ο αγγλικός όρος *football*. Το 1895 ο ομογενής Ανδρέας Βλαστός τύπωσε στην Αθήνα φυλλάδιο με κανονισμούς ποδοσφαίρου, ενώ τρία χρόνια αργότερα ο Ιωάννης Χρυσάφης παρουσίασε την πρώτη ολοκληρωμένη επίσημη μετάφραση των κανονισμών που είχε θεσπίσει η Ένωση Ποδοσφαιρικών Σωματείων Λονδίνου από τις 26 Οκτωβρίου 1863.

Οι πρώτοι επίσημοι διεθνείς αγώνες ποδοσφαίρου παρουσιάστηκαν στους Ολυμπιακούς της Αθήνας το 1896 (σε επίπεδο επίδειξης του νέου αθλήματος), ενώ δεν είναι τυχαίο ότι τα λιμάνια του

Η ελληνική ομάδα ποδοσφαίρου στους Διασυμμαχικούς Αγώνες του 1919. (Από αριστερά προς τα δεξιά.) Επάνω: Λουκάς Πανουργιάς (ΠΠΑΟ), Λ. Τραγανός (Γουδί), άγνωστος, Δημήτρης Δεμερτζής (ΠΠΑΟ), Βαγγέλης Κουρέντης (Πειραιϊκός Σύνδεσμος), Γεώργιος Δεμερτζής (ΠΠΑΟ), Δημήτριος Καστρίτσης (ΠΠΑΟ), Μ. Ησαΐας (Γουδί). ΚΑΤΩ: Γ. Βλαχόπουλος (ΠΠΑΟ), Γιάννης Σταυρόπουλος (Πειραιϊκή Ένωση), Ιωσήφ Τερεζάκης (Πειραιϊκός Σύνδεσμος), Γιώργος Καλαφάτης (ΠΠΑΟ), Γεώργιος Χατζηανδρέου (Πειραιϊκός Σύνδεσμος). ΚΑΤΩ. Η Εθνική Ελλάδος στην πρώτη επίσημη εμφάνιση της, συγκεκριμένα στους Ολυμπιακούς Αγώνες της Αμβέρσας τον Αύγουστο του 1920.

Πειραιά, της Πάτρας, της Θεσσαλονίκης και της Κωνσταντινούπολης δέχτηκαν πρώτα το νέο άθλημα, γιατί εκεί ναυλοκούσαν τα αγγλικά πλοία και έπαιζαν οι ναύτες μεταξύ τους ποδόσφαιρο και σιγά σιγά το διέδιδαν και στους περιέργους ντόπιους. Επίσης, οι Έλληνες φοιτητές και μετανάστες στη Δυτική Ευρώπη γνώριζαν το νέο άθλημα και το έφεραν στην πατρίδα. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του Παναγή Βρυώνη, ο οποίος είναι ο πρώτος Έλληνας παίκτης που έπαιξε σε ομάδα του εξωτερικού (Σερβέτ Γενεύης).

Σε διασυλλογικό επίπεδο, η πρώτη επίσημη ποδοσφαιρική συνάντηση που οργανώθηκε από τον ΣΕΓΑΣ (τότε ΣΕΑΓΣ) ήταν το 1899. Συμμετείχαν: ο Πειραιϊκός Σύνδεσμος, Ο Πανελλήνιος Γ.Σ., ο Εθνικός Γ.Σ. και ο Ποδηλατικός Σύλλογος Αθηνών. Το νέο άθλημα, πάντως, δεν αντιμετωπίστηκε μόνο με ενθουσιασμό αλλά και με καχυποψία. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η περίπτωση του Πανελληνίου Γ.Σ., ο οποίος κατήγγησε το 1910 το ποδοσφαιρικό τμήμα με την αιτιολογία ότι «*απομακρύνει τους μαθητάς από των τακτικών γυμναστηρίων προς προφανή ζημίαν της αληθούς γυμναστικής και αυτών τούτων των ατάκτως ανά τας οδούς και τας ρύμας της πόλεως ποδοσφαιριζόντων νεανιών και παιδων*».

Οι πρώτες διεθνείς εμφανίσεις της Εθνικής

Η πρώτη εμφάνιση ελληνικού αντιπροσωπευτικού συγκροτήματος ποδοσφαίρου σημειώθηκε το 1906 κατά τη διάρκεια των Μεσολυμπιακών Αγώνων των Αθηνών. Η ανεπίσημη ποδοσφαιρική ομάδα που εκπροσώπησε την Ελλάδα στη διοργάνωση συγκροτήθηκε από αθλητές του σωματείου του Εθνικού Γ.Σ. και μετείχε σε δύο αγώνες επίδειξης. Η επόμενη εμφάνιση ελληνικής μεικτής ομάδας ποδοσφαίρου έλαβε χώρα κατά τους Διασυμμαχικούς Αθλητικούς Αγώνες το 1919 στο Παρίσι,

με την ευκαιρία του εορτασμού της συμμαχικής νίκης στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Η συγκεκριμένη παρουσία βασίστηκε στην πρωτοβουλία του Γιώργου Καλαφάτη, ιδρυτή του Παναθηναϊκού, και τη συμμετοχή των κορυφαίων στρατευμένων Ελλήνων ποδοσφαιριστών από διάφορες αθηναϊκές ομάδες, όσο και από ομάδες του Πειραιά και της Θεσσαλονίκης, καθώς ο ΣΕΓΑΣ, παρότι συγκρότησε την αποστολή άλλων αθλημάτων, αποφάσισε να μην καταρτίσει ποδοσφαιρική ομάδα. Επομένως αυτή η αποστολή δεν μπορεί να θεωρηθεί εθνικό αντιπροσωπευτικό συγκρότημα, δεδομένου ότι δεν καταρτίστηκε από επίσημο αθλητικό φορέα της πολιτείας.

Την αμέσως επόμενη χρονιά, η Ελληνική Ολυμπιακή Επιτροπή συγκρότησε, επίσημα πλέον, την εθνική ποδοσφαιρική ομάδα που θα συμμετείχε στους Ολυμπιακούς Αγώνες του 1920. Τότε δόθηκε και η πρώτη επίσημη αναμέτρηση της Εθνικής σύμφωνα με τη FIFA (Διεθνή Ποδοσφαιρική Ομοσπονδία). Ήταν ένας αγώνας με τη Σουηδία που έγινε στην Αμβέρσα στις 28 Αυγούστου του 1920 και στον οποίο οι Σκανδιναβοί συνέτριψαν την άτυχη εθνική με το εκκωφαντικό 9-0! Ωστόσο, η «γαλανόλευκη» έπαιζε με 10 παίκτες από το πρώτο δεκάλεπτο περίπου, λόγω τραυματισμού του Καλούδη, αφού τότε δεν επιτρέπονταν αλλαγές. Η σύνθεση της πρώτης επίσημης εμφάνισης της εθνικής σ' εκείνο το ιστορικό ματς ήταν: Φωτιάδης (τερμ., Πανιώνιος Σμύρνης), Γκίλης (Πανιώνιος Σμύρνης), Καλούδης (Πειραιϊκή Ένωση), Γιώτης (Απόλλων Σμύρνης), Α. Νικολαΐδης (Παναθηναϊκός), Πέππας (Πειραιϊκή Ένωση), Ανδριανόπουλος (Πειραιϊκή Ένωση), Θ. Νικολαΐδης (Π.Σ. Γουδι), Χατζηανδρέου (Πειραιϊκός Σύνδεσμος), Δημητρίου (Πανιώνιος Σμύρνης), Καλαφάτης (αρχηγός, Παναθηναϊκός). Ο τελευταίος εκτέλεσε και χρέη προπονητή στον αγώνα εκείνο, επομένως

Η εθνική ομάδα της Ελλάδας το 1929, υπό τις οδηγίες του Γιόζεφ Κίνσλερ (διακρίνεται πρώτος από αριστερά). ΚΑΤΩ: Η ενδεκάδα της Εθνικής στην πρώτη της μεταπολεμική εμφάνιση κόντρα στην Τουρκία το 1948, όπου και ηττήθηκε με 1-3.

θεωρείται και ο πρώτος προπονητής στην ιστορία της Εθνικής.

Το 1926 ιδρύθηκε η Ελληνική Ποδοσφαιρική Ομοσπονδία (ΕΠΟ), οπότε το ποδόσφαιρο στη χώρα μας απέκτησε τον δικό του επίσημο και ανεξάρτητο φορέα. Τρία χρόνια αργότερα, στις 7 Απριλίου 1929, διεξήχθη ο πρώτος επίσημος αγώνας της Εθνικής Ελλάδος υπό την αιγίδα πλέον της ΕΠΟ. Την πρώτη αυτή συνάντηση της Εθνικής σε ελληνικό έδαφος παρακολούθησε πλήθος κόσμου (υπολογίζεται σε 15.000), που γέμισε ασφυκτικά το στάδιο της «Λεωφόρου». Στην εξέδρα των επισήμων βρέθηκε η κόρη του Ιταλού δικτάτορα, η 19χρονη Έντα Μουσσολίνι, που βρισκόταν στην Αθήνα για τουρισμό.

Αντίπαλος της εθνικής η γειτονική Ιταλία, η οποία εκείνη την περίοδο ήταν παγκόσμια δύναμη στο ποδόσφαιρο και δεν καταδέχτηκε να στείλει στην Αθήνα την πρώτη της ομάδα. Όμως και η δεύτερη ομάδα που παρατάχθηκε στο γήπεδο ήταν πανίσχυρη, με παίκτες που αγωνίζονταν στις σπουδαιότερες ιταλικές ομάδες. Η «γαλανόλευκη» ηττήθηκε με το βαρύ 1-4, και το πρώτο γκολ στην ιστορία της Εθνικής πέτυχε ο Αλβέρτος Ναμίας του Ηρακλή, έπειτα από ασίστ του αστέρα του Παναθηναϊκού Άγγελου Μεσσάρη.

Οι δεκαετίες της αφάνειας

Μπορεί οι δύο πρώτες εμφανίσεις της εθνικής τη δεκαετία του 1920 να ήταν

απογοητευτικές, ωστόσο το αντιπροσωπευτικό συγκρότημα απέκτησε σάρκα και οστά και προσπαθούσε να εκπροσωπήσει όσο καλύτερα μπορούσε μια μικρή χώρα σαν την Ελλάδα στο παγκόσμιο ποδοσφαιρικό στερέωμα.

Τον επόμενο χρόνο η FIFA απέστειλε πρόσκληση σε όλα τα μέλη της να συμμετάσχουν στην παρθενική διοργάνωση του Παγκοσμίου Κυπέλλου Ποδοσφαίρου, το Μουντιάλ της Ουρουγουάης (13-30 Ιουλίου 1930). Σύντομα οκτώ αμερικανικές ομοσπονδίες ανταποκρίθηκαν, από την άλλη πλευρά του Ατλαντικού όμως οι διαθέσεις ήταν αρνητικές, καθώς καμία ευρωπαϊκή χώρα δεν επιθυμούσε να στείλει την ομάδα της σε ένα τόσο μακρινό ταξίδι, το οποίο με τα τότε μεταφορικά μέσα διαρκούσε ολόκληρες εβδομάδες. Μπροστά στον κίνδυνο να μεταβληθεί η διοργάνωση από παγκόσμια σε αμερικανική, η FIFA άρχισε να ασκεί πιέσεις στις ευρωπαϊκές ομοσπονδίες. Ωστόσο η ΕΠΟ δεν ενέδωσε, με αποτέλεσμα να χαθεί η μεγάλη ευκαιρία της Εθνικής να συμμετάσχει στην πρώτη αυτή παγκόσμια γιορτή του ποδοσφαίρου.

Στα επόμενα χρόνια μέχρι την έναρξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου η «γαλανόλευκη» κινήθηκε στην αφάνεια, με ελάχιστα καλά αποτελέσματα. Η μεγαλύτερη σε έκταση ήττα της Εθνικής και ο επίλογος των προπολεμικών εμφανίσεων της ήταν ο αγώνας με την υπερδύναμη τότε Ουγγαρία, στις 25 Μαρτίου 1938 στη Βουδαπέστη. Τελικό σκορ: 11-1.

Ο φιλικός αγώνας Ελλάδα-Τουρκία 1-3 στις 23 Απριλίου 1948 ήταν το πρώτο μεταπολεμικό παιχνίδι της Εθνικής, το οποίο υπάρχει καταχωρημένο στο αρχείο της FIFA. Ο αγώνας διεξήχθη στο κατάμεστο γήπεδο του Παναθηναϊκού. Με τα χρώματα της Εθνικής αγωνίστηκαν οι τάλαντοι Ανδρέας Μουράτης και Ηλίας Σταφυλίδης, καθώς και ορισμένοι που δεν είχαν προλάβει να χριστούν διεθνείς

προπολεμικά. Με την Τουρκία έπαιξε και ο ελληνικός καταγωγής Λευτέρης Αντωνιάδης, ο οποίος και σκόραρε στον συγκεκριμένο αγώνα.

Ένα χρόνο αργότερα, η «γαλανόλευκη» σημείωσε την ευρύτερη νίκη στην ιστορία της, διασύροντας τη Συρία με 8-0 με χατ-τρικ του επιθετικού του Παναθηναϊκού Αντώνη Παπαντωνίου. Ωστόσο, η συνέχεια δεν ήταν ανάλογη, καθώς οι «επτάρες», όπως τις αποκαλούσαν τη δεκαετία του '50, αποδείχτηκε η σπεσιαλιτέ της Εθνικής για εκείνη την περίοδο. Επτάρα είχε δεχτεί το 1958 από την Εθνική Γαλλίας, επτάρες το '55 και το '56 από τις δεύτερες Εθνικές της Ισπανίας και της Ιταλίας και επτάρα από τη Δανία στην αρχή της επόμενης δεκαετίας (1960). Μέχρι που οι εφημερίδες της εποχής εκείνης προέτρεπαν την ΕΠΟ να διαλύσει την Εθνική για να μη διασύρεται η χώρα. Παρά την γκρίνια του Τύπου και των φιλάθλων, το αντιπροσωπευτικό συγκρότημα πέτυχε τον Φεβρουάριο του 1952 μια σπουδαία νίκη γοήτρου απέναντι στην Τουρκία με 3-1 (χατ-τρικ ο Γιώργος Δαρίβας, μέσος του Ολυμπιακού).

Η εκπληκτική Εθνική του 1969

Προς τα μέσα της δεκαετίας του 1960 ο φιλάθλος κόσμος είχε την ευκαιρία να ζήσει από κοντά την πιο χαρισματική φουρνιά του ελληνικού ποδοσφαίρου, εκείνη του Σιδέρη, του Δομάζου, του Παπαϊωάννου, του Κούδα, του Καμάρα και του Μποτίνου. Το αντιπροσωπευτικό συγκρότημα της εποχής εκείνης έφτασε μια ανάσα από το να συμμετάσχει στο Μουντιάλ του 1970, το καλύτερο όλων των εποχών. Επρόκειτο για τη «Βασίλισσα χωρίς στέμμα» του ελληνικού ποδοσφαίρου, η οποία στην προκριματική φάση είχε επικρατήσει εντός έδρας με 4-2 της Πορτογαλίας του Εουσέμπιο και με 4-1 της Ελβετίας, είχε φέρει δύο ισοπαλίες με την τότε πανίσχυρη Ρουμανία (2-2,

1-1), μία ακόμα με την Πορτογαλία (2-2) και είχε μόλις μία ήττα στην πρεμιέρα του ομίλου στην Ελβετία (1-0).

Η υπόθεση πρόκριση χάθηκε στον τελευταίο αγώνα στο Βουκουρέστι απέναντι στη Ρουμανία, όπου η Εθνική ήθελε μόνο τη νίκη. Δυστυχώς για την ελληνική εκείνη «Ντρινι τιμ», ο Ρουμάνος τερματοφύλακας Ραντουκάνου κράτησε το πολύτιμο 1-1 στα τελευταία δραματικά

λεπτά της αναμέτρησης, με αποτέλεσμα να «κλείσει» ουσιαστικά ο σπουδαίος αυτός κύκλος των χαμένων ποιητών του ελληνικού ποδοσφαίρου.

Ωστόσο υπάρχουν εκείνοι που υποστηρίζουν πως η πρόκριση χάθηκε όχι στο Βουκουρέστι αλλά πριν από τον αγώνα με τους Ρουμάνους στο «Γεώργιος Καραϊσκάκης», όταν ο ομοσπονδιακός τεχνικός Νταν Γεωργιάδης είχε αποκλείσει από την

Η Εθνική Ελλάδος το 1969 στα προκριματικά του Μουντιάλ 1970. ΚΑΤΩ: Μίμης Παπαϊωάννου και Μίμης Δομάζος καθοδηγούν τους συμπαίκτες τους πριν από τον αγώνα Ελλάδα-Ελβετία 4-1 το 1969. Επρόκειτο ίσως για την καλύτερη Εθνική όλων των εποχών, που έχασε στο νήμα την ευκαιρία να δώσει το παρών στο μυθικό Μουντιάλ του 1970.

αποστολή τον «Στρατηγό» του ελληνικού ποδοσφαίρου, Μίμη Δομάζο, για ένα φούτερ (δεν φορούσε εντός του ξενοδοχείου την προβλεπόμενη φόρμα με το εθνόσημο αλλά μπλουζα). Ο Δομάζος δήλωσε για το περιστατικό στην αθλητική ιστοσελίδα *Sport24* το 2013:

«Βρισκόμασταν στο ξενοδοχείο και τότε συνηθίζονταν οι φροντιστές να αφήναν κάθε πρωί έξω από τα δωμάτιά μας τις φόρμες προπόνησης, το πάνω και το κάτω μέρος. Ένα πρωί εμένα δεν μου είχαν φέρει το πάνω μέρος και κατέβηκα για πρωινό φορώντας μόνο τη φόρμα και απλά μια μπλουζα πάνω, χωρίς το φούτερ, για να ακολουθήσει ο εξής διάλογος με τον Νταν Γεωργιάδη: “Πού πάτε έτσι κύριε;”

ΔΟΜΑΖΟΣ: “Για πρωινό κύριε, δεν μου έφεραν το φούτερ.” ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ: “Να πάτε να το βρείτε αμέσως κύριε.” ΔΟΜΑΖΟΣ: “Πού να πάω να το βρω κύριε;” ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ: “Να πάτε στο σπίτι σας κύριε.”

» Αυτός ήταν ο διάλογος με τον προπονητή και φυσικά μάζεψα τα πράγματά μου και έφυγα από το ξενοδοχείο με τον Νταν Γεωργιάδη να ζητάει τον αποκλεισμό μου από τον αγώνα με τη Ρουμανία».

Παρά τον άδοξο αποκλεισμό της εκπληκτικής αυτής Εθνικής, αυτό που έπαιξε τότε εκείνο το αντιπροσωπευτικό συγκρότημα δεν ήταν ποδόσφαιρο, ήταν μια οπτασία, στα μαύρα χρόνια της δικτατορίας. Μια όαση για τα μάτια των Ελλήνων, που υπέφεραν υπό το βάρος του δικτατορικού καθεστώτος. Τελικά διάφορες άτυχες συγκυρίες συνέτειναν στην αποτυχία πρόκρισης εκείνης της λαμπρής ομάδας στα γήπεδα του Μεξικού. Εκεί η Εθνική, αν προκρινόταν, θα βρισκόταν βάσει κλήρωσης στον ίδιο όμιλο με την κορυφαία ομάδα όλων των εποχών, τη Βραζιλία του Πελέ, του Ζαϊρζίνιο και τόσων άλλων αστέρων που έλαμπαν κατακτώντας με τον πιο emphaticό τρόπο το παγκόσμιο κύπελλο επικρατώντας στον τελικό με 4-1 της Ιταλίας. Σύμφωνα με τον

Δομάζο, επρόκειτο «για μια από τις μεγαλύτερες χαμένες ευκαιρίες στην ιστορία του ελληνικού ποδοσφαίρου. Μπορεί να ήμασταν ερασιτέχνες τότε, αλλά είχαμε πολύ καλή ομάδα».

Το «Μαρακανά» και η πρώτη πρόκριση

Στις αρχές της δεκαετίας του 1970 η έλευση του Βορειοϊρλανδού τεχνικού Μπίλυ Μπίνγκαμ στο τιμόνι της «γαλανόλευκης» δεν έφερε τα επιθυμητά αποτελέσματα. Έτσι, τον αντικατέστησε το 1973 ο Αλκέντας Παναγούλιας με σκοπό να ανανεώσει την Εθνική και να την οδηγήσει στις επιτυχίες. Τον επόμενο χρόνο το νέο αντιπροσωπευτικό συγκρότημα του Παναγούλια θα δοκίμαζε τις δυνατότητές του στο θρυλικό «Μαρακανά». Μπορεί ο προπονητής Μάριο Ζαγκάλο να μην διέθετε πλέον τον Πελέ (πλησίαζε τα 34), αλλά και πάλι η Βραζιλία ήταν το αδιαφιλονίκητο φαβορί για να ισοπεδώσει την Εθνική.

Στις 28 Απριλίου 1974 το αντιεμπορικό όνομα του αντιπάλου δεν εμπόδισε περίπου 87.000 θεατές να πιάσουν θέση στις κερκίδες του εμβληματικού «Μαρακανά» για να δουν την εθνική τους ομάδα να δίνει ακόμη μία ποδοσφαιρική παράσταση. Η τρεις φορές παγκόσμια πρωταθλήτρια από το 1958 μέχρι το 1970 εγκλώβισε την ομάδα του Παναγούλια στο μισό γήπεδο και πίεσε ασφυκτικά για το γκολ, κυρίως στο δεύτερο ημίχρονο, όμως το 0-0 παρέμεινε μέχρι τη λήξη! Το τελικό σκορ προκάλεσε τεράστια αίσθηση όχι μόνο στην Ελλάδα αλλά σε ολόκληρο τον πλανήτη. Όταν ο Κώστας Κυριαζής, απεσταλμένος της *Αθλητικής Ηχούς*, επικοινωνήσε με το γραφείο προκειμένου να ενημερώσει για το αποτέλεσμα, ο συνάδελφος που απάντησε στην κλήση έχασε τα λόγια του. «0-0; Δηλαδή... Χ;», αναρωτήθηκε έκπληκτος ο δημοσιογράφος που σήκωσε το τηλέφωνο, χωρίς να γνωρίζει ότι αυτή η ατάκα θα γραφτεί στην Ιστορία.

Ο Βασίλης Χατζηπαναγής στην κάτω σειρά, πρώτος από δεξιά, στη μοναδική εμφάνισή του με τη φανέλα της Εθνικής κόντρα στη μεγάλη Πολωνία το 1976. Σύμφωνα με αρκετούς φίλους του αθλήματος, ο Χατζηπαναγής είναι ο καλύτερος Έλληνας ποδοσφαιριστής όλων των εποχών. ΚΑΤΩ: Ο Αλκέτας Παναγούλιας υπήρξε ο προπονητής που οδήγησε για πρώτη φορά την Ελλάδα σε τελικά μεγάλης διοργάνωσης με τη συμμετοχή στο Ευρωπαϊκό Πρωτάθλημα το 1980 και στο Μουντιάλ του 1994.

«Αυτή ήταν μόνο η αρχή. Στόχος μας είναι να πάμε στα τελικά του Παγκοσμίου Κυπέλλου του 1978», είχε δηλώσει μετά τον αγώνα στο «Μαρακανά» ο Αλκέτας Παναγούλιας. Και ίσως να τα κατάφερε να την οδηγήσει στα γήπεδα της Αργεντινής εάν η Εθνική διέθετε στις τάξεις της τον Βασίλη Χατζηπαναγή. Τι είχε συμβεί όμως; Τη σεζόν 1975-1976 ο ταλαντούχος ομογενής Χατζηπαναγής είχε έρθει από τη μακρινή Τασκένδη στη Θεσσαλονίκη

για λογαριασμό του Ηρακλή. Ο Αλκέτας Παναγούλιας εντυπωσιάστηκε από τις πρώτες εμφανίσεις του ομογενούς και τον κάλεσε στην Εθνική για τη μεγάλη φιλική αναμέτρηση με την Πολωνία στο γήπεδο της «Λεωφόρου» στις 6 Μαΐου 1976.

Οι εξέδρες του γηπέδου γέμισαν και οι περίπου 25.000 θεατές είδαν μία ακόμη σπουδαία φουρνιά της Εθνικής να τίθεται αντιμέτωπη με μια ανερχόμενη δύναμη του παγκοσμίου ποδοσφαίρου που κατέλαβε την 3η θέση στο αξεχαστο Μουντιάλ της Δυτικής Γερμανίας το 1974. Μπορεί ο αδικοχαμένος αρχηγός Ντέινα, ο Λουμπάνσκι, ο Κάσπερτσak (μετέπειτα τεχνικός της Καβάλας) και άλλα μέλη εκείνης της τρανής ομάδας να μην ταξίδεψαν στην Αθήνα, όμως αυτό δεν σήμαινε ότι υπολείπονταν αξίας, ειδικά από τη στιγμή που στην ενδεκάδα βρισκόταν ο τερματοφύλακας Τομασέφσκι και ο πρώτος σκόρερ του Μουντιάλ της Δυτικής Γερμανίας, Λάτο.

Ο βιρτουόζος της μπάλας Χατζηπαναγής αγωνίστηκε σε όλο το 90λεπτο και

Η ενδεκάδα της Εθνικής λίγο πριν από τον αγώνα με την Ολλανδία για τη φάση των ομίλων του Ευρωπαϊκού Πρωταθλήματος 1980, στην πρώτη μεγάλη διοργάνωση που συμμετείχε το αντιπροσωπευτικό συγκρότημα.

κατέγραψε ορισμένες περιτεχνες ενέργειες και συνέβαλε στη μεγαλειώδη νίκη εναντίον της αρμάδας του Καζίμερζ Γκόρσκι με 1-0. Ο ενθουσιασμένος Παναγιούλιας ήταν έτοιμος να ποντάρει πολλά στον ομογενή «ζογκλέρ» του Ηρακλή ενόψει της προκριματικής φάσης του Μουντιάλ του 1978, όμως λίγο αργότερα η FIFA ενημέρωσε την ΕΠΟ ότι ο παίκτης δεν είχε δικαίωμα συμμετοχής με τη «γαλανόλευκη». Η αιτία ήταν οι έξι εμφανίσεις του Χατζηπαναγή με τη φανέλα της ΕΣΣΔ στο προσολυμπιακό τουρνουά του Μόντρεαλ και η σοβιετική υπηκοότητά του.

Η Εθνική δεν κατάφερε τελικά να προκριθεί στη διοργάνωση της Αργεντινής, αλλά τελικά η πρώτη πρόκριση στην ιστορία της «γαλανόλευκης» ήρθε με εντυπωσιακό τρόπο στην προκριματική φάση για το Ευρωπαϊκό Πρωτάθλημα του 1980 που διεξήχθη στα γήπεδα της Ιταλίας. Για να περάσει η ομάδα του Παναγιούλια, τερμάτισε πρώτη στον όμιλό της, αφήνοντας εκτός μεγάλες δυνάμεις, όπως η Σοβιετική Ένωση του Μπλαχίν και η Ουγγαρία.

Ο Αλκέτας Παναγιούλιας πήρε μαζί του

στην Ιταλία 22 ποδοσφαιριστές: 5 από τον ΠΑΟΚ (Ιωσηφίδης, Δαμανάκης, Κούδας, Γούναρης, Κωστικός), 4 από τον Παναθηναϊκό (Κωνσταντίνου, Τερζανίδης, Καψής, Λιβαθηνός) και την ΑΕΚ (Αρδίζογλου, Μαύρος, Ραβούσης, Νικολάου), 3 από τον Άρη (Φοιρός, Παπαφλωράτος, Κούης) και τον Ολυμπιακό (Κυράστας, Νικολούδης, Γαλάκος) και 1 από τον Ηρακλή (Ξανθόπουλος), ΟΦΗ (Πουπάκης) και Πανιώνιο (Αναστόπουλος).

Η Εθνική έδωσε το πρώτο της παιχνίδι στις 11 Ιουνίου 1980 στο γήπεδο «Σαν Πάολο» της Νάπολι, κόντρα στην υπερδύναμη Ολλανδία. Έχασε με 1-0 από τους «Οράνιε», έπειτα από μια αξιοπρεπή εμφάνιση. Στον δεύτερο αγώνα της κόντρα στην πρωταθλήτρια Ευρώπης το 1976 Τσεχοσλοβακία του Πανένκα, η ομάδα του Παναγιούλια έπρεπε να ανοικτεί για να διεκδικήσει ένα θετικό αποτέλεσμα. Το εκμεταλλεύτηκαν αυτοί οι έμπειροι αντίπαλοί της και κέρδισαν άνετα με 3-1, με τον Νίκο Αναστόπουλο να σημειώνει το πρώτο επίσημο γκολ της Εθνικής σε ομίλους μεγάλης διοργάνωσης.

Το τρίτο και τελευταίο παιχνίδι στη διοργάνωση κόντρα στη μεγάλη Δυτική Γερμανία είχε καθαρά διαδικαστικό χαρακτήρα για τη «γαλανόλευκη». Το 0-0 που απέσπασε από τη μετέπειτα πρωταθλήτρια Ευρώπης ήταν ένα ιστορικό αποτέλεσμα και παράλληλα ο πρώτος της βαθμός σε μεγάλη διοργάνωση. Ωστόσο η συνέχεια δεν ήταν ανάλογη για την Εθνική, η οποία αποδείχτηκε κατώτερη των περιστάσεων τη δεκαετία του 1980.

Μια μέτρια περίοδος

Η Ελλάδα μπορεί να μην προκρίθηκε στο Μουντιάλ του 1982, κατάφερε όμως να κάνει όλη την Ευρώπη να παραμιλάει για τον τερματοφύλακά της. Ο Νίκος Σαργκάνης έκανε το παιχνίδι της ζωής του στις 15 Οκτωβρίου 1980 καθώς η Εθνική «άλωσε» το «Ιντροτς Πάρκεν» της Δανίας, επικρατώντας των οικοδεσποτών με 1-0. Ο Ραφηνιώτης τερματοφύλακας και οι υπόλοιποι παίκτες της Εθνικής καθήλωσαν πάνω από πέντε εκατομμύρια Έλληνες τηλεθεατές εκείνο το αξέχαστο βράδυ της Τετάρτης. Την επομένη, οι άφωνοι Δανοί δημοσιογράφοι εκθείασαν το ταλέντο και την απίστευτη επίδοση του Σαργκάνη. «Το ελληνικό φάντομ απογειώθηκε», «Ο άνθρωπος με πέντε χέρια», ήταν μεταξύ άλλων οι εντυπωσιακοί τίτλοι των δανέζικων εφημερίδων. Έτσι, ο Σαργκάνης από εκείνο το παιχνίδι κι έπειτα έμεινε στην ιστορία του ελληνικού ποδοσφαίρου ως ο τερματοφύλακας «Φάντομ».

Στις αρχές του 1982 ο Χρήστος Αρχοντίδης αντικατέστησε τον Παναγούλια με σκοπό να οδηγήσει την Εθνική στο Ευρωπαϊκό Πρωτάθλημα 1984. Κορυφαία στιγμή της θητείας του ήταν η ισοπαλία 0-0 που απέσπασε στο «Γουέμπλεϋ» από την Αγγλία στις 30 Μαρτίου 1983. Εκείνο το ματς έχει μείνει στη μνήμη όλων τόσο για το πώς κατέβασε τη «γαλανόλευκη» απέναντι στην πρωτοκλασάτη ομάδα του Σερ Μπόμπυ Ρόμπσον, αλλά και για τον

έξαλλο τρόπο που πανηγύρισε εκείνη την ιστορική λευκή ισοπαλία.

Όμως το θετικό αποτέλεσμα στο «Γουέμπλεϋ» δεν αρκούσε για δώσει την πρόκριση στο φιλότιμο σύνολο του Αρχοντίδη, ο οποίος και οδηγήθηκε στην πόρτα της εξόδου. Ο αντικαταστάτης του, Μίλτος Παπαποστόλου, «συνταξιοδότησε» κάποιες παλιές караβάνες (Κούης, Κωστικός, Αρδιζογλου, Κουσουλάκης, Γούναρης), καθώς αποφάσισε να στηριχτεί στη νέα φουρνιά του ελληνικού ποδοσφαίρου (Σαραβάκος, Αντωνίου, Κωφίδης, Αποστολάκης, Σκαρτάδος, Μίκος, Μανωλάς). Η ανανεωμένη Εθνική του Παπαποστόλου, όμως, δεν τα κατάφερε στις πρώτες σοβαρές εξετάσεις σημειώνοντας παταγώδη αποτυχία.

Η βαριά εντός ήττα από την Πολωνία των Μπόνιεκ και Σμιολάρεκ με 1-4 έβαλε ταφόπλακα στα όνειρα των διεθνών για πρόκριση στο Μουντιάλ του 1986.

Μετά ήρθαν οι νέες εξετάσεις για τους διεθνείς του Παπαποστόλου, η προκριματική φάση για το Ευρωπαϊκό Πρωτάθλημα 1988. Σε έναν δύσκολο όμιλο η Εθνική ξεκίνησε με ήττα τις υποχρεώσεις της καθώς υπέκυψε με 2-1 από την Πολωνία στο αφιλόξενο Πόζναν. Η συνέχεια όμως ήταν διαφορετική. Με τρεις νίκες απέναντι στην παρηκμασμένη Ουγγαρία του Ντέταρι και την Κύπρο, η «γαλανόλευκη» μπήκε στο κόλπο της πρόκρισης. Ακολούθησαν το ιστορικό 1-1 στο Ρότερνταμ απέναντι στην υπερηχητική Ολλανδία του Βαν Μπάστεν και το 1-0 με την Πολωνία σε ένα κατάμεστο ΟΑΚΑ, το οποίο κυριολεκτικά έβραζε. Και στους δύο αυτούς αγώνες έλαμψε το άστρο του Δημήτρη Σαραβάκου, του αστέρα της Εθνικής τότε. Η ήττα όμως με 3-0 από την αδιάφορη Ουγγαρία στη Βουδαπέστη το φθινόπωρο του 1987 έβαλε άδοξο τέλος στην υπόθεση πρόκριση.

Τον χειμώνα του 1988 νέος ομοσπονδιακός τεχνικός της Εθνικής Ελλάδος

Το έπος του Γουέμπλεϊ το 1983, με τον προπονητή Χρήστο Αρχοντίδη και τους διεθνείς να πανηγυρίζουν το ιστορικό 0-0 κόντρα στην αγγλική αρμάδα του Σερ Μπόμπυ Ρόμπσον.

ανέλαβε ο Αλέκος Σοφιανίδης, ο οποίος δεν δίστασε να καλέσει σε ορισμένους φιλικούς αγώνες ακόμα και παίκτη της Β' εθνικής κατηγορίας, τον Βαγγέλη Καλογερόπουλο (Πανσερραϊκός). Οι πειραματισμοί του Σοφιανίδη τον οδήγησαν σύντομα στην πόρτα της εξόδου, και τον αντικατέστησε ο πολύπειρος τεχνικός Αντώνης Γεωργιάδης. Ωστόσο, το 1989 ήταν μια εφιαλτική χρονιά για την Εθνική, η οποία υπό τις οδηγίες του Γεωργιάδη γνώρισε τις συντριβές από τη Βουλγαρία (4-0) και τη Δανία (7-1) για την προκριματική φάση του Μουντιάλ του 1990.

Το Μουντιάλ του 1994

Ο Γεωργιάδης απέτυχε να οδηγήσει τη «γαλανόλευκη» στα τελικά του Ευρωπαϊκού Πρωταθλήματος του 1992, με αποτέλεσμα η ΕΠΟ να δώσει για άλλη μια φορά το χρίσμα του ομοσπονδιακού τεχνικού στον Αλκέτα Παναγούλια. Ο τελευταίος, όχι μόνο κατάφερε να δημιουργήσει ένα σκληροτράχηλο σύνολο, αλλά οδήγησε το αντιπροσωπευτικό συγκρότημα στα τελικά του Μουντιάλ του 1994 που θα διεξάγονταν στις ΗΠΑ. Η πρόκριση επιτεύχθηκε με εντυπωσιακό τρόπο, με την Εθνική να αλώνει τη Βουδαπέστη χάρη σε γκολ-πέναλτυ του Αποστολάκη και στην τελευταία αγωνιστική να νικά τη Ρωσία με 1-0 μέσα στο ΟΑΚΑ.

Στο Μουντιάλ, όμως, η φιλόδοξη Εθνική δέχτηκε 10 γκολ χωρίς να πετύχει ούτε ένα, και η μεγάλη απογοήτευση των φιλάθλων και των δημοσιογράφων δημιούργησαν τον μύθο του «περιοδεύοντος θιάσου», δίνοντας πολύ υπερβολικό και δραματικό τόνο στη συγκεκριμένη αποτυχία. Σίγουρα η περιοδεία της Εθνικής στις ΗΠΑ και η παρουσία της σε πολλές εκδηλώσεις της ομογένειας έδωσαν τροφή για σχόλια και στον Τύπο της εποχής, αλλά και στους απαιτητικούς φιλάθλους. Ωστόσο σε μεταγενέστερη συνέντευξή του στα *Νέα* ο τερματοφύλακας Αντώνης Μήνου, που συμμετείχε σε εκείνο το Μουντιάλ, ήταν κατηγορηματικός: *«Ακούστηκαν και γράφηκαν πολλά τότε για την Ελλάδα. Δεν ήμασταν περιπλανώμενος θίασος. Απλά, δεν φανήκαμε έτοιμοι να διαχειριστούμε την πρώτη μας συμμετοχή σε Μουντιάλ. Πήγαμε σε μία χώρα που τα έβλεπαν όλα σαν μπίζνες. Για πρώτη φορά υπήρξαν χορηγοί στην Εθνική. Ήμασταν ανέτοιμοι να αντιμετωπίσουμε τη νέα τάξη πραγμάτων. Αγωνιστικά υπήρχε μεγάλη διαφορά δυναμικότητας με την Αργεντινή. Δεχτήκαμε τρεις ήττες χωρίς να σημειώσουμε γκολ. Ασφαλώς έγιναν λάθη».*

Τα βαριά σκορ ήταν αυτά που πλήγωσαν περισσότερο, αν και η εικόνα της Εθνικής δεν ήταν τόσο αποκαρδιωτική όσο δείχνουν. Άλλωστε ο Παναγούλιας

ήθελε η ομάδα του να παίξει επιθετικό ποδόσφαιρο και όχι κατενάτσιο. Για το ματς της προεμιέρας, το 0-4 με την Αργεντινή, δεν μπορεί να γίνει ιδιαίτερη κριτική, αφού οι αντίπαλοι ήταν ποιοτικά πολύ ανώτεροι, διαθέτοντας μεγάλα ονόματα όπως τους Μαραντόνα, Μπατιστούτα, Κανίγια, Σιμεόνε, Μπάλμπο και Ρεντόντο. Με τη Βουλγαρία του Στόιτσκοφ το παιχνίδι στράβωσε από νωρίς, με ένα αστείο πέναλτι που καταλόγισε ο διαιτητής. Η Εθνική πίεσε πολύ τους Βούλγαρους σε όλο το πρώτο ημίχρονο, αλλά με την έναρξη του δευτέρου ημιχρόνου ένα δεύτερο πέναλτι έβαλε ταφόπλακα στις όποιες ελπίδες των παικτών του Παναγούλια για τη νίκη. Η Βουλγαρία, η οποία έφτασε μέχρι τα ημιτελικά της διοργάνωσης, κέρδισε τελικά με το πλασματικό 4-0. Στον τελευταίο αγώνα η απογοητευμένη Εθνική έχασε φυσιολογικά από την Νιγηρία με 2-0.

Ο αιμνηστος Παναγούλιας, ο οποίος πιστώθηκε σχεδόν το 100% της αποτυχίας της Εθνικής στα γήπεδα των ΗΠΑ, έμεινε στην ιστορία με το βίντεο από την ομιλία του στα αποδυτήρια, όπου ξεσπάει κατά

των φανερά απογοητευμένων ποδοσφαιριστών του για την ατολμία τους. Σίγουρα ένας άδοξος επίλογος για έναν σπουδαίο προπονητή ο οποίος παραμένει μέχρι και σήμερα ο μοναδικός Έλληνας τεχνικός που κατάφερε να οδηγήσει την Εθνική σε τελικά μεγάλων διοργανώσεων.

Λίγους μήνες μετά το σοκ της πρώτης συμμετοχής σε Μουντιάλ, η Εθνική έκανε μια νέα αρχή. Με τον Κώστα Πολυχρονίου στον πάγκο της και με πολλούς νέους παίκτες, ο στόχος ήταν να φτιαχτεί ένας κορμός που θα την οδηγούσε στα τελικά του Ευρωπαϊκού Πρωταθλήματος της Αγγλίας το 1996. Ένας από τους αυτούς τους νέους παίκτες ήταν και ο Ντιανιέλ Μπατίστα, ο οποίος έγινε ο πρώτος έγχρωμος ποδοσφαιριστής στην ιστορία που φόρεσε τη φανέλα με το εθνόσημο. Το ντεμπούτο του (12 Οκτωβρίου 1994) στο 4-0 κόντρα στη Φινλανδία συνοδεύτηκε μάλιστα και από δικό γκολ του. Ωστόσο η ανανεωμένη «γαλανόλευκη» του Πολυχρονίου δεν ευτύχησε να προκριθεί σε κάποια μεγάλη διοργάνωση, αν και βρέθηκε μια ανάσα από το Μουντιάλ του

Χειραψία μεταξύ Μαραντόνα και Δημήτρη Σαραβάκου πριν από τον αγώνα Αργεντινή-Ελλάδα 4-0 στο Μουντιάλ του 1994. Ο Σαραβάκος υπήρξε ο δημοφιλέστερος ποδοσφαιριστής της Εθνικής στα τέλη της δεκαετίας του 1980 έως και το 1994. Σημείωσε και τα περισσότερα τέρματα (5) σε αγώνα της «γαλανόλευκης», στο 6-1 με την Αίγυπτο στις 10 Οκτωβρίου 1990.

1998. Δυστυχώς, όμως, στον τελευταίο αγώνα των προκριματικών ο Δανός τερματοφύλακας Σμάικελ κράτησε το 0-0 για λογαριασμό της εθνικής ομάδας του στο κατάμεστο ΟΑΚΑ. Επρόκειτο για έναν δραματικό αγώνα όπου η Εθνική ήθελε μόνο τη νική ώστε να έπαιρνε εκείνη την πρόκριση εις βάρος της Δανίας.

Η χρυσή εποχή του Ρεχάγκελ

Μετά την απογοητευτική πορεία της Εθνικής στα προκριματικά του Μουντιάλ του 2002, η ΕΠΟ αποφάσισε να δώσει τα ηνία της ομάδας σε έναν από τους κορυφαίους τεχνικούς παγκοσμίως, τον Γερμανό Όττο Ρεχάγκελ. Λάτρης της σκληρής προπόνησης, πεισματάρης και ισχυρογνώμων, ο Ρεχάγκελ δεν δεχόταν βεντετισμούς, κάτι που το κατάλαβε νωρίς ο πρώην άσος του Ολυμπιακού Γεωργάτος, ο οποίος δεν έπαιξε ποτέ ξανά στο αντιπροσωπευτικό συγκρότημα. Τα πρώτα αποτελέσματα της δουλειάς του Γερμανού πολυνίκη τεχνικού φάνηκαν στον αγώνα του «Ολντ Τράφορντ» κόντρα στην Αγγλία σε εκείνο το ιστορικό 2-2 τον Οκτώβριο του 2001. Ένα αποτέλεσμα που αναπτέρωσε τις ελπίδες των Ελλήνων φιλάθλων για καλύτερες μέρες.

Η συνέχεια είναι γνωστή. Ο Ρεχάγκελ όχι μόνο οδήγησε πανηγυρικά την Εθνική στα τελικά του Ευρωπαϊκού Πρωταθλήματος 2004, αλλά το πειθαρχημένο σύνολό του πραγματοποίησε στα γήπεδα της Πορτογαλίας την μεγαλύτερη έκπληξη του παγκόσμιου αθλητισμού σε ομαδικό επίπεδο. Η ασταμάτητη «γαλανόλευκη» ξεπέρασε όλα τα μεγάλα φαβορί της διοργάνωσης (Γαλλία, Τσεχία, Πορτογαλία), στέφθηκε πανάξια πρωταθλήτρια και έγραψε το όνομα της χώρας μας με χρυσά γράμματα στο πάνθεον του ευρωπαϊκού ποδοσφαίρου χαρίζοντάς της παράλληλα παγκόσμια αναγνώριση.

Το μυστικό της μεγάλης αυτής επιτυχίας ήταν πως ο Ρεχάγκελ υιοθέτησε μια

άκρως αμυντική αγωνιστική προσέγγιση στην ελληνική ομάδα, χρησιμοποιώντας ενεργητικούς μέσους, όπως τον Ζαγοράκη, για να κουράσει τον αντίπαλο και την τακτική της άμυνας ίσου αριθμού αμυντικών με αυτού των επιθετικών του αντιπάλου. Όταν κατηγορήθηκε για βαρετό παιχνίδι, είπε: *«Κανένας δεν πρέπει να ξεχνά ότι ο προπονητής υιοθετεί τις τακτικές που είναι εφαρμόσιμες με βάση τα χαρακτηριστικά των διαθέσιμων παικτών».*

Κατά την προκριματική φάση του Μουντιάλ 2006 της Γερμανίας η Εθνική αποκλείστηκε τερματίζοντας 4η σε έναν δύσκολο όμιλο κόντρα στις Ουκρανία, Τουρκία και Δανία. Ωστόσο ο Ρεχάγκελ ανανέωσε εν μέρει το αντιπροσωπευτικό σύνολο, το οποίο προκρίθηκε στα τελικά του Ευρωπαϊκού Πρωταθλήματος 2008, νικώντας μάλιστα την Τουρκία εκτός έδρας με 1-0. Η πορεία όμως της Εθνικής στα γήπεδα της Αυστρίας και της Ελβετίας δεν ήταν η αναμενόμενη, καθώς η «γαλανόλευκη» γνώρισε τρεις ήττες σε ισάριθμους αγώνες.

Μετά την αποτυχία αυτή ο Ρεχάγκελ συνέχισε να καθοδηγεί την Εθνική, που κατάφερε να πάρει, για δεύτερη φορά στην ιστορία της, την πρόκριση σε Μουντιάλ, χάρη σε τέρμα που σημείωσε ο Δημήτρης Σαλπιγγίδης στον δεύτερο αγώνα των μπαράζ απέναντι στην Ουκρανία τον Νοέμβριο του 2009. Στο Μουντιάλ της Νότιας Αφρικής, η Εθνική, αν και ξεκίνησε με ήττα ενάντια στη Νότια Κορέα, κατάφερε να πάρει την πρώτη της νίκη στη διοργάνωση κόντρα στη Νιγηρία με σκορ 2-1. Στον τελευταίο αγώνα της κόντρα στην Αργεντινή του Μέσοι έχασε με 2-0 και, τερματίζοντας στην 3η θέση, αποκλείστηκε από τη συνέχεια της διοργάνωσης. Αυτός ήταν και ο τελευταίος αγώνας του Όττο Ρεχάγκελ στον πάγκο της ομάδας, μετά τον οποίο αποχώρησε οριστικά από αυτήν. Ο απολογισμός του Γερμανού τεχνικού ήταν εντυπωσιακός: 53 νίκες, 23

Ο Όττο Ρεχάγκελ, ο αρχιτέκτονας της απίστευτης επιτυχίας της Εθνικής στα γήπεδα της Πορτογαλίας, πανηγυρίζει με τους διεθνείς την κατάκτηση του Ευρωπαϊκού Πρωταθλήματος 2004.

ισοπαλίες και 30 ήττες σε σύνολο 106 αγώνων της Εθνικής, με γκολ 138 υπέρ και 111 κατά. Αντικαταστάτης του υπήρξε ο Πορτογάλος Φερνάντο Σάντος, πρώην τεχνικός της ΑΕΚ και του ΠΑΟΚ.

Εποχή Σάντος και μετά το χάος

Για τρίτη συνεχόμενη φορά η Εθνική προκρίθηκε στα τελικά ενός Ευρωπαϊκού Πρωταθλήματος που διεξήχθη στα γήπεδα της Πολωνίας και της Ουκρανίας το 2012. Για πρώτη φορά μετά το 2004, η Ελλάδα προκρίθηκε στη νοκ άουτ φάση, χάρη στη μεγαλειώδη νίκη επί της Ρωσίας στον τρίτο αγώνα του ομίλου, με γκολ του αρχηγού Γιώργου Καραγκούνη. Η Εθνική πάλεψε και κόντρα στην παντοδύναμη Γερμανία αλλά έπεσε ηρωικά μαχόμενη στα προημιτελικά.

Η τελευταία συμμετοχή της Εθνικής σε μεγάλη διοργάνωση έως και σήμερα ήταν στο Μουντιάλ του 2014 στη Βραζιλία. Κανείς δεν μπορεί ξεχάσει τους δύο αγώνες με Ακτή Ελεφαντοστού και Κόστα Ρίκα. Η ιαχική «βάλτο ρε Γκέκα» ακόμη αντηχεί στον αέρα του ελληνικού

ουρανού. Πρόκειται για τον δραματικό αγώνα με την Κόστα Ρίκα στη νοκ-άουτ φάση, όπου η πρόκριση στα προημιτελικά χάθηκε στην ψυχοφθόρα διαδικασία των πέναλτι καθώς ο Λαρισσιός φορ Φάνης Γκέκας δεν κατάφερε να σκοράρει από την άσπρη βούλα. Το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό αυτής της διοργάνωσης ήταν πως για πρώτη φορά μετά το 2004 η Εθνική έπαιξε κατά διαστήματα ποδόσφαιρο πρωτοβουλιών. Στο ματς με την Ακτή Ελεφαντοστού των Τουρέ και Ντρογκμπά, η «γαλανόλευκη» θα μπορούσε να σκοράρει πολύ περισσότερες από δύο φορές. Αλλά και κόντρα στην Κόστα Ρίκα, αν δεν υπήρχε ο ικανός αντίπαλος τερματοφύλακας Κέιλορ Νάβας, η Ελλάδα θα είχε σίγουρα προκριθεί, κρίνοντας με τις χαμένες ευκαιρίες.

Μετά το τέλος της θητείας του Σάντος στην Εθνική, ξεκίνησε η καώδης εποχή για τη «γαλανόλευκη» καθώς τα... στραπάτσα από αντιπάλους όπως η Αρμενία, τα Νησιά Φερόες, η Εσθονία, το Λουξεμβούργο, το Λίχτενσταϊν και η Φινλανδία ήταν απανωτά. Το αρνητικό αυτό σερί

ξεκίνησε από την εποχή του Κλάουντιο Ρανιέρι στον πάγκο της ομάδας και δόθηκε συνέχεια με τους Σέρχιο Μαρκαριάν, Μίκαελ Σκίμπε, Άγγελο Αναστασιάδη και Τζον φαν'τ Σχιπ. Αν και με τον Γερμανό τεχνικό Σκίμπε το αντιπροσωπευτικό συγκρότημα βρήκε κάπως τα πατήματά του, ωστόσο έμεινε εκτός Μουντιάλ του 2018 από έναν όμιλο στον οποίο είχε ως αντιπάλους το πανίσχυρο Βέλγιο και τη Βοσνία / Ερζεγοβίνη, καθώς στα μπαράζ έπεσε πάνω στη μετέπειτα φιναλίστ Κροατία.

Στα δύσκολα αυτά χρόνια οι απογοητευμένοι φίλαθλοι έκαναν λόγο για «Εθνική Μυκόνου» στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, καθότι οι περισσότεροι διεθνείς της βρίσκονται συνήθως εκεί το καλοκαίρι. Ο ταπεινωτικός αυτός χαρακτηρισμός θα συνόδευε την Εθνική μέχρι να παρουσιαστεί μια εντυπωσιακή αλλαγή εικόνας στην αγωνιστική της ταυτότητα το φθινόπωρο του 2019 χάρη στην αποτελεσματική δουλειά του Ολλανδού τεχνικού φαν'τ Σχιπ. Ο τελευταίος δεν πτοήθηκε από το ντροπιαστικό 1-1 με το Λίχτενσταϊν και δείχνει αποφασισμένος να οδηγήσει πάλι τη «γαλανόλευκη» στον δρόμο των επιτυχιών. Η ανανεωμένη Εθνική του πρώην άσου του Άγιαξ νίκησε τον τελευταίο της αγώνα στην 100χρονη ιστορία της, κόντρα στη Φινλανδία με 2-1 (18 Νοεμβρίου 2019).

Τα ρεκόρ και οι έδρες

Στην πορεία αυτή των 100 χρόνων, γεμάτη χαρές και λύπες, αξίζει να αναφερθούν τα ρεκόρ που συνοδεύουν την Εθνική μέχρι τις μέρες μας. Πρώτοι σε συμμετοχές είναι οι Γιώργος Καραγκούνης (139 συμμ.), Θοδωρής Ζαγοράκης (120 συμμ.) και Κώστας Κατσουράνης (116 συμμ.). Πρώτοι σε τέρματα οι Νίκος Αναστόπουλος (29 γκολ), Άγγελος Χαριστέας (25 γκολ) και Φάνης Γκέκας (24 γκολ). Νεότερος παίκτης που

σκόραρε με την Εθνική ήταν ο Σωτήρης Νίνης (18 χρονών) απέναντι στην Κύπρο στις 19 Μαΐου 2008. Μεγαλύτερος σε ηλικία παίκτης παίκτης που σκόραρε με τη «γαλανόλευκη» ήταν ο Μίμης Δομάζος (38 ετών) κόντρα στην Αυστραλία στις 11 Νοεμβρίου 1980. Η μεγαλύτερη προσέλευση θεατών σε αγώνες της Εθνικής σημειώθηκαν στους αγώνες Ελλάδα-Πολωνία 1-0 στις 29 Απριλίου 1987 (κόπηκαν 68.324 εισιτήρια) και Ελλάδα-Δανία 0-0 στις 11 Οκτωβρίου 1997 (κόπηκαν 64.272 εισιτήρια). Η υψηλότερη θέση στην οποία έχει φτάσει η εθνική ομάδα στην παγκόσμια κατάταξη της FIFA είναι η 8η θέση τον Απρίλιο του 2008.

Σε ό,τι αφορά την έδρα της Εθνικής, κατά καιρούς έχουν χρησιμοποιηθεί τα στάδια «ΟΑΚΑ», «Γεώργιος Καραϊσκάκης», «Απόστολος Νικολαΐδης» («Λεωφόρος»), «Καυτανζόγλειο», «Κλεάνθης Βικελίδης», «Παγκρήτιο» και «Νίκος Γκούμας». Στις 16 Οκτωβρίου 1966 η Ελλάδα φιλοξένησε τη Φινλανδία στο «Καυτανζόγλειο» Στάδιο της Θεσσαλονίκης, αγωνιζόμενη για πρώτη φορά ως γηπεδούχος εκτός του λεκανοπεδίου Αττικής. Στις 22 Σεπτεμβρίου 1976 η Εθνική εμφανίστηκε για πρώτη φορά σε γήπεδο της επαρχίας, υποδεχόμενη το Ισραήλ στο Στάδιο «Κώστας Δαβουρλής» της Πάτρας, έδρα της Παναχαϊκής.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Εθνική Ελλάδα, (συλλογικός τόμος), έκδ. Παπαζήση, 1995.

Γιάννης Διακογιάννης, *100 Χρόνια Ποδόσφαιρο*, έκδ. Μίλητος, 1997.

Α. Μπόμης, *Αυτή είναι η ιστορία της Εθνικής Ελλάδας*, έκδ. Ερεχθίδας, 2009.

Γ. Ν. Παγιωτέλης, *Αφιέρωμα στην Εθνική Ελλάδα*, ένθετο περιοδικού *Οι Παγκόσμιοι* 28-30 (Απρ.-Ιούν. 1996).

Διαδίκτυο

Ο Μιλτιάδης Βαρβούνης είναι ιστορικός ερευνητής.

KRAFT PAINTS

ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑ ΠΟΥ ΔΙΝΕΙ ΑΞΙΑ

4 Seasons Family
Ακρυλικά χρώματα
εξελιγμένης τεχνολογίας

Σχεδιασμένα
για κάθε εποχή!

4 Seasons FAMILY

Τα καινοτόμα εξωτερικά χρώματα 4 SEASONS είναι πιστοποιημένα ψυχρά υλικά εξελιγμένης τεχνολογίας. Εξοραολίζουν αντάκι σε σκόνη και ρύπους, προστασία από μικροραγιές και είναι αυτοκαθαριζόμενα.

Οι 185 μοναδικές, ανθεκτικές αποκρώσεις της βεντόλιας **KRAFT Reflective Collection** είναι ειδικά σχεδιασμένες για να ανακλούν μεγάλο μέρος της ηλιακής ακτινοβολίας μειώνοντας την θερμική επιβάρυνση στα εκτεθειμένα στην ηλιακή ακτινοβολία δομικά στοιχεία.

KRAFTPAINTS.GR

ΟΙ ΜΑΝΙΑΤΕΣ ΤΗΣ ΚΟΡΣΙΚΗΣ

ΤΗΣ ΚΑΤΕΡΙΝΑΣ ΚΟΦΦΙΝΑ

Με τη συνθήκη παράδοσης του Χάνδακα (1669) ολοκληρώθηκαν ουσιαστικά οι οθωμανικές κατακτήσεις και αποκαταστάθηκε η γεωγραφική, πολιτική και οικονομική ενότητα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Μια σειρά από μεταναστευτικές κινήσεις ελληνικών πληθυσμών σημειώθηκαν ως συνέπεια του γενικότερου πολέμου της Κρήτης και τέλος της παράδοσής της.

ΟΙ Μανιάτες ήδη από τις αρχές του 17ου αιώνα είχαν αντιδράσει απέναντι στην τουρκική πίεση και είχαν ξεκινήσει μια σειρά επαφών με τη Δύση ώστε να καταφέρουν να αποδευσιμωθούν από την τουρκική καταπίεση. Είχαν απευθυνθεί αρχικά το 1571 στους Βενετούς στη συνέχεια στους Ισπανούς και αργότερα στον Δούκα του Νεβέρ της Μάντιουας.

Την εποχή εκείνη η Μάνη είχε περίπου εκατό χωριά με 40.000 κατοίκους και 100 κληρικούς. Μετά τη νίκη των Οθωμανών στην Κρήτη οι συνθήκες ήταν δυσμενείς για τους Μανιάτες· ο μεγάλος βεζίρης, ενώ τους πρότεινε αμνηστία, συγκρόνως αποβίβαζε 6.000 άντρες στη Ζαρνάτα και έχιζε φρούρια στην Κελεφά, το Οϊτύλο και το Porto Vecchio. Το 1670 οι κάτοικοι επανέλαβαν τις διαπραγματεύσεις με τον Κοσμά Γ' Μέδικο, διάδοχο του Φερδινάνδου της Τοσκάνης, και κάποιον αναχώρησαν.

Σύμφωνα με το έγγραφο του επισκόπου Οιτύλου Παρθένιου στις 16 Φεβρουαρίου 1676 που βρίσκεται στη Γένοβα, 570 Μανιάτες πήγαν στο Λιβόρνο σε τρεις διαφορετικές φάσεις: το 1673 μέσω Ζακύνθου με καράβι πήγαν 120 άτομα, το 1674 πήγαν 250 με μπρίκι και τον Οκτώβριο

το 1675 πήγαν 200. Ο Παρθένιος συμπληρωματικά ανέφερε ότι τέσσερις επιπλέον φρεγάτες γεμάτες με πρόσφυγες είχαν φύγει επίσης για τη Νεάπολη. Γνώριζε μόνο ότι στην τελευταία φρεγάτα είχαν ταξιδέψει 170 άτομα. Επίσης ανέφερε ότι το 1675 πάνω από 440 άτομα με προορισμό τη Γένοβα είχαν αιχμαλωτιστεί από Τούρκους πειρατές.

Οι Μανιάτες που μετανάστευσαν στην Τοσκάνη, στο Βασίλειο της Νεάπολης αλλά και στον Τάραντα αφομοιώθηκαν πλήρως. Η πίεση που δέχτηκαν από τη Λατινική Εκκλησία αλλά και από τους ντόπιους τους οδήγησαν σταδιακά σε πλήρη αφομοίωση με εγκατάλειψη της γλώσσας αλλά και της θρησκευτικής τους πίστης.

Αργότερα το 1675 οι Στεφανόπουλοι με δικούς τους ανθρώπους αναχώρησαν για την Κορσική. Οι διαπραγματεύσεις είχαν αρχίσει ήδη από το 1663 με τη Γένοβα, η οποία είχε τον έλεγχο του νησιού της Κορσικής. Την ίδια περίοδο ήταν που διαπραγματεύονταν και οι Μέντιτσι (Γιατράιοι ή Γιατράνοι) με τον Φερδινάνδο Β' της Τοσκάνης. Τέσσερις αντιπρόσωποι των Μανιατών επισκέφθηκαν την Κορσική και αποδέχτηκαν τελικά την πρόταση για εγκατάσταση στο νησί.

Το ακρωτήριο Ταίναρο στα τέλη του 17ου αι., απεικόνιση από τον Βιτσέντζο Μαρία Κορονέλι. ΚΑΤΩ. Μανιάτης πειρατής. ΔΕΞΙΑ: Χάλκινο μετάλλιο φιλοτεχνημένο από τον γλύπτη Βάσο Φαληρέα, που κυκλοφόρησε το 1976 επετειακά για τα 300 χρόνια των Μανιατών στην Κορσική (1676-1976).

Σύγχρονη άποψη του Καργκέζε. ΑΠΕΝΑΝΤΙ: Ο ελληνικός ναός του Αγίου Σπυρίδωνος στο Καργκέζε. Η κατασκευή του άρχισε το 1852.

Οι Στεφανόπουλοι κατά την παράδοση κατάγονταν από τον αυτοκρατορικό οίκο των Κομνηνών και ονομάζονταν «πρίγκιπες Κομνηνοί», και η υψηλή καταγωγή και η υπεροχή τους στη Μάνη είχε προκαλέσει τον φθόνο των συμπατριωτών τους. Ο φθόνος αυτός είχε τη βάση του στα εξής γεγονότα: Το 1625, έπειτα από ανεπιτυχή προσπάθεια των Τούρκων να επιτεθούν στο Οίτυλο, αιχμαλωτίστηκαν 200 Τούρκοι. Όταν το πληροφορήθηκε ο Καπουδάν Πασάς, που βρισκόταν στην Κορώνη, πήγε στο Οίτυλο να εξαγοράσει τους αιχμαλώτους. Παρουσιάστηκαν οι Στεφανόπουλοι και εισέπραξαν τα λύτρα, τα οποία όμως αρνήθηκαν να τα μοιραστούν με τους συμπατριώτες τους. Επίσης το 1640 ένας Στεφανόπουλος, ο Μιχάλης Λεμιθάκης, άρπαξε με τη βία μία από τις κόρες του Γιακουμή Γιατράνου που ήταν αρραβωνιασμένη με τον Λυμπεράκη, αξιωματικό του τουρκικού στρατού, που ανήκε στην οικογένεια των Κοσιμάδων. Μετά το γεγονός αυτό η έχθρα

μεταξύ των οικογενειών Γιατράνων και Κοσιμάδων με την οικογένεια Στεφανόπουλων έγινε θανάσιμη. Για να τιμωρηθούν οι Στεφανόπουλοι, ο Λυμπεράκης συμβούλεψε τους Τούρκους να χτίσουν το φρούριο Κελεφά κοντά στο Οίτυλο ώστε να τους καθυποτάξουν. Οι Τούρκοι έφτιαξαν το φρούριο και ο κλοιός έγινε πραγματι ασφυκτικός γύρω τους και η μόνη λύση ήταν η φυγή.

Οι Στεφανόπουλοι επέλεξαν τον Ιωάννη Κουτζικαλη, έναν μορφωμένο άνδρα, να επισκεφθεί διάφορα μέρη της Ιταλίας και να διαπραγματευτεί για τη μετανάστευσή τους. Ο Κουτζικαλης, αφού επισκέφθηκε αρκετά μέρη στην Ιταλία, συμπεριλαμβανομένων του κρατιδίου του Πάπα και της Τοσκάνης, τελικά συμφώνησε με τη Γένοβα. Η πρόταση της Γένοβας ήταν να παραχωρήσει εκτάσεις γης στο νησί της Κορσικής και συγκεκριμένα στην Παόμια. Η κρυφή επιθυμία της Γένοβας ήταν να καθυποτάξει με τους σκληροτράχηλους Μανιάτες τους κατοίκους της Κορσικής,

οι οποίοι επαναστατούσαν τακτικά. Η συμφωνία υπογράφηκε στις 20 Σεπτεμβρίου 1675 και στις 3 Οκτωβρίου επιβιβάστηκαν στο γαλλικό πλοίο «Σωτήρ» που βρισκόταν στο Οίτυλο. Ξεκίνησαν 730 άτομα με επικεφαλής τον επίσκοπο Παρθένιο Καλκανδή και άλλους δύο ιερείς. Οι μετανάστες, εκτός από τους κατοίκους του Οιτύλου που ήταν περίπου 550-600, προέρχονταν και από άλλες ελληνικές περιοχές: Κω, Χίο, Σμύρνη, Κύθηρα, Πάρο, Κέρκυρα, Ψαρά. Όλοι οι παραπάνω είχαν καταφύγει στη Μάνη κατατρεγμένοι για διάφορους λόγους από τους Τούρκους.

Ο Παρθένιος ενημέρωνε τις αρχές της Γένοβας για τις ασχολίες των συμπατριωτών του, έλεγε ότι ήταν κυρίως γεωργοί και ναυτικοί. Οι γεωργοί καλλιεργούσαν βαμβάκι, σιτάρι, κριθάρι, άλλοι ήταν υλοτόμοι και ναυτικοί. Η ενημέρωση αυτή είχε ως σκοπό να μην εμφανίσει την πειρατική δράση των Μανιατών και να μειώσει τις κακές εντυπώσεις που πιθανόν να δημιουργούνταν. Το ταξίδι κράτησε 90 μέρες και ήταν εξουθενωτικό. Το πλοίο

αρχικά έφτασε στη Ζάκυνθο και παρέμεινε 25 μέρες. Στη συνέχεια, αφού ταξίδεψε αρκετές μέρες, έφτασε στη Μεσσήνη της Σικελίας, όπου παρέμεινε 35 μέρες για υγειονομικό έλεγχο. Επόμενος σταθμός ήταν η Μάλτα αλλά και οι αφρικανικές ακτές λόγω κακοκαιρίας. Την 1η Ιανουαρίου 1676 έφτασε στον προορισμό του, τη Γένοβα, όμως οι κακουχίες είχαν αρρωστήσει τους μετανάστες και χρειάστηκε η νοσηλεία τους στο νοσοκομείο.

Όλο τον χειμώνα παρέμειναν στη Γένοβα και στις 18 Ιανουαρίου 1676 υπέγραψαν ένα έγγραφο με 14 όρους οι οποίοι ήταν ιδιαίτερος δυσχερείς, όπως αποδείχθηκε και στη συνέχεια. Η γενοβέζικη κυβέρνηση θέλησε να επιβάλει σταδιακά τον εκλατινισμό των Μανιατών με τον πλήρη έλεγχο από τη Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία. Επίσης έπρεπε να υπηρετούν τη Δημοκρατία της Γένοβας αλλά δεν θα μπορούσαν να πολεμήσουν τους Τούρκους ως στρατιώτες της Γένοβας. Στις 14 Μαρτίου έφτασαν στην Κορσική από τη Γένοβα.

Άφιξη στην Κορσική

Το νησί της Κορσικής βρίσκεται στη Μεσόγειο, βόρεια της Σαρδηνίας και 90 χλμ. από την Ιταλία. Πρωτεύουσα είναι το Αιάκειο. Υπάρχουν δύο νομοί, το Αιάκειο στον νότο και η Άνω Κορσική με πρωτεύουσα την Μπασιτιά. Το νησί ανήκει στη Γαλλία, έχει μήκος 183 χιλιόμετρα, πλάτος 84 χιλιόμετρα και η συνολική του έκταση είναι 8.680 τετραγωνικά χιλιόμετρα. Μια μεγάλη οροσειρά από το βορρά στον νότο χωρίζει το νησί σε ανατολικό και δυτικό τμήμα.

Το έδαφος του νησιού είναι κατά κύριο λόγο ορεινό, υπάρχουν όμως και κάποιες πεδιάδες. Την περίοδο που εξετάζουμε υπήρχε γεωργία και κτηνοτροφία όπως και λατομεία τα οποία εξήγαγαν ποιοτικό γρανίτη, αλάβαστρο και λευκό μάρμαρο.

Οι κάτοικοι του νησιού ήταν ιδιαίτερος σκληροτράχηλοι, γενναίοι πολεμιστές και αυστηροί καθολικοί. Είχαν αρκετές ομοιότητες με τους Μανιάτες όσον αφορά την προφύλαξη της οικογενειακής τιμής, την προτίμηση των αρσενικών παιδιών και τις τιμές που απέδιδαν στους νεκρούς τους με μοιρολόγια. Το ορεινό και απομονωμένο τοπίο σε συνδυασμό με τις σκληρές συνθήκες ζωής και την έλλειψη επίσημης δικαιοσύνης είχε οδηγήσει τους κατοίκους στην αυτοδικία. Η βία ήταν στοιχείο της καθημερινότητας όπως και η εκδίκηση, ο «γδικιωμός».

Οι Κορσικανοί είχαν έντονη επαναστατική δραστηριότητα εναντίον κάθε εξουσίας που ήθελε να τους καθυποτάξει. Οι Ρωμαίοι κατάφεραν να υποτάξουν την Κορσική έπειτα από 100 χρόνια προσπάθειας (238-162 π.Χ.) λόγω της σθεναρής αντίστασης των κατοίκων. Από το 1347 το νησί ήταν υπό την κατοχή της Δημοκρατίας της Γένοβας. Μετά από σύντομη ηγεμονία των Μιλανέζων, (1463-1478) ανακατέλαβε το νησί μέχρι το 1768, οπότε το παραχώρησε στη Γαλλία. Με τη Σύνοδο της Κομπιέννης (1764) και τη Συνθήκη των

Βερσαλλιών (1768) η Γαλλία ανέλαβε τη διοίκηση του νησιού από τη Γένοβα και την προσάρτησε στη γαλλική επικράτεια.

Το 1553 είχε λάβει χώρα η μεγάλη επανάσταση του Σανπιέρρο Ντ' Ορνάνο εναντίον των Γενοβέζων, που τελικά είχε συντριβεί από τους Γενοβέζους. Στη συνέχεια έλαβαν χώρα δύο επίσης επαναστάσεις, το 1729 και το 1755. Η πρώτη δεν ήταν επιτυχής η δεύτερη όμως που διήρκεσε μέχρι το 1768 εξάντλησε τους Γενοβέζους με αποτέλεσμα να αναγκαστούν να δώσουν το νησί στους Γάλλους.

Οι ομοιότητες μεταξύ των δύο τόπων και των λαών ήταν εμφανείς, όμως το γεγονός ότι οι Μανιάτες ήταν εντολοδόχοι των Γενοβέζων, έκανε τους Κορσικανούς να τους αντιμετωπίσουν εχθρικά και καχύποπτα. Εξάλλου σκοπός της Γένοβας ήταν οι Μανιάτες να τους βοηθήσουν στον έλεγχο και την υποταγή των Κορσικανών.

Οι Τρεις Ιεράρχες, μία από τις εικόνες που έφεραν μαζί τους στην Κορσική οι Έλληνες άποικοι το 1676. Φυλάσσεται στον ναό του Αγίου Σπυρίδωνος. ΑΠΕΝΑΝΤΙ: Άποψη του εσωτερικού του ναού του Αγίου Σπυρίδωνος.

Οι Μανιάτες αποβιβάστηκαν στη δυτική πλευρά του νησιού, καθώς η Γένοβα τους είχε παραχωρήσει μια περιοχή κοντά στο λιμάνι, σε ύψωμα, την Παόμια, κοντά στην έδρα του Λατίνου Επισκόπου. Η Παόμια ήταν παλιός εγκαταλελειμμένος οικισμός. Οι Μανιάτες έχτισαν τα σπίτια τους, καλλιέργησαν τη γη και τους κήπους τους, έβαλαν αμπέλια και προσπάθησαν να αναβιώσουν τον τόπο τους.

Ο Επίσκοπος Παρθένιος υπήρξε ο πνευματικός και θρησκευτικός ηγέτης των Μανιατών, και έκανε τις διαπραγματεύσεις με τις αρχές της Γένοβας μέχρι τον θάνατό του το 1683. Επίσης τα τέσσερα μέλη της οικογένειας Στεφανόπουλου που οδήγησαν τους Μανιάτες στην Κορσική ήταν και αντιπρόσωποί τους στις αρχές της Γένοβας.

Τα πρώτα χρόνια της εγκατάστασης ήταν πολύ δύσκολα. Η φτώχεια και οι ταλαιπωρίες ήταν αδιάκοπες για τους Μανιάτες. Έτρωγαν μόνο χόρτα και ψωμί, κοιμόνταν καταγής σε άχυρα, δεν είχαν ούτε τα απαραίτητα οικιακά σκεύη. Γιατροί δεν υπήρχαν, και για να φτάσουν στην

πρωτεύουσα χρειάζονταν πέντε μέρες περπάτημα. Το πλοίο μπορούσε να φτάσει μόνο όταν το επέτρεπε ο καιρός, οπότε ήταν απολύτως απομονωμένοι. Μόνο λίγες οικογένειες Στεφανόπουλων διέθεταν λίγο περισσότερο στάρι, ώστε να είναι σε λίγο καλύτερη θέση από τους υπόλοιπους. Με το πέρασμα των χρόνων όμως και την εντατική εργασία η κατάσταση βελτιωνόταν. Απέκτησαν καλύτερα σπίτια, και άρχισαν κάποιοι να σπουδάζουν και να μορφώνουν και τους υπόλοιπους κατοίκους.

Οι Κορσικανοί άρχισαν να αντιδρούν απέναντι στην καλυτέρευση των συνθηκών ζωής των Μανιατών και σημειώθηκαν τρεις οργανωμένες επιθέσεις εναντίον τους μέχρι την Κορσικανική Επανάσταση του 1729. Οι επιθέσεις αυτές ήταν ανεπιτυχείς, όμως υπήρχαν και πολλές μεμονωμένες επιθέσεις εναντίον τους.

Οι Μανιάτες είχαν να αντιμετωπίσουν τον ασφυκτικό έλεγχο της Καθολικής Εκκλησίας, η οποία αποσκοπούσε στον προσηλυτισμό τους. Στους όρους που είχαν αρχικά δεχτεί ήταν σαφές το μήνυμα ότι θα επακολουθούσαν διαδικασίες

Η ελληνική εκκλησία στο Αιάκειο.

που στόχευαν στην αποδοχή των καθολικών πρακτικών και τελετουργιών. Η εφαρμογή όμως παρουσίαζε μεγάλες δυσχέρειες, διότι ήταν δύσκολο για τους ανθρώπους να απαρνηθούν τη θρησκεία τους και τις συνήθειές τους. Έτσι λοιπόν αυτή η διαδικασία με τα χρόνια σταδιακά προχωρούσε και κορυφώθηκε το 1679 με την έλευση του Χιώτη Γεωργίου ή Οδορήσιου Πιέρη, απεσταλμένου των Καθολικών Αρχών, ο οποίος κατάφερε μέχρι τις αρχές του 18ου αιώνα να τους επιβάλει αρκετές καθολικές πρακτικές.

Ο Οδορήσιος Πιέρης είχε εκλατινίσει τους Μανιάτες της Τοσκάνης, όμως η περίπτωση τους ήταν ευκολότερη από τους Μανιάτες της Κορσικής. Οι Μανιάτες της Τοσκάνης είχαν διασπαστεί και αφομοιώθηκαν ταχύτερα, όμως οι Μανιάτες της Κορσικής εγκαταστάθηκαν πολλοί μαζί και δεν χωρίστηκαν. Έτσι διατήρησαν την καθαρότητα, τα ήθη, τα έθιμα, τη γλώσσα και τις συνήθειές τους, αλλά και το γεγονός της απομόνωσής τους συνέβαλε σε σημαντικό βαθμό σ' αυτό.

Η Κορσικανική Επανάσταση

Οι υπέρογκοι φόροι που επέβαλαν οι Γενοβέζοι στους Κορσικανούς, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι δεν επέτρεπαν Κορσικανούς στη διοίκηση αλλά και με τη διαρκή επιθυμία τους για ελευθερία οδήγησαν στην επανάσταση του 1729. Οι επαναστάτες προέρχονταν από πολλά χωριά της Κορσικής, με αρχηγούς τους Τζεκάλδι και Τζαφέρι.

Τον Αύγουστο του 1730 επιτέθηκαν δύο φορές στους Μανιάτες, διότι πίστευαν ότι υποστήριζαν τους Γενοβέζους και εξυπηρευτούσαν τα σχέδιά τους. Έπειτα από αυτές τις επιθέσεις που δεν πέτυχαν, οι Γενοβέζοι έστειλαν τον Ιερώνυμο Βενερόζο, που έχαιρε εκτίμησης στους Κορσικανούς, για να έρθει σε συνεννόηση μαζί τους. Ο Βενερόζο προέβη στη μείωση φόρων και ζήτησε να μάθει τα προβλήματα όλων, Ελλήνων και Κορσικανών, που είχαν να κάνουν με τη Διοίκηση. Όμως οι Κορσικανοί επέμεναν στη στρατηγική επιθέσεων εναντίον των Ελλήνων, και οι Γενοβέζοι τους τιμώρησαν με καταστροφική

επίθεση. Μετά από αυτό το γεγονός οι Κορσικανοί ζήτησαν υποταγή από τους Έλληνες και διακοπή σχέσεων με τους Γενοβέζους, όμως εκείνοι αρνήθηκαν. Οι Έλληνες ενημέρωσαν τη Γενοβέζικη Δημοκρατία γι' αυτή την εξέλιξη και έλαβαν εντολή να εγκαταλείψουν οι ηλικιωμένοι και τα γυναικόπαιδα την Παόμια για το Αιάκειο, όπως και έγινε μετά από λίγες μέρες με πλοία. Στην Παόμια παρέμειναν 90 πολεμιστές και μερικοί κληρικοί. Δέχτηκαν την επίθεση των Κορσικανών στον πύργο της Ομίνια μια ώρα μακριά από την Παόμια. Η μάχη ξεκίνησε στις 24 Απριλίου 1731, 5.000 Κορσικανοί εναντίον 90 Μανιατών. Οι Μανιάτες πολέμησαν πολύ γενναία κατά τη διάρκεια των ημερών της Μεγάλης Εβδομάδας, με αποκορύφωμα την έξοδό τους από το Φρούριο την Κυριακή του Πάσχα και την τελική νίκη τους. Στη συνέχεια έφτασαν στο Αιάκειο, όπου τους απένειμαν τιμές. Εντωμεταξύ οι Κορσικανοί μετά την ήττα τους αυτή κατέστρεψαν ολοσχερώς την Παόμια. Οι Μανιάτες βρέθηκαν και πάλι χωρίς να κατέχουν τίποτα όπως όταν πρωτοαντίκρισαν την Παόμια.

Η μάχη των Μανιατών στην Ομίνια γιορταζόταν κάθε χρόνο με μια λιτανεία τη Δευτέρα του Πάσχα σε όλη την πόλη αρχικά στο Αιάκειο και μετά στο Καργκέζε.

Αιάκειο και Καργκέζε

Οι Μανιάτες εγκαταστάθηκαν στο Αιάκειο και προσπάθησαν να δημιουργήσουν από την αρχή τα σπίτια τους και τις εργασίες τους. Τους παραχωρήθηκε επίσης η Εκκλησία της Παναγίας των Ασμάτων, η οποία αργότερα ονομάστηκε Εκκλησία των Ελλήνων· εκεί είχαν αφιερώσει μια εικόνα της Υπερμάχου Θεοτόκου όπου εικονίζονταν και οι πολεμιστές Μανιάτες. Η διαδικασία αυτής της δημιουργίας από την αρχή των Μανιατών σε κάθε πτυχή της ζωής τους ήταν μια πραγματικά δύσκολη υπόθεση καθότι οι επιδρομές των Κορσι-

κανών εναντίον τους δεν σταμάτησαν ποτέ.

Σε διάστημα 33 ετών οι Μανιάτες μειώθηκαν σχεδόν στο μισό, το 1740 ήταν 812 και το 1773 είχαν απομείνει 428. Λόγω των συχνών επιθέσεων που δέχονταν πολλές οικογένειες μετανάστευσαν στη Σαρδηνία, την Κάτω Ιταλία και την Ισπανία, αλλά και πολλοί επίσης πέθαναν. Παρά το γεγονός ότι στο Αιάκειο οι Μανιάτες αναμείχθηκαν με τον ντόπιο πληθυσμό, κατάφεραν να διατηρήσουν τη γλώσσα, τα ήθη και τα έθιμά τους. Επίσης κατόρθωσαν να αντιμετωπίσουν αποτελεσματικά τις επιδρομές των Κορσικανών.

Οι Γενοβέζοι αποφάσισαν να πουλήσουν το νησί στους Γάλλους, μην μπορώντας πλέον να ανεχτούν τους ανυπότακτους Κορσικανούς με τις συνεχείς ανταρσίες τους. Δόρισαν διοικητή στο Αιάκειο τον Γάλλο στρατηγό Λουδοβίκο Κάρολο Ρενέ, κόμητα Μαριμπέφ.

Πολλοί υποστήριξαν ότι ο Ναπολέων, που γεννήθηκε στο Αιάκειο στις 15 Αυγούστου 1769, είχε μανιάτικη καταγωγή και προερχόταν από έναν κλάδο της γενιάς των Στεφανόπουλων με το όνομα Καλόμερος, που πήγε στην Τοσκάνη και εξιταλίστηκε σε Βιονοπαρτε και κατόπιν επέστρεψε στην Κορσική. Ο ίδιος ο Ναπολέων ποτέ δεν είχε αποδεχτεί αυτούς τους ισχυρισμούς για την καταγωγή του διότι δεν υπήρχαν στοιχεία που να το αποδεικνύουν. Διατηρούσε όμως πολύ καλές σχέσεις με τους Μανιάτες και θαύμαζε τη γενναιότητα και τις στρατιωτικές τους ικανότητες. Ο Δημήτριος Στεφανόπουλος (1749-1821) και η αδελφή του Πανώρια είχαν στενές σχέσεις με την οικογένεια των Βοναπάρτηδων.

Οι Γενοβέζοι πούλησαν το νησί της Κορσικής για 40 εκατομμύρια φράγκα στους Γάλλους. Το νησί πέρασε στη Γαλλία με τη Συνθήκη της Κομπιένης που υπογράφηκε στις 17 Ιουνίου 1768 και τη Συνθήκη των Βερσαλλιών της ίδιας επίσης χρονιάς. Οι νέοι προστάτες των Μανιατών ήταν οι

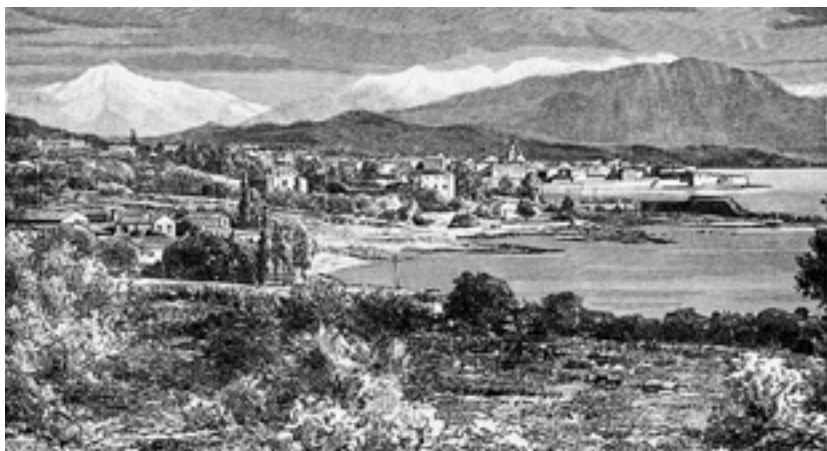
Γάλλοι, και αφού αποκαταστάθηκε η ειρήνη στην περιοχή, οι Μανιάτες θέλησαν να φύγουν από το Αιάκειο. Ο κόμης Μαρμπέφ αποφάσισε να τους εγκαταστήσει στο Καργκέζε, 50 χιλιόμετρα από το Αιάκειο. Το 1775 μεταφέρθηκαν εκεί 100 οικογένειες, σύνολο 428 άτομα· κάποιοι παρέμειναν στο Αιάκειο ενώ κάποιοι άλλοι μετανάστευσαν στην Κάτω Ιταλία και τη Σαρδηνία.

Το Καργκέζε οικοδομήθηκε το 1774 στη βάση ενός σχεδίου και διαιρέθηκε σε τρία

μέρη (ανατολικό, δυτικό και κεντρικό). Σε κάθε ελληνική οικογένεια δόθηκε γη και ένα σπίτι. Χτίστηκαν συνολικά 120 σπίτια και επίσης εκεί, στην ανατολική πλευρά, έχτισε ένα μεγαλοπρεπές κτίριο ο Μαρμπέφ. Η έκρηξη της Γαλλικής Επανάστασης όμως τους εμπόδισε να οικοδομήσουν την εκκλησία τους. Αργότερα χτίστηκε και ένα νοσοκομείο. Το Καργκέζε ήταν τόπος εξαιρετικής ομορφιάς, με υπέροχη φύση και ιδανικό κλίμα. Εκεί οι Μανιάτες κατάφεραν με αρκετή εργασία

Αποψη του Καργκέζε στην Κορσική στα μέσα του 19ου αιώνα από τον Έντουαρντ Ληρ. Το Καργκέζε ιδρύθηκε στα τέλη του 18ου αιώνα από τους απογόνους μιας ομάδας μεταναστών από τη Μάνη, οι οποίοι είχαν πρωτοεγκατασταθεί στην Κορσική έναν αιώνα νωρίτερα. ΚΑΤΩ: Αποψη του Αιάκειου στα τέλη του 19ου αιώνα.

να δημιουργήσουν μια κοινότητα ειρηνικής συνύπαρξης και προόδου. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να μπουν πάλι στο στόχαστρο των Κορσικανών. Οι διαμαρτυρίες των Κορσικανών για τις παραχωρήσεις γατών στους Μανιάτες ήταν συνεχείς, όπως αποδεικνύουν τα έγγραφα της εποχής. Όμως οι Γάλλοι ενδιαφέρονταν για τους Μανιάτες, και ειδικά ο Ναπολέων είχε συχνή αλληλογραφία μαζί τους.

Το 1795 οι Κορσικανοί επιτέθηκαν στο Καργκέζε και έκαναν μεγάλες καταστροφές, έκαψαν 32 σπίτια και από τη μανία τους δεν γλίτωσε ούτε το μέγαρο του Μαρμπέφ ούτε το νοσοκομείο. Οι Γάλλοι με τη βοήθεια των Μανιατών εκδίωξαν τους Κορσικανούς από το Καργκέζε. Οι τελευταίες επιθέσεις από τους Κορσικανούς έλαβαν χώρα κατά την περίοδο 1814-1830, όμως αντιμετωπίστηκαν από τον γαλλικό στρατό.

Από το 1830 και μετά οι επιθέσεις υποχώρησαν σταδιακά και επίσης άρχισαν οι μεικτοί γάμοι μεταξύ Κορσικανών και Ελλήνων. Στα τέλη του 19ου αιώνα από τους 1.001 κατοίκους του Καργκέζε οι μισοί ήταν Έλληνες. Ο ελληνικός πληθυσμός σταδιακά άρχισε να αφομοιώνεται, με αποτέλεσμα να ενσωματωθεί πλήρως στη γαλλική κοινωνία. Επίσης πολλές επίσης μεταναστεύσεις είχαν ήδη ξεκινήσει προς διάφορα μέρη όπως η Αφρική και η Γαλλία.

Κατά τον 20ό αιώνα οι μόνιμοι Μανιάτες κάτοικοι της Κορσικής ήταν 150 άτομα, και το καλοκαίρι διπλασιάζονταν με αυτούς που έρχονταν από τη Γαλλία· πλήρως αφομοιωμένοι και μιλώντας κορσικανικά και γαλλικά, έχοντας χάσει τελείως την ελληνική τους ταυτότητα και γλώσσα.

Οι Μανιάτες της Κορσικής κατάφεραν να διατηρήσουν τα ήθη, τα έθιμα και τη γλώσσα τους για σχεδόν πάνω από δύο αιώνες. Η διαδικασία αφομοίωσής τους

όμως ήταν αναπόφευκτη, καθότι δεν θα μπορούσαν λόγω του μικρού πληθυσμού τους να διατηρηθούν για περισσότερο χρόνο. Η γλώσσα τους ήταν ένα ιδιαίτερο γλωσσικό ιδίωμα, το οποίο χρησιμοποιούσε και ιταλικές λέξεις με ελληνικές καταλήξεις και άρθρα. Μετά το 1850 όλοι πλέον μιλούσαν γαλλικά και μόνο οι ηλικιωμένοι γνώριζαν αυτό το ελληνικό γλωσσικό ιδίωμα.

Η ενότητα του πληθυσμού των Μανιατών και η μη διάσπασή τους από την αρχή της άφιξής τους στην απομονωμένη Κορσική, σε συνδυασμό και με άλλους παράγοντες, ευνόησε τη διατήρηση της πολιτιστικής τους ταυτότητας. Το 1990 πραγματοποιήθηκε αδελφοποίηση του Ουτύλου με το Καργκέζε, με σκοπό να ενδυναμωθούν οι σχέσεις μεταξύ Μάνης και Κορσικής και να ενισχυθούν σε κοινωνικό, πολιτιστικό και οικονομικό επίπεδο. Η αδελφοποίηση αυτή κρατάει ζωντανή την ιστορική μνήμη και τα γεγονότα που έλαβαν χώρα μεταξύ των δύο περιοχών. Οι πτυχές του παρελθόντος πάντοτε αποκαλύπτονται με ιδιαίτερους τρόπους για να μας υπενθυμίζουν τις ποικίλες υπαρξιακές και ιστορικές διαδρομές.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Δικαίος Βαγιακάκος, *Οι Μανιάτες της Διασποράς, Οι Μανιάτες της Κορσικής*, α' τόμ., Αθήνα 1970, β' τόμ., Αθήνα 1978, γ' τόμ., Αθήνα 1983.

Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμ. Γ', Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1974.

Αναστασία Σταυρούση, *Η αποικία των Μανιατών στην Κορσική 17ος-20ός αιώνας*, ΑΠΘ, 2008.

Ζαχαρίας Τσιπρανλής, *Οι Μανιάτες στην Παόμια της Κορσικής (1676-1731)*, ανάπτυπον εκ των Λακωνικών Σπουδών, τ. Ι, 1990.

Πάτρικ Λη Φέρμωρ, *Μάνη*, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1978.

Η Κατερίνα Κοφφινά είναι πολιτισμολόγος.

ΚΥΠΡΙΑΚΟΣ ΚΥΒΕΡΝΗΤΙΚΟΣ ΣΙΔΗΡΟΔΡΟΜΟΣ

(21 Οκτωβρίου 1905 - 31 Δεκεμβρίου 1951)

*«Με τον Σιδηρόδρομο ταξιδεύουμε.
Δεν μεταφερόμαστε απλώς...»*

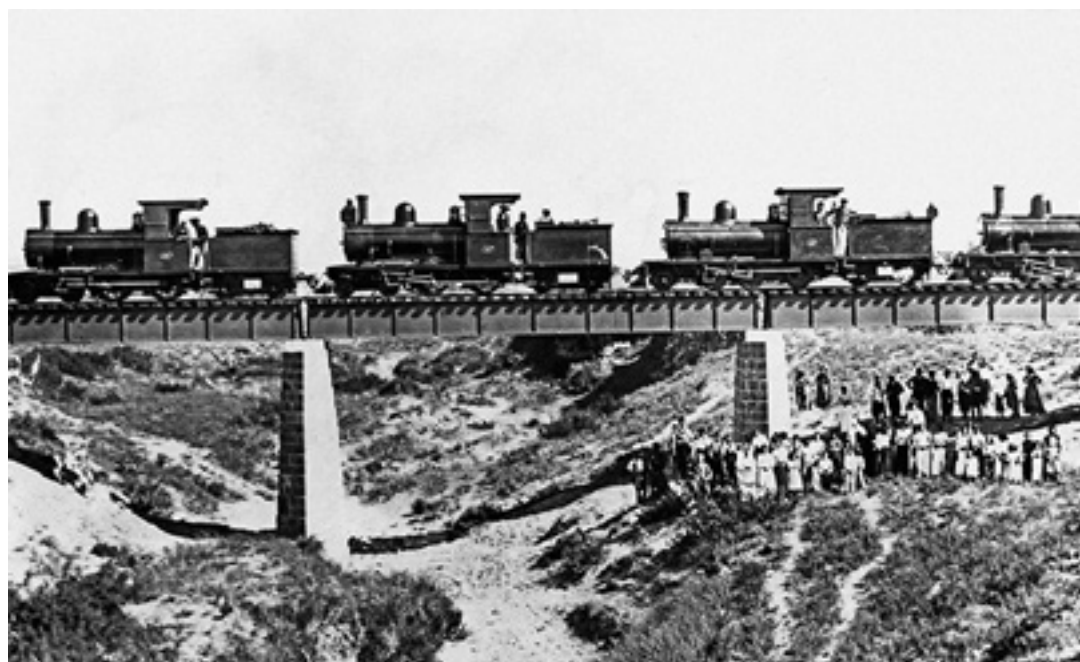
ΤΟΥ ΙΩΑΝΝΗ ΜΙΧΑΗΛ ΜΙΧΑΛΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

Η Σικελία, της πάλαι ποτέ Magna Grecia, με πληθυσμό πέντε εκατομμύρια ψυχές και έκταση πάνω από 25.000 τ.χλμ. διαθέτει ένα σιδηροδρομικό δίκτυο μήκους 1.369 χλμ. που «σαρώνει» και τις εννιά τοπικές επαρχίες. Στην άλλη πανέμορφη μεγαλόνησο της Ιταλίας, τη Σαρδηνία (πληθυσμός 1,5 εκατομμύριο, έκταση 24.100 τ.χλμ.), μπορείς να διατρέξεις σημαντικό τμήμα του νησιού ακολουθώντας κύριους σιδηροδρομικούς άξονες αλλά και χρησιμοποιώντας τουριστικά «πράσινα τρένα» (trenino verde) σε δευτερεύουσες γραμμές, όπου το φυσικό κάλλος είναι ιδιαίτερο. Περνώντας στη γαλλική επικράτεια, στην Κορσική (320.000 κάτοικοι, 8.680 τ.χλμ.) λειτουργεί γραφικός «μετρικός» σιδηρόδρομος με συνολικό ενεργό μήκος περί τα 230 χιλιόμετρα που οδηγεί στην ενδοχώρα αλλά και προς κάποιες ακτές.

Στην Κύπρο (9.251 τ.χλμ.) της Αφροδίτης και της πικραμένης Παναγιάς, στο «χρυσοπράσινο φύλλο» με τις έντονα θερμές εθνοπολιτικές ιδιαιτερότητες, δεν υφίσταται τρένο! Πώς θα μπορούσε άλλωστε, με δεδομένη τη θλιβερότατη ιστορία των τελευταίων δεκαετιών; Άραγε, θα ήταν εφικτό μελλοντικά, να υπάρξει βιώσιμος σιδηρόδρομος και σε αυτό το μεσογειακό νησί; Υπό ποιες προϋποθέσεις; Αλήθεια όμως, τι ίσχυε στο παρελθόν; Ποτέ παλιότερα δεν είχε ακουστεί το χαρακτηριστικό σφύριγμα της ατμομηχανής στην Κύπρο...;

Ο Σιδηροδρομικός Σταθμός Ευρύκου σε επιστολικό δελτάριο της εποχής (1915). ΚΑΤΩ: Στα πρώτα χρόνια της λειτουργίας του τρένου, αρκετοί το έβλεπαν περισσότερο ως αξιοθέατο παρά ως μέσο μαζικής μεταφοράς, γι' αυτό άλλωστε πολίτες από γειτονικά μέρη «προσήρχοντο ομαδόν κάτω από τις γέφυρες για να το καμαρώσουν» (δοκιμή θλίψης με τέσσερις ατμομηχανές στη γέφυρα Μιας Μηλιάς στις 20 Αυγούστου 1905).

1

2

3

1. Τα εγκαίνια του Κυπριακού Σιδηροδρόμου στις 21 Οκτωβρίου 1905. 2. Αναμνηστική οικογενειακή φωτογραφία σε συρμό του Κυβερνητικού Κυπριακού Σιδηροδρόμου το 1906. 3. Ένστολο προσωπικό γραμμής στον Σιδηροδρομικό Σταθμό της Αμμοχώστου.

Από την έμπνευση στην υλοποίηση

Διαβάζοντας τον τίτλο «Κυπριακός Κυβερνητικός Σιδηρόδρομος» (Cyprus Government Railway), πιθανώς να νομίζει κάποιος ότι πρόκειται για τυπογραφικό λάθος ή για ένα πρωτοποριακό έργο «πνοής και ανάπτυξης» που βρίσκεται (γιατί όχι;) σε φάση «έγκρισης χρηματοδότησης» στις αρμόδιες υπηρεσίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, εκεί, στις Βρυξέλλες. Κι όμως, οι αρχικές ενέργειες προς υλοποίηση του εν λόγω πρότζεκτ εντοπίζονται στις αρχές του 20ού αιώνα, όταν δεν μας είχαν καταστεί ακόμα οικείες οι έννοιες της τηλεματικής, των τεχνικών δελτίων, της τηλεδιοίκησης και της διαλειτουργικότητας (interoperability) στα συγκοινωνιακά μέσα σταθερών τροχιών.

Τότε, μεσούσης της Αγγλοκρατίας, ο διπλωματούχος πολιτικός μηχανικός Φρέντερικ Σέλφορντ (Frederick Shelford, 1871-1943) κατάφερε και «πέρασε» τη σχετική οικονομοτεχνική μελέτη («μελέτη σκοπιμότητας») για την κατασκευή μιας σιδηροδρομικής γραμμής (ΣΓ) στενού περιτυπώματος [narrow gauge - 2ft 6in (0,76 μ.)] με ελαφριά σιδηροτροχιά επιπέδου πέλματος, που θα συνέδεε σε πρώτη φάση την Αμμόχωστο με τη Λευκωσία. Επισημαίνεται ότι, ευθύς εξαρχής ίσχυε η παραδοχή πως ο σιδηρόδρομος, για να έχει προοπτική ως επένδυση, έπρεπε να καταλήγει σε κάποιο λιμάνι. Όμως η επιλογή της Λάρνακας (Κίτιο) είχε απορριφθεί καθότι υπήρχε ήδη ένας δημόσιος δρόμος που ένωνε την Πρωτεύουσα με την πόλη του Ζήωνα και του Επισκόπου Λαζάρου. Έτσι, τον Μάιο του 1904 ξεκίνησαν χωματουργικές και οικοδομικές εργασίες προς χάραξη γραμμής, ανέγερση σιδηροδρομικών σταθμών (ΣΣ) και γεφυρών. Η κατασκευή των τελευταίων κρίθηκε επιβεβλημένη λόγω των ορμητικών χειμάρρων που σχηματίζονται τον χειμώνα στην Κύπρο. Τα τελικά δοκιμαστικά δρομολόγια έγιναν με επιτυχία τον Αύγουστο του 1905

και στις 21 Οκτωβρίου, ανήμερα της εκατοστής επετείου της ναυμαχίας του Τραφάλγκαρ, «ετελέσθησαν μετά πομπής και ξηράς αγγλικής τυπικότητας» τα εγκαίνια του Τμήματος 1 [(Αμμόχωστος - Λευκωσία) 60 χλμ.]. Εν συνεχεία, τα επόμενα χρόνια ολοκληρώθηκε η κατασκευή του Τμήματος 2 [(Λευκωσία - Μόρφου) 38 χλμ.] και του Τμήματος 3 [(Μόρφου - Ευρύχου) 24 χλμ.] τα οποία δόθηκαν στην κυκλοφορία στις 31 Μαρτίου 1907 και 14 Ιουνίου 1915 αντίστοιχα.

Η καθημερινότητα του κυπριακού τρένου

Η ύπαρξη του Κυπριακού Κυβερνητικού Σιδηροδρόμου (ΚΚΣ) επηρέασε θετικά την καθημερινότητα των Κυπρίων και συνέβαλε στην ευδαιμονία της νήσου. Το τρένο, συνδέοντας τις πόλεις με τα απομονωμένα χωριά έφερε μαζί του το τηλέφωνο, τον τηλεγράφο και το ταχυδρομείο, ενώ τόνωσε το τοπικό εμπόριο στους οικισμούς πλησίον των σταθμών. Εκτιμάται πως ο ΚΚΣ συνέτεινε στον εκσυγχρονισμό των υποδομών του λιμένα Αμμοχώστου και στην ευρύτερη αναβάθμιση της γεωοικονομικής θέσης-προοπτικής της πόλης του Ευαγόρα, ως προς τα μεγάλα λιμάνια-κόμβους της Μέσης Ανατολής (π.χ. Αλεξάνδρεια).

Αφού δημοσιεύθηκε ο πρώτος πίνακας δρομολογίων-ωραρίων το 1906, καθιερώθηκαν δύο πρωινά τρένα και ένα απογευματινό, προς κάθε κατεύθυνση. Το ποσοστό εκτελεσθέντων δρομολογίων ως προς τα προγραμματισθέντα ήταν υψηλό για την εποχή, ενώ οι μέγιστες καθυστερήσεις που καταγράφονταν σπανίως υπερέβαιναν τα πέντε λεπτά.

Όσον αφορά το τροχαίο υλικό, ο ΚΚΣ διέθετε συνολικά 12 ατμομηχανές (μία Hunslet, επτά Nasmyth - Wilson και τέσσερις Kitson), 17 επιβατάμαξες και περί τα 100 βαγόνια πολλαπλών χρήσεων. Οι διάφοροι Σιδηροδρομικοί Σταθμοί (ΣΣ)

Χάρτης όπου απεικονίζεται η διαδρομή του ΚΚΣ «Αμμόχωστος - Λευκωσία - Μόρφου - Ευρύχου». Δυτικά της Πρωτεύουσας, ενδιαφέρον παρουσιάζει το πώς «περιπλέκεται» ο σιδηροδρομικός άξονας με τη μετέπειτα χαραχθείσα Πράσινη Γραμμή...

σηματοδοτούνταν με μεγάλες, λευκές πινακίδες σε τρεις γλώσσες: ελληνική, αγγλική και τουρκική. Παρομοίως, και οι σχετικές εκδιδόμενες ανακοινώσεις ήταν τρίγλωσσες όπως και η σήμανση εντός των βαγονιών περί της απαγορεύσεως του «καπνίζεин». Ακόμα και ο εδαφικός καταμερισμός των στάσεων διατηρούσε μια «συμμετρία» ανάμεσα στην ελληνοκυπριακή και την τουρκοκυπριακή κοινότητα, σε συμφωνία με τη συνήθη βρετανική τακτική της τήρησης και ελέγχου των εσωτερικών ισορροπιών. Το εργατικό δυναμικό αριθμούσε περί τα 220 άτομα (οδηγούς, σταθμάρχες, εργατοτεχνίτες – συντηρητές και διοικητικούς υπαλλήλους) που ήταν Βρετανοί, Ελληνοκύπριοι, Τουρκοκύπριοι και Αρμενοκύπριοι. Οι ένστολοι εργαζόμενοι φορούσαν μια κομψή μπλε μαρέν στολή τον χειμώνα και μια ελαφριά χακί το καλοκαίρι.

Πέραν των παγίων δρομολογίων, υπήρχαν και 40 ειδικές διαδρομές για εξορμήσεις σε αγαπημένους προορισμούς, όπως ήταν το Φεστιβάλ Πορτοκαλιού, ο Ιππόδρομος στον Άγιο Δομέτιο της Λευκωσίας, διάφορες τοπικές πανηγύρεις [αγίου Βαρνάβα, αγίου Λουκά, «Κατακλυσμού» (εορτή Αγίου Πνεύματος)], καθώς και τα θερινά μπάνια στην Αμμόχωστο, όπου χρησιμοποιούνταν αμαξοστοιχία με την εύγλωτη ονομασία... «Côte d'Azur». Τα

συγκεκριμένα δρομολόγια είχαν καθιερωθεί σαν εργαλείο άσκησης κοινωνικής πολιτικής, αφού η κερδοφορία τους ήταν χαμηλή ενώ η δημοφιλία τους υψηλότερη!

Στον αντίποδα, όμως, ακόμα κι όταν το χαμόγελο των ανθρώπων θόλωνε και ζοφερός ο άνεμος του πολέμου έπνεε στο νησί, ο σιδηρόδρομος είχε πάλι σαφή και ξεκάθαρη παρουσία. Μεσούντος του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, τον Οκτώβριο του 1917, γερμανικό φωτογραφικό αεροσκάφος κατέγραψε θέσεις σιδηροδρομικών εγκαταστάσεων. Τον Μάιο του 1941 ιταλικά βομβαρδιστικά επιχείρησαν, ανεπιτυχώς, να πλήξουν τον σιδηροδρομικό σταθμό Λευκωσίας. Γενικότερα, κατά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο ο ΚΣΣ μετέφερε εφόδια, πολεμικό υλικό καθώς και στρατεύματα βρετανικά, ινδικά και νεοζηλανδικά.

Γκρίζα σύννεφα στον «σιδηροδρομικό ουρανό» της Κύπρου

Η καθημερινότητα του ΚΚΣ δεν ήταν απρόσκοπτη και «βελούδινη». Λογικό είναι μάλιστα κάτοικοι και φορείς πόλεων που είχαν μείνει εκτός του σχετικού στρατηγικού σχεδιασμού να θεωρούν τη ρηξικέλευθη επένδυση ως ένα «βαρίδι» στον κρατικό προϋπολογισμό και να μην χάνουν ευκαιρία να εκφράσουν τη δυσαρέσκεια και απαισιοδοξία τους.

Χαρακτηριστικό είναι ότι σε αρθρογραφία για τα εγκαίνια του τρένου, ο Σιδηρόδρομος αποκαλείται «Μινώταυρος» και αναζητείται εναγωνίως εθελοντής «Θησεύς» για τα... περαιτέρω (Αλήθεια, Λεμεσός, 21/10/1905). Βέβαια, πέρα από τη δημοσιογραφική προσέγγιση, είναι γεγονός ότι το λειτουργικό-συντηρησιακό

κόστος ήταν δυσανάλογα υψηλό, ενώ η τιμολογιακή πολιτική συμπίζε ασφυκτικά τα ήδη στενά περιθώρια κέρδους. Συνάμα, καταγράφηκαν εργατικά ατυχήματα, καθώς και συγκρούσεις-εκτροχιασμοί από τις συχνές «παραβιάσεις προτεραιότητας», που έκαναν διερχόμενα κάρρα, κοπάδια ζώων, πεζοί και καμήλες...

Επιβατική αμαξοστοιχία ξεκινάει το δρομολόγιό της, τη δεκαετία του 1930. ΚΑΤΩ: Φωτογραφία από την τελετή που έλαβε χώρα κατά το τελευταίο δρομολόγιο του Κυβερνητικού Κυπριακού Σιδηροδρόμου στις 31 Δεκεμβρίου 1951.

Παράλληλα όμως το τρένο θεωρήθηκε θορυβώδες και ιδιαίτερος αργό. Συγκεκριμένα, κάλυπτε τα 60 χλμ. του Τμήματος 1 (Αμμόχωστος - Λευκωσία) σε 2-3 ώρες και τα 38 χλμ. του Τμήματος 2 (Λευκωσία - Μόρφου) σε περίπου 2 ώρες. Δηλαδή, οι μέσες πραγματικές ταχύτητες, σε αυτά τα δύο κύρια Τμήματα του σιδηροδρομικού άξονα με τις ήπιες κλίσεις, ήταν περί τα 20-30 χλμ./ώρα. Τα δεδομένα ήταν ακόμα πιο δυσμενή στην «τραχιά», ορεινή διαδρομή του Τμήματος 3 (Μόρφου - Ευρύχου).

Παρενθετικά, απλά αναφέρεται ότι οι εν Ελλάδι σιδηροδρομικοί συνάδελφοι, έχοντας στη διάθεσή τους διεθνές-κανονικό εύρος (πλάτος) γραμμής 1,435 μ., κάλυπταν τη διαδρομή Πειραιάς - Αθήνα - Χαλκίδα (90 χλμ.) και Πειραιάς - Αθήνα - Λάρισα (349 χλμ.) σε τρεις και δώδεκα ώρες αντίστοιχα. Αυτά τα στοιχεία, που αφορούν την περίοδο 1910-1915, οδηγούν προσεγγιστικά σε μέση πραγματική ταχύτητα της τάξης των 30 χλμ./ώρα. Επισημαίνεται, ότι σε κάθε περίπτωση

Εργασίες συντήρησης σε ατμομηχανές, στο Αμαξοστάσιο Αμμοχώστου. ΚΑΤΩ: Η Ατμομηχανή Ι, η «Μεγάλη Κυρία» του Κυπριακού Κυβερνητικού Σιδηροδρόμου, βρίσκεται στην καγκελόφρακτη Αμμόχωστο, έξω από το κτίριο που στέγασε κάποτε τον μεγάλο Σιδηροδρομικό Σταθμό της λεμονανθούσας περιοχής των Βαρωσίων...

THIS WAS THE FIRST LOCOMOTIVE TO BE IMPORTED INTO CYPRUS. IT WAS USED DURING THE CONSTRUCTION OF THE GOVERNMENT RAILWAY AND THEREAFTER IN ITS OPERATION FROM 1904 - 1951

το πλήθος των ενδιάμεσων προορισμών (στάσεων & σταθμών) αποτελεί παράμετρο που επηρεάζει κρίσιμα τον συνολικό χρόνο διαδρομής.

Επίσης, συχνά ο Κυπριακός Κυβερνητικός Σιδηρόδρομος εθεωρείτο σύμβολο της βρετανικής αποικιοκρατικής κυριαρχίας, με αποτέλεσμα να αντιμετωπίζεται εχθρικά από μερίδα του λαού. Χαρακτηριστική περίπτωση κορύφωσης τέτοιων εκδηλώσεων-επεισοδίων ήταν η καταστροφή 100 μέτρων σιδηρογραμμής και η ρίψη αντικειμένων εναντίον του κυβερνήτη Ρόναντ Στορς (Ronald Storrs), κατά τη διάρκεια των «Οκτωβριανών» γεγονότων το 1931. Ως αντίποινα, ο γραφικός Σταθμός της Ευρύκου σφραγίστηκε οριστικά και αμετάκλητα στις 31 Δεκεμβρίου του ίδιου έτους.

Το τρένο ρίχνει αυλαία στο νησί

Συνοψίζοντας, στα 46 έτη της «ζωής» του ο ΚΚΣ, με τα 122 χιλιόμετρα γραμμής και τις 85 γέφυρες, μετέφερε 3,2 εκατομμύρια τόνους αγαθών και 7,3 εκατομμύρια επιβάτες, χωρίς να λαμβάνεται υπόψη ο αριθμός των «δικαιούχων ελευθέρως» (πάσο) και η ενδεχόμενη έκταση του φαινομένου της εισιτηριοδιαφυγής (λαθρεπιβίβαση). Συν τω χρόνω, όμως, το όλο σιδηροδρομικό εγχείρημα δεν αποδείχθηκε βιώσιμο, αφού ο έντονος ανταγωνισμός από τις πολλά υποσχόμενες οδικές μεταφορές (επεκτεινόμενο δίκτυο και ανθούσα αυτοκινητοβιομηχανία) στραγγάλιζε την ήδη ασθμαίνουσα και πεπαλαιωμένη σταθερή συγκοινωνία.

Συνάμα, η διοίκηση του ΚΚΣ δεν κατόρθωσε να εξασφαλίσει κυβερνητικά κονδύλια για την ανανέωση των καταπονημένων μηχανών, των στρωτήρων και των σιδηροτροχιών. Έτσι, η σταδιακή υποβάθμιση του τρένου οδήγησε στην οριστική διακοπή της λειτουργίας του. Οι τίτλοι

τέλους έπεσαν με κάθε επισημότητα στις 31 Δεκεμβρίου 1951, όταν η Ατμομηχανή 1 –που είχε ρυμουλκήσει τον πρώτο συρμό στις 21 Οκτωβρίου 1905– εισήλθε στον ΣΣ Αμμοχώστου στις 04:38 μμ.

Εν συνεχεία, οι κτιριακές εγκαταστάσεις των ΣΣ κατεδαφίστηκαν ή παραχωρήθηκαν σε άλλες κυβερνητικές υπηρεσίες, αξιοποιούμενες ως αποθήκες, Κέντρα Υγείας, Κτηνιατρικά Γραφεία, Αστυνομικά Τμήματα, Πυροσβεστικοί Σταθμοί. Το ανθρώπινο δυναμικό προωθήθηκε μέσω μετατάξεων κυρίως στον τομέα των δημοσίων έργων. Οι ράγες αποξηλώθηκαν, αποσυναρμολογήθηκαν και εκποιήθηκαν ως σκραπ (παλιοσίδηρα) μαζί με τις μηχανές των τρένων.

Η ιστορική Ατμομηχανή 1 διασώθηκε και τοποθετήθηκε έξω από τον ΣΣ της καγκελόφρακτης Αμμοχώστου, όπου σήμερα στεγάζονται κάποια γραφεία κτηματολογίου του ψευδοκράτους. Αψευδής σιωπηλός μάρτυρας της πικρότατης κυπριακής ιστορίας των τελευταίων χρόνων, στέκεται εκεί καρτερικά μέχρι να σπάσει η ...διακοσμνητική αλυσίδα που την περιβάλλει. Δεκαετίες τώρα, προσμένει να ταξιδέψει ξανά στις *Μεσαρκάς τον κάμπον* (κοιλάδα της Μεσαορίας) από τη «Βασιλεύουσα» Αμμόχωστο προς την Πρωτεύουσα Λευκωσία, ενώνοντας (γιατί όχι;) τον νότο της καθημερινότητας, με τον βορρά του πόνου και του νόστου...

ΠΗΓΕΣ

Tony Judt, *Η Δόξα των Σιδηροδρόμων*, ΜΙΕΤ, Αθήνα 2013.

D. A. Protonotarios, *Study for the development of a railway in Crete, Greece*, Στοκκόλμη 2012 (Master Thesis – Royal Institute of Technology).

A. Μ. Χατζηλήρας, *Ο Κυπριακός Κυβερνητικός Σιδηρόδρομος (1905-1951)*, Λευκωσία 2006.

www.ose.gr

Ο Ιωάννης Μιχαήλ Μιχαλακόπουλος είναι ανθρωπογεωγράφος, ιστορικός ερευνητής.

ΑΔΟΛΦΟΣ ΧΙΤΛΕΡ, ΕΝΑΣ ΦΑΝΑΤΙΚΟΣ ΣΙΝΕΦΙΛ

ΤΟΥ ΜΠΙΛ ΝΙΒΕΝ

Η τέχνη των Ναζί ουδέποτε γνώρισε επιτυχία, η αρχιτεκτονική τους περιλαμβάνει κτίρια που είτε δεν χτίστηκαν είτε καταστράφηκαν, αλλά κινηματογραφικά έργα γυρίστηκαν και τα είδαν εκατομμύρια θεατές. Ο Γερμανός δικτάτορας πίστευε πολύ στη δύναμη του κινηματογράφου και τον χρησιμοποίησε για να διαδώσει την ιδεολογία του δολοφονικού καθεστώτος του.

ΕΠΑΝΩ. Ο Χίτλερ με τον Γκαίμπελς το 1935, ενώ παρακολουθούν γυρίσματα της ταινίας *Barcarole* σε σκηνοθεσία Γκέρχαρντ Λάμπρεχτ. **ΑΠΕΝΑΝΤΙ.** Ο Χίτλερ ήταν θαυμαστής του ντουέτου Χοντρός και Λιγνός. Στις 21 Ιουνίου 1938 παρακολούθησε το κλασικό έργο τους *Swiss Miss*, στο οποίο πρωταγωνιστούσε και η Εβραία ηθοποιός Γκρέτε Νάτσλερ, που διέφυγε από τη Γερμανία το 1933.

ΩΣ τον Σεπτέμβριο του 1939, όταν εισέβαλε στην Πολωνία, ο Χίτλερ πέρασε πολλές νύχτες παρακολουθώντας ταινίες και επίκαιρα. Ενίοτε παρακολουθούσε δύο ή και τρία έργα, είτε στην ορεινή κατοικία του στις Βαυαρικές Άλπεις, στο Μπέργκοφ, ή στο Βερολίνο, στην Καγκελαρία του Ράιχ. Οι σινεφίλ συνήθειές του (δεν) ήταν εκλεκτικές: έβλεπε ότι κατάφερνε να του προμηθεύσει το Υπουργείο Προπαγάνδας. Όχι μόνο γερμανικά έργα, αλλά και γαλλικά, αμερικάνικα, και βρετανικά, στην αυθεντική τους γλώσσα. Ο Χίτλερ γνώριζε μόνο γερμανικά και για την κατανόηση των έργων βασιζόταν στις περιλήψεις της υπόθεσης που του έδιναν οι υπασπιστές του την ώρα του δείπνου. Δεν παρακολουθούσε μόνο τη σύγχρονη του γερμανική κινηματογραφική παραγωγή αλλά απαιτούσε να βλέπει και έργα από την (υποτιθεται) διεφθαρμένη Δημοκρατία της Βαϊμάρης,

ακόμα και έργα Εβραίων σκηνοθετών με Εβραίους ηθοποιούς.

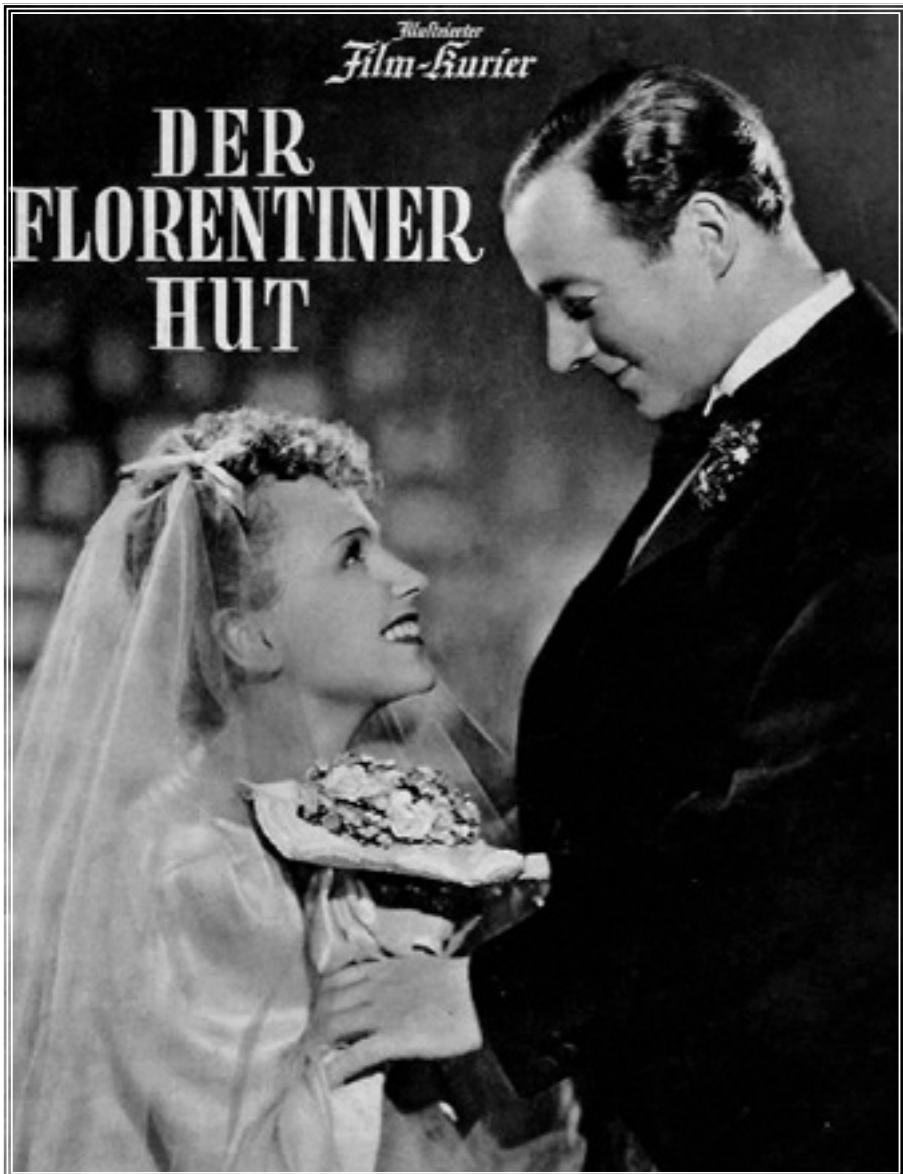
Στις 21 Ιουνίου 1938, για παράδειγμα, παρακολούθησε το κλασικό έργο με τους Λώρελ και Χάρντντ (γνωστοί στην Ελλάδα ως Χοντρός και Λιγνός) *Swiss Miss* (ο Χίτλερ ήταν θαυμαστής του ντουέτου). Σ' αυτό πρωταγωνιστεί η Εβραία ηθοποιός Γκρέτε Νάτολερ, που διέφυγε από τη Γερμανία το 1933. Αργότερα το ίδιο βράδυ, παρακολούθησε μια ιδιωτική γιορτή για το θερινό ηλιοστάσιο. Οι Ναζί ενθάρρυναν το καλωσόρισμα τόσο του χειμερινού όσο και του θερινού ηλιοστασίου σε μια προσπάθεια αναβίωσης των γερμανικών εθίμων. Όπως φαίνεται, ο Χίτλερ μπορούσε άνετα να κινείται από τη θέαση ενός «εβραϊκού» προϊόντος του Χόλλυγουντ σε μια ναζιστική τελετουργία.

Στη διάρκεια του Τρίτου Ράιχ, κατά καιρούς τα γερμανικά έντυπα, εφημερίδες και βιβλία, πληροφορούσαν τον γερμανικό

πληθυσμό για τις κινηματογραφόφιλες συνήθειες του Χίτλερ, παρότι, όπως θα ήταν αναμενόμενο, ουδέποτε γινόταν αναφορά στα αυθαίρετες, συχνά τετριμμένες και αντιφατικές προτιμήσεις του. Οι Γερμανοί μπορούσαν επίσης να πληροφορούνται για την παρουσία του στις

σημαντικές πρεμιέρες των έργων της ναζιστικής προπαγάνδας. Ρίχνοντας μια ματιά στον τρόπο που ο Χίτλερ επέλεγε τις δημόσιες κινηματογραφικές θεάσεις του, αποκαλύπτει ότι τις χρησιμοποιούσε για να επιδεικνύει την αλληλεγγύη του με αρκετές ομάδες, των οποίων η αφοσίωση

Αφίσα της ταινίας του Βόλφγκανγκ Λιμπενάινερ *Το φλωρεντινό καπέλο* (1939), στην οποία πρωταγωνιστούσε ο Χάιντς Ρύμαν μαζί με 1.000 Γερμανούς εργάτες.

μετρούσε γι' αυτόν: το γερμανικό ναυτικό (*Εημέρωμα*, 1933), τη Χιτλερική Νεολαία (*Η Νεολαία του Χίτλερ*, 1934), τα SA (*Τα Τάγματα Εφόδου*, 1933), τον στρατό (*Δυνάμεις Κρούσης 1917*, 1934) και την αεροπορία (*Κατά σειράν ασίας*, 1938). Ενίοτε, οι υποτιθέμενοι δεσμοί του με τις

ομάδες αυτές παριστάνονταν είτε μέσα είτε έξω από τον κινηματογράφο, όπως λ.χ. όταν ο Χίτλερ διέσχισε μια τιμητική παράταξη ανδρών των μονάδων SA στις κομμουνιστικές περιοχές του Βερολίνου πριν από την παρακολούθηση του έργου *Τάγματα Εφόδου*.

Η επιλογή της Λένι Ρίφενσταλ (1902-2003), για τη σκηνοθεσία ντοκιμαντέρ, από τον Χίτλερ έχει πολλές φορές συνδεθεί με τη φήμη της υποτιθέμενης ερωτικής σχέσης μεταξύ τους. Δεν υπήρξε όμως τέτοια σχέση.

Το 1936 η Πολωνέζα ηθοποιός Πόλα Νέγκρι, πρωταγωνίστρια στο *Μαζούρκα* (1936), έργο που ο Χίτλερ θαύμαζε πολύ, όταν επέστρεψε στη Γερμανία ανακάλυψε ότι ακόμα και η παραμικρή της επιθυμία «εκτελούνταν με ταχύτητα βασιλικής διαταγής», σαν να απολάμβανε ειδικής προστασίας του ίδιου του Φύρερ. Εντούτοις δεν τον είχε συναντήσει ποτέ.

Στις περισσότερες κινηματογραφικές προβολές τις οποίες ο Χίτλερ τιμούσε με την παρουσία του ήταν παρόντες εκλεκτοί θεατές από τις τάξεις των υψηλόβαθμων Ναζι πολιτικών, αντιπρόσωποι ναζιστικών οργανισμών, στρατηγοί, αξιωματούχοι του πολιτισμού και άλλοι επίσημοι. Στις 3 Απριλίου 1939, ωστόσο, παρακολούθησε την κωμωδία του Βόλφγκανγκ Λιμπενάινερ *Το φλωρεντινό καπέλο* (1939), στην οποία πρωταγωνιστούσε ο Χάιντς Ρύμαν μαζί με 1.000 Γερμανούς εργάτες. Η τοποθεσία ήταν «Η δύναμη που δίνει η χαρά» του πλοίου «Ρόμπερτ Λάου»,¹ στο παρθενικό του ταξίδι. *Το φλωρεντινό καπέλο* ήταν μια ανώδυνη κωμωδία, αλλά η παρουσία του Χίτλερ ανάμεσα σε «απλούς» Γερμανούς είχε πολιτική σκοπιμότητα: επιδείκνυε έτσι την εγγύτητά του με τον λαό.

Ο Χίτλερ δεν ήταν απλώς ένας φανατικός κινηματογραφόφιλος στην ιδιωτική όσο και στη δημόσια σφαίρα, αλλά παράγγελε κιόλας: τέτοια ήταν η περίπτωση των έργων της Λένι Ρίφενσταλ για το Συνέδριο της Νυρεμβέργης (Nürnberg Reichsparteitag) *Η νίκη της πίστης* (1933), *Ο θρίαμβος της θέλησης* (1934) και μάλλον επίσης το *Ολυμπία* (1938). Η επιλογή της Ρίφενσταλ από τον Χίτλερ έχει πολλές φορές συνδεθεί με τη φήμη της υποτιθέμενης ερωτικής σχέσης μεταξύ τους. Δεν υπήρξε όμως τέτοια σχέση: κατά τις προσπάθειες αποναζιστικοποίησης της Ρίφενσταλ, μέλη του άμεσου περιβάλλοντος του Χίτλερ δήλωσαν ότι οι σχετικές ιστορίες ήταν ανυπόστατες και επέμειναν ότι οι σχέσεις τους ήταν μεν εγκάρδιες αλλά τυπικές. Ο Λούις Τρένκερ, ένας ηθοποιός που είχε ανταγωνιστικές σχέσεις μαζί της, πυροδότησε αυτές τις φήμες μετά τον πόλεμο για να βγάλει χρήματα, λόγω του ενδιαφέροντος του κόσμου για τις πικάντικες λεπτομέρειες της προσωπικής ζωής του Φύρερ.

Ακόμα και κατά τη διάρκεια του Τρίτου Ράιχ, κυκλοφορούσαν φήμες για ερωτικές περιπέτειες με ηθοποιούς, που ουδέποτε συνέβησαν. Το 1936 η Πολωνέζα ηθοποιός Πόλα Νέγκρι, πρωταγωνίστρια στο *Μαζούρκα* (1936), έργο που ο Χίτλερ θαύμαζε πολύ, όταν επέστρεψε στη Γερμανία ανακάλυψε ότι ακόμα και η παραμικρή της επιθυμία «εκτελούνταν με ταχύτητα βασιλικής διαταγής», σαν να απολάμβανε ειδικής προστασίας του ίδιου του Φύρερ. Εντούτοις δεν τον είχε συναντήσει ποτέ. Ο Χίτλερ άφησε τον Γιόζεφ Γκαϊμπελς να ερωτοτροπεί με τις ηθοποιούς, εντούτοις όταν κάποια σχέση του υπουργού Προπαγάνδας –με την Τσέχα ηθοποιό Λίντα Μπάροβα– απείλησε να καταστρέψει τον υποδειγματικό ναζιστικό γάμο του, ο Χίτλερ επενέβη και τη διέκοψε. Το ενδιαφέρον του Χίτλερ για τη Ρίφενσταλ δεν ήταν σεξουαλικό αλλά πραγματιστικό. Όταν τη

είδε να αναρριχάται στα βουνά στο έργο *Το γαλάζιο φως* (1932), θεώρησε ότι θα ήταν η ιδανική σκηνοθέτρια για να αποτυπώσει στο σελιλόιντ τα ναζιστικά συνέδρια. Αυτή ανταποκρίθηκε ακριβώς στις προσδοκίες του. Χρησιμοποίησε τις ικανότητές της στη σκηνοθεσία και την κινηματογράφιση για να ενισχύσει οπτικά

αυτό που σκόπευαν να επιδείξουν τα συνέδρια: ότι ο Χίτλερ ήταν το κέντρο και η αναφορά για τους πιστούς των Ναζί, που μαζεύονταν σε πυκνές γραμμές.

Ο Γκαίμπελς χαρακτηριζόταν και ως ο «Υπουργός Κινηματογράφου» των Ναζί, δεδομένου του κεντρικού ρόλου του στη γερμανική κινηματογραφική βιομηχανία

Αφίσα της αντισημιτικής ταινίας *Jud Süß* (*Ο Εβραίος Ζυς*), σε σκηνοθεσία Φάιτ Χάρλαν. Η ιδέα για την ταινία, ενδεχομένως προέκυψε λόγω των επιπτώσεων της Νύχτας των Κρυστάλλων, ενός πογκρόμ εναντίον των Εβραίων τον Νοέμβριο του 1938.

Η Ρίφενσταλ ενώ έρχεται σε αντιπαράθεση το 1933, με αξιωματούχους των ναζι κατά τη διάρκεια των γυρισμάτων του ντοκιμαντέρ *Η νίκη της πίστης*. ΑΠΕΝΑΝΤΙ: Στιγμιότυπο από τα γυρίσματα του ντοκιμαντέρ της Ρίφενσταλ *Ο θρίαμβος της θέλησης* (1935).

– δεδομένης επίσης της στενής διασύνδεσης κινηματογράφου και προπαγάνδας. Ωστόσο, πέραν πάσης αμφιβολίας, ο Χίτλερ ήταν αυτός που αναγνώρισε και υποστήριξε το προπαγανδιστικό ταλέντο της Ρίφενσταλ. Ο Χίτλερ, όχι ο Γκαίμπελς, ήταν αυτός που παράγγειλε τα ντοκιμαντέρ των ναζιστικών συνεδρίων για να παίζονται σε όλους τους γερμανικούς κινηματογράφους, μαγνητίζοντας τους θεατές και πειθοντάς τους για την ισχύ του Φύρερ και τη νομιμότητα του καθεστώτος του. Ο Χίτλερ ήταν αυτός που παράγγειλε το περίφημο ντοκιμαντέρ για τον ισπανικό εμφύλιο πόλεμο. Το φιλμ του Καρλ Ρίττερ *Πολεμώντας τον παγκόσμιο εχθρό* (*Im Kampf gegen den Weltfeind*) έφτασε στους γερμανικούς κινηματογράφους τον Ιούνιο του 1939, αμέσως μετά την επιστροφή των Ναζι από την Ισπανία. Ο Χίτλερ, βλέποντας τα εθνικιστικά έργα του Ρίττερ, αντιλήφθηκε το δυναμικό του ως ντοκιμαντερίστα όπως και στην περίπτωση της Ρίφενσταλ. Το *Πολεμώντας τον*

παγκόσμιο εχθρό θεωρήθηκε από τον Χίτλερ αντικομμουνιστική δικαιολόγηση για τα κατορθώματα της Λεγεώνας του Κόνδορα (της ναζιστικής Γερμανίας), τα οποία το κοινό πληροφορήθηκε επισήμως μετά την επιστροφή της. Όταν ζήτησε από τον Ρίττερ, τον Ιανουάριο του 1939, να γυρίσει το φιλμ, προέβλεπε ότι θα του χρειαζόταν μια τέτοια δικαιολόγηση – και μάλιστα εγκώμιο. Το φιλμ του Ρίττερ τα πρόσφερε αυτά.

Ο Χίτλερ έπαιζε κεντρικό ρόλο στην προετοιμασία έργων που προωθούσαν τη στείρωση των αναπήρων. Το 1936, αφού παρακολούθησε ένα έργο που δαιμονοποιούσε τους αναπήρους, παραγωγή του Φυλετικού-Πολιτικού Γραφείου, αποφάσισε ότι το ζήτημα χρειαζόταν πιο «επαγγελματική» κινηματογραφική προσέγγιση. Το αποτέλεσμα ήταν τα *Θύματα του παρελθόντος* (1937), ένα ομιλούν έργο δίχως υπότιτλους. Η θέση του ήταν ότι οι ανάπηροι προκαλούσαν οικονομική αφαιμάξη στην κοινωνία: ότι ζούσαν σε ανακτορικά

ιδρύματα, ενώ τόσοι Γερμανοί ζούσαν στη φτώχεια· και ότι αν συνέχιζαν να αναπαράγονται σε μεγαλύτερα ποσοστά απ' ό,τι οι υγιείς, οι Γερμανία σύντομα θα μετατρέποταν σε κράτος πνευματικά καθυστερημένων. Αφού το παρακολούθησε μαζί με τον Γκαίμπελς, ο Χίτλερ δήλωσε ότι έπρεπε να αξιοποιηθεί «... όσο το δυνατόν πιο γρήγορα ... σε όλους τους γερμανικούς κινηματογράφους στο πλαίσιο ενός κανονικού και κατάλληλου κινηματογραφικού προγράμματος». Υπήρξαν αντιρρήσεις για τη δημόσια προβολή του έργου (μεταξύ άλλων από τον Καρλ Χάνκε, γραμματέα του Γκαίμπελς), αλλά κατανικήθηκαν με τη συλλογιστική ότι οι αποκρουστικές εικόνες του ανταποκρίνονταν άμεσα στις οδηγίες του Χίτλερ. Ύστερα από προβολή ενώπιον κορυφαιών στελεχών και εκπροσώπων του Ναζιστικού Κόμματος στο Βερολίνο –ο Χίτλερ δεν ήταν παρών– το φιλμ διανεμήθηκε σε όλη τη Γερμανία, σε 5.300 κινηματογράφους. Η

Ηγεσία της Προπαγάνδας του Ράιχ ανακοίνωσε ότι ο Χίτλερ επέμενε πως κάθε «σύντροφος του λαού» έπρεπε να δει τα *Θύματα του παρελθόντος*.

Η εμπλοκή του Χίτλερ στο διαβόητο αντισημιτικό φιλμ *Jud Süß* (Ο Εβραίος Ζυς), σκηνοθετημένο από τον Φάιτ Χάρλαν, ήταν λιγότερο ευθύ από τα έργα του Γκαίμπελς, αλλά εξίσου σημαντικό. Η ιδέα για το έργο αυτό, όπως και για το ντοκιμαντέρ *Ο αιώνιος Εβραίος* (1940), ενδεχομένως προέκυψε λόγω των επιπτώσεων της Νύχτας των Κρυστάλλων, ενός πογκρόμ εναντίον των Εβραίων τον Νοέμβριο του 1938. *Ο Εβραίος Ζυς* και *Ο αιώνιος Εβραίος* παρουσιάζουν σε οπτική μορφή πολλές από τις αντισημιτικές απόψεις που είναι διάσπαρτες στο *Mein Kampf* (Ο αγών μου) του Χίτλερ. Οι απόψεις αυτές αναπαράγουν συγκεντρωτικά τα αντισημιτικά στερεότυπα, αλλά η «αυτοβιογραφία» του Χίτλερ συνέβαλε τα μέγιστα στην εκλαϊκευσή τους στη ναζιστική Γερμανία.

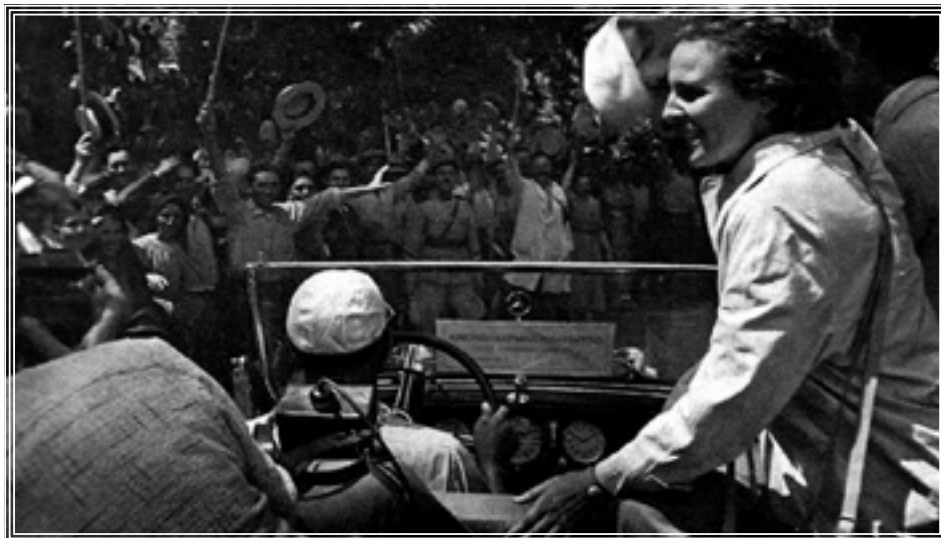
Ο Εβραίος Ζυς έπαιξε και έναν ρόλο στο Ολοκαύτωμα που δεν έχει διερευνηθεί αρκετά ακόμα, όπως και *Ο αιώνιος Εβραίος*, του οποίου ο Χίτλερ παρακολούθησε στενά την παραγωγή. Βοήθησε να ενσταλαχθούν και να ενισχυθούν τα στερεότυπα και να διαδοθεί η προπαγάνδα ενάντια στην απειλή που υποτίθεται ότι αποτελούσαν οι Εβραίοι για τη Γερμανία και για τον πολιτισμό εν συνόλω. Τα πρόβαλλαν στις δυνάμεις των SS πριν από τις σφαγές των Εβραίων, στο προσωπικό των στρατοπέδων συγκεντρώσεως, στους Γερμανούς στρατιώτες του Ανατολικού Μετώπου και στους συμπαθούντες των Ναζί στις κατεχόμενες χώρες. Είχε αισθητό αποτέλεσμα στο κοινό ολόκληρης της Γερμανίας. Η Χελένε Ρότενμπεργκ, ο σύζυγος της οποίας εκδιώχθηκε από την τραπεζική του εργασία το 1936, θυμόταν αργότερα ότι φεύγοντας από τον κινηματογράφο όπου είχαν παρακολουθήσει τον

Εβραίο Ζυς, άκουσαν κάποιους θεατές να διακηρύσσουν ότι οι Εβραίοι πρέπει να κρεμαστούν: «*Ο Φύρερ είπε ότι οι Εβραίοι φταίνε για όλα μας τα προβλήματα*».

Κατά τη διάρκεια του πολέμου, ο Χίτλερ σταμάτησε σε μεγάλο βαθμό να βλέπει κινηματογράφο. Διέθετε λίγο χρόνο για ψυχαγωγία και ούτε αισθανόταν την ανάγκη. Πάντως συνέχισε να παρακολουθεί στενά την παραγωγή ντοκιμαντέρ που αφορούσαν τις γερμανικές πολεμικές επιχειρήσεις. Υπάρχει μαρτυρία ότι παρακολούθησε και επενέβη μάλιστα στο γύρισμα του *Εκστρατεία στην Πολωνία* (1940), και δυσανεκτήθηκε με το έργο του 1941 *Νίκη στη Δύση*, για την επίθεση των Ναζί στη Δυτική Ευρώπη. Το έργο αυτό ήταν παραγωγή της Ανώτατης Διοίκησης Στρατού και όχι του Υπουργείου Προπαγάνδας, εξήρε τη στρατιωτική ζωή, τον στρατό και την έξαψη της μάχης, αλλά δεν έδινε έμφαση στην ιδεολογική διάσταση του

Η Ρίφενσταλ κινηματογραφεί παρέλαση της Βέρμαχτ το 1934. ΑΠΕΝΑΝΤΙ: Η Ρίφενσταλ επισκέπτεται την Αρχαία Ολυμπία το 1936 για να γυρίσει το διαβόητο φιλμ της *Olympia*, το οποίο θα γινόταν ο καλύτερος απολογητής της αισθητικής του ναζισμού.

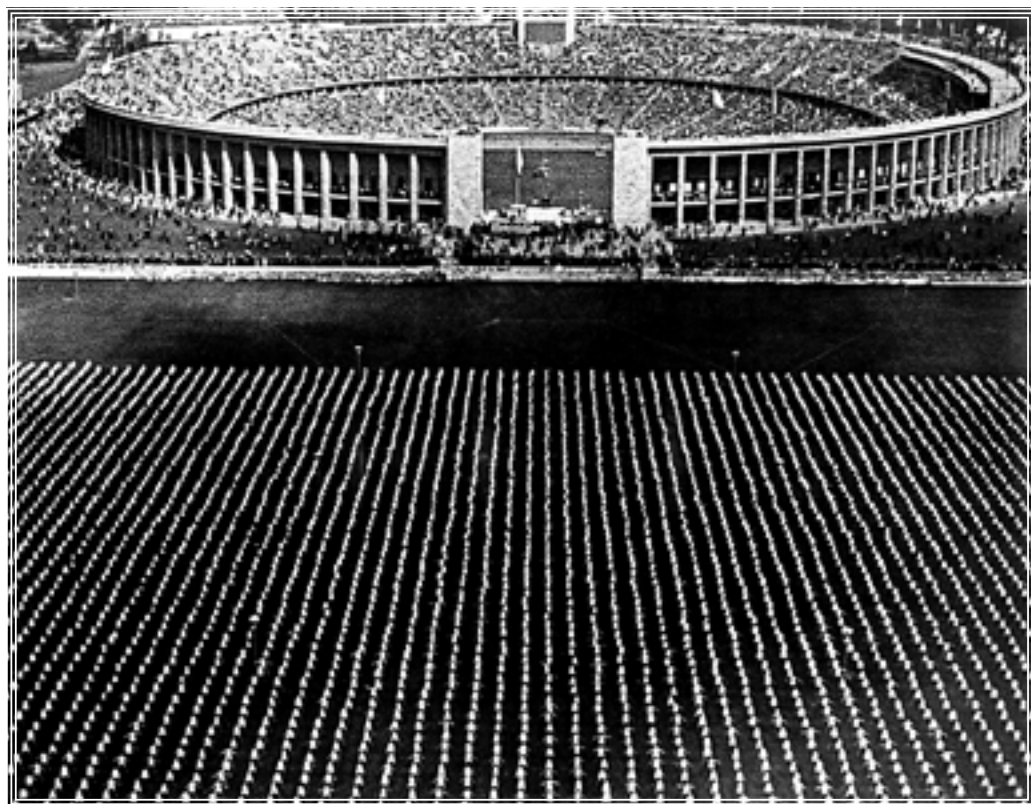
πολέμου του Χίτλερ ούτε στον ρόλο του όσο θα ήθελαν ο ίδιος και ο Γκαίμπελς. Για να περιορίσει την ισχύ του Πεζικού, ο Χίτλερ εξέδωσε ένα διάταγμα με το οποίο ανέθετε την ευθύνη της στρατιωτικής προπαγάνδας στον Αρχηγό των Ενόπλων Δυνάμεων. Ο Άλφρεντ Ρόζενμπεργκ, κορυφαίος εκφραστής της ναζιστικής ιδεολογίας, απέκτησε περισσότερο έλεγχο στη ναζιστική προπαγάνδα από τη Βέρμαχτ.²

Ο Χίτλερ πάντα ενδιαφερόταν για τα εβδομαδιαία επίκαιρα (*Wochenschau* = θεάματα της εβδομάδας) σε όλη τη διάρκεια του πολέμου, τουλάχιστον ως το 1944. Κανένα φιλμ με επίκαιρα δεν προβαλλόταν χωρίς να το έχει δει και, αν το έκρινε απαραίτητο, να το έχει αλλάξει. Κάθε κόπια *Wochenschau*, με το δακτυλογραφημένο κείμενό του που θα χρησίμευε ως σπικάζ, σιελνόταν απαρεγκλίτως στο Γραφείο Υπασπιστών του Χίτλερ. Δυστυχώς δεν έχει σωθεί σχεδόν τίποτα από τα κείμενα με τις αλλαγές ή τις προσθήκες που έκανε εκείνος. Ένα πράγμα είναι σαφές: ο λεπτομερής έλεγχος που ασκούσε ο Χίτλερ στα επίκαιρα και τα στρατιωτικά ντοκιμαντέρ, όπως και οι παραγγελίες των αποτυπώσεων του ναζιστικού συνεδρίου της Νυρεμβέργης από τη Ρίφενσταλ προ-

ηγουμένως, υποδηλώνουν εμμονή με τη δημόσια εικόνα του. Είχε έντονη αίσθηση των μέσων, και της δύναμης του φιλμ και των επικαίρων να προβάλλουν την πραγματικότητα και τον ίδιο όπως το ήθελε. Είναι γνωστό ότι, καθώς ο πόλεμος έφθινε, οι δημόσιες εμφανίσεις του γίνονταν όλο και πιο σπάνιες. Εξίσου σημαντική ήταν και η απόσυρσή του από τα επίκαιρα. Η φυσική του εξασθένηση, που προερχόταν πιθανότατα από τη νόσο του Πάρκινσον, ήταν δύσκολο να κρυφτεί πλέον. Εξίσου δύσκολο ήταν να αρνείται την πιθανότερη έκβαση του πολέμου. Δεδομένου ότι δεν μπορούσε πλέον να παρουσιάζεται όπως ήθελε, επέλεξε να παρουσιάζεται ελάχιστα. Ο Γκαίμπελς προσπαθούσε απελπισμένα να τον πείσει να εμφανίζεται συχνότερα, τόσο δημόσια όσο και στα επίκαιρα. Ο Χίτλερ κατά κανόνα αρνούσαν, συντηρώντας έτσι φήμες για την κακή υγεία του. Κατά μία έννοια, το γεγονός ότι ο Χίτλερ απουσίαζε από τα επίκαιρα ήταν ήδη μια παραδοχή ότι ο πόλεμος είχε καθεί. Το γερμανικό κοινό πρόσεξε την απουσία του και, σύμφωνα με αναφορές της Υπηρεσίας Ασφαλείας, μετάνιωνε. Ο Χίτλερ έκανε πολλά για να δημιουργήσει ένα είδος οπτικής εξάρτησης από το άτομό του. Χωρίς

Η Ρίφενσταλ με ευζώνους που είχαν μεταφερθεί στην Ολυμπία ως κομπάρσοι. ΚΑΤΩ: Σκηνή από το ντοκιμαντέρ της Ρίφενσταλ *Olympia* (1936).

κινούμενες φιγούρες του Χίτλερ, ορισμένοι κινηματογραφικοί θαμώνες, πολλοί ίσως, ένιωσαν ακυβέρνητοι.

Ασφαλώς εξακολουθούν να κυκλοφορούν φήμες ότι ο Χίτλερ είχε ερωτικές σχέσεις με γυναίκες ηθοποιούς, ή ότι έγινε έξαλλος με τον *Μεγάλο δικτάτορα* του Τσάπλιν (παρότι δεν υπάρχει μαρτυρία ότι είδε το έργο). Επίσης εξακολουθούν οι εικασίες ότι το αγαπημένο του φιλμ ήταν *Οι Νιμπελούνγκεν* (1924) του Φριτς Λανγκ, που είναι και οι πλέον πιθανοφανείς, ο *Κινγκ Κονγκ* (1933) ή και κάποιο άλλο κλασικό έργο είτε χολιγουντιανό είτε γερμανικό. Το ότι έβλεπε Μίκυ Μάους –μερικά έργα βρέθηκαν στο αρχείο του Μπέργκοφ– αναμφίβολα πείθει μερικούς ότι προσφέρει μια διεισδυτική ματιά στην ψυχή του Χίτλερ, ή απλώς ότι είναι ασύμβατο με αυτό που φανταζόμαστε ότι θα είναι το ιδιωτικό γούστο ενός δικτάτορα που προκάλεσε γενοκτονίες. Τελικά κανένα από όλα αυτά δεν εξισώνεται με το ότι ο Χίτλερ παράγγειλε και υποστήριξε φιλμ που βοήθησαν να εμψυχήσει εθνικοσοσιαλιστικές αξίες όπως υπακοή στον Φύρερ, ενότητα της κοινωνίας, φυλετική υγεία, αντισημιτισμό, αντι-μπολσεβικισμό και στρατιωτική υπεροχή. Απέτυχε στις απόπειρές του να ενθαρρύνει την εθνικοσοσιαλιστική τέχνη, όπως αποδείχτηκε από τις εκθέσεις της Μεγάλης Γερμανικής Τέχνης. Μεγάλο μέρος της αρχιτεκτονικής των Ναζί έμεινε στα σχέδια ή καταστράφηκε στον πόλεμο. Η κυριότερη πολιτιστική κληρονομιά του Χίτλερ είναι τα ντοκιμαντέρ της Ρίφενσταλ. Ασφαλώς πρόκειται για προπαγάνδα, αλλά το ότι ακόμα αντιμετωπίζονται σοβαρά σε αισθητικούς όρους διαψεύδει το παλιό απόφθεγμα πως η πολιτική συνεπάγεται πάντα κακή τέχνη. Χάρη στα ντοκιμαντέρ των ναζιστικών συνεδρίων της Ρίφενσταλ,

ο Χίτλερ διασφάλισε ότι το όραμά του της ναζιστικής κοινότητας ως οργανωμένου σώματος, ενωμένου μέσω της αφοσίωσής του στον Φύρερ, επέζησε του Τρίτου Ράιχ. Μπορεί η Ρίφενσταλ να ήταν ο/η «σκηνοθέτης του Χίτλερ», αλλά ο Χίτλερ σκηνοθετούσε τις μάζες που εκείνη αποτύπωνε με την κάμερα.

Το 1940 ο Χίτλερ ζήτησε από τη Ρίφενσταλ να έρθει σε επαφή με το Ινστιτούτο του Αυτοκράτορα Γουλιέλμου για να συζητήσει τη δυνατότητα παραγωγής ενός φιλικού υλικού που θα αντιστεκόταν στη φθορά του χρόνου: «*Φαντάσου σε χίλια χρόνια, οι άνθρωποι να μπορούν να δουν αυτό που εμείς βιώνουμε σήμερα*». Χάρη στην τεχνολογία της ψηφιακής αναπαραγωγής και το διαδίκτυο, το κοινό σε ολόκληρο τον κόσμο συχνά έχει απεριόριστη πρόσβαση σε όσα ναζιστικά επίκαιρα, κινηματογραφικά έργα και ντοκιμαντέρ επιθυμεί – της Ρίφενσταλ συμπεριλαμβανομένων. Ορισμένα έχουν υποστεί κάποια επιφανειακή λογοκρισία, άλλα καμία. Σπανίως προτάσσονται προειδοποιήσεις. Ένας λόγος για την αμελή αυτή προσέγγιση είναι η λανθασμένη αντίληψη ότι η ναζιστική κινηματογραφική βιομηχανία διευθυνόταν από τον Γκαίμπελς σε καθαρά ψυχαγωγική βάση. Ωστόσο ο Γκαίμπελς υπήρξε φανατικός υπέρμαχος της οπτικής προπαγάνδας, άμεσης και έμμεσης. Ομοίως και ο Χίτλερ.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

- 1 Το *Ρόμπερτ Λάου* (*Robert Ley*, όνομα ενός Ναζι πολιτικού, ήταν ένα κρουαζιερόπλοιο που ανήκε στην οργάνωση του Ναζιστικού Κόμματος με τίτλο «Η δύναμη που δίνει η χαρά» (*Kraft durch Freude*).
- 2 *Deutsche Wehrmacht* = το όνομα των γερμανικών ενόπλων δυνάμεων μεταξύ 1935-1946.

Ο Μπιλ Νίβεν είναι καθηγητής Σύγχρονης Γερμανικής Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο του Νότιγχαμ. ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ: Κυριακή Πετράκου.

- 1 Ο βασιλιάς **Χουσεΐν της Ιορδανίας** διασώζεται από τη δεύτερη δολοφονική απόπειρα εναντίον του σε διάστημα 3 μηνών που εκδηλώθηκε κατά τη μετάβασή του στο αεροδρόμιο του Αμμάν και κατέληξε στον τραυματισμό 7 ατόμων της συνοδείας του. Η εξέλιξη αυτή επιτάχυνε τη σύγκρουση με τις παλαιστινιακές οργανώσεις της Ιορδανίας που θεωρήθηκαν υπεύθυνες.
 - Πεθαίνει σε ηλικία 84 ετών στο Παρίσι ο συντηρητικός Γάλλος συγγραφέας Φρανσουά Μωριάκ, κάτοχος το 1952 του βραβείου Νομπέλ Λογοτεχνίας.
- 2 Πεθαίνει σε ηλικία 71 ετών στο Νείγυ ο δαφνοστεφής Γάλλος στρατηγός Μαρί Περ Κενίγκ, ο οποίος το 1940 πολέμησε στην εκστρατεία της Νορβηγίας και μετά τη συνθηκολόγηση της Γαλλίας διέφυγε στο Λονδίνο. Το 1942 υπερασπίστηκε τη λιβυκή όαση Μπιρ Χακίμ επί 16 ημέρες εναντίον του Άφρικα Κορπς. Μεταπολεμικά διετέλεσε βουλευτής του γκολικού κόμματος και υπουργός Άμυνας (1954, 1955).
- 3 Στην προσπάθειά τους να ανατινάξουν την αμερικανική πρεσβεία στην Αθήνα

με αυτοκίνητο παγιδευμένο με εκρηκτικά, οι δύο επιβάτες του σκοτώνονται λόγω πρόωρης έκρηξής του.

- 4 Ο βουλευτής του Σοσιαλιστικού Κόμματος Σαλβαδόρ Αγιέντε κερδίζει τις προεδρικές εκλογές στη Χιλή με ποσοστό 36,2%, έναντι 34,9% του δεξιού πρώην προέδρου Χόρχε Αλεσσάντρι και 27,8% του Χριστιανοδημοκράτη υποψηφίου Ραντομίρο Τόμιτς.
- 6 Αντάρτες του Λαϊκού Μετώπου για την Απελευθέρωση της Παλαιστίνης προβαίνουν σε τέσσερις ταυτόχρονες θεαματικές αεροπειρατείες προσελκύνοντας την παγκόσμια προσοχή στον αγώνα τους. Κατά τις τρεις πρώτες εκτρέπεται από την πορεία τους ένα Μπόινγκ 707 της TWA που εκτελούσε το δρομολόγιο Φρανκφούρτη-Νέα Υόρκη και ένα DC-8 της Swissair που κατευθυνόταν από τη Ζυρίχη στη Νέα Υόρκη. Τα δύο αυτά αεροσκάφη υποχρεώνονται να προσγειωθούν σε ένα εγκαταλειμμένο πρώην στρατιωτικό αεροδρόμιο στην έρημο, 70 χιλιόμετρα βόρεια του Αμμάν. Το τρίτο αεροσκάφος οδηγείται για ανεφοδιασμό στη Βηρυτό και από εκεί στο Κάιρο, καθώς λόγω του μεγέθους του ήταν αδύνατο να προσγειωθεί στο αεροδρόμιο της ερήμου. Στη συνέχεια οι επιβάτες του απελευθερώνονται και το αεροπλάνο ανατινάζεται σε ένδειξη διαμαρτυρίας για τη συμβιβαστική πολιτική του προέδρου Νάσερ. Η τέταρτη αεροπειρατεία πραγματοποιείται σε ένα Μπόινγκ 707 της ισραηλινής αεροπορικής εταιρείας El Al που κατευθυνόταν από το Τελ Αβίβ στη Νέα Υόρκη. Η επιχείρηση αυτή εξελίχθηκε σε μάχη εν πτήσει που κατέληξε στον θάνατο ενός αεροπειρατή, στον βαρύ τραυματισμό ενός μυστικού πράκτορα της Μοσάντ που επέβαινε στο αεροπλάνο και στη σύλληψη (αλλά και την ηρωοποίηση) της Παλαιστίνιας δασκάλας **Λεϊλά Χαλέντ** (της δεύτερης αεροπειρατίνας), που παραδόθηκε στη βρετανική αστυ-

- νομία μετά την αναγκαστική προσγειώση του αεροπλάνου στο Λονδίνο.
- 7** Οι Παλαιστίνιοι αεροπειρατές απελευθερώνουν περίπου 100 ομήρους και διατυπώνουν μέσω του ραδιοσταθμού τους στο Αμμάν αιτήματα για την απελευθέρωση κρατούμενων Παλαιστίνιων ανταρτών (μεταξύ των οποίων η Λεϊλά Χαλέντι) από την Ελβετία, τη Γερμανία, τη Βρετανία και το Ισραήλ. Ταυτόχρονα ξεσπούν συγκρούσεις στο Αμμάν μεταξύ των Παλαιστίνιων και ιορδανικών κυβερνητικών δυνάμεων.
- 9** Παλαιστίνιοι αεροπειρατές καταλαμβάνουν και πέμπτο αεροσκάφος, ένα βρετανικό DC-10, το οποίο επίσης οδηγείται στο ερημικό αεροδρόμιο της Ιορδανίας.
- 15** Ο Ιορδανός βασιλιάς Χουσεΐν διορίζει νέα κυβέρνηση υπό τον στρατηγό Χαντίτα, με αμιγώς στρατιωτικό χαρακτήρα. Οι Παλαιστίνιοι απαντούν με συνένωση όλων των ανταρτικών τους δυνάμεων υπό τον Γιασέρ Αραφάτ και ανοιχτή πρόσκληση για ανατροπή «της φασιστικής χούντας του Χουσεΐν». Δύο ημέρες αργότερα αρχίζει στο Αμμάν ο «Μαύρος Σεπτέμβρης», μια αιματηρή σύγκρουση που επεκτείνεται σε άλλα σημεία της χώρας με εμπλοκή και της Συρίας, που στέλνει στις 20 Σεπτεμβρίου σε ενίσχυσή τους μια ταξιαρχία τεθωρακισμένων.
- 18** Πεθαίνει στο Λονδίνο σε ηλικία 27 ετών, από υπερβολική δόση υπνωτικών χαπιών, ο Αμερικανός κιθαρίστας της ροκ μουσικής **Τζίμι Χέντριξ**.
- 19** Ο Κερκυραίος φοιτητής της γεωλογίας Κώστας Γεωργάκης αυτοπυρπολείται σε ηλικία 22 ετών στην Πλατεία Ματεότι της Γένοβας (όπου φοιτούσε), σε ένδειξη διαμαρτυρίας για τη διατήρηση της δικτατορίας στην Ελλάδα.
- 20** Το σοβιετικό διαστημικό όχημα «Λούνα 16» προσεδαφίζεται στη Σελήνη, όπου συλλέγει δείγματα σεληνιακού εδάφους. Το σοβιετικό σκάφος επιστρέφει στη Γη στις 24 Σεπτεμβρίου.
- 21** Ο στρατάρχης Τίτο ανακοινώνει την απόφασή του για την ίδρυση συλλογικού προεδρείου της Γιουγκοσλαβίας το οποίο θα αναλάβει τη διακυβέρνηση της χώρας μετά τον θάνατό του.
- 22** Τερματίζεται το αμερικανικό εμπάργκο βαρέων όπλων προς την Ελλάδα που είχε επιβληθεί μετά την επιβολή της δικτατορίας, με δικαιολογία την ανάγκη ενίσχυσης του ΝΑΤΟ και τις δραματικές εξελίξεις στη Μέση Ανατολή.
- 23** Οι Παλαιστίνιοι χάνουν τον έλεγχο του Αμμάν αλλά εξακολουθούν να κατέχουν άλλες ιορδανικές πόλεις. Παράλληλα, εκδιώκονται οι Σύριοι από την Ιορδανία και ο Γιασέρ Αραφάτ καλεί τον πρόεδρο Νάσερ να παρέμβει για να σταματήσει η σφαγή των Παλαιστίνιων.
- Πεθαίνει στο Παρίσι, σε ηλικία 53 ετών, από μυέλωμα, ο Γάλλος κωμικός Αντρέ Ρεμπούρ (Μπουρβίλ).
- 25** Ο βασιλιάς Χουσεΐν και ο Γιασέρ Αραφάτ υπογράφουν συνθήκη κατάπαυσης του πυρός.
- Πεθαίνει στο Λοκάρνο της Ελβετίας σε ηλικία 72 ετών, από καρδιακή ανακοπή, ο Γερμανός συγγραφέας του κορυφαίου αντιπολεμικού έργου *Ουδέν νεώτερον από το Δυτικό μέγαλο*.
- 27** Επικυρώνεται στο Χίλτον του Καΐρου η συμφωνία ειρήνευσης μεταξύ Ιορδανίας- Παλαιστίνιων.
- 28** Πεθαίνει στο Κάιρο από θρόμβωση της στεφανιαίας, σε ηλικία 52 ετών, ο πρόεδρος Νάσερ, πρωτεργάτης της ανατροπής της αιγυπτιακής μοναρχίας, της ουσιαστικής ανεξαρτητοποίησης της Αιγύπτου, και θεμελιωτής του κινήματος του παναραβισμού.
- Πεθαίνει στη Βαλτιμόρη, σε ηλικία 74 ετών, ο κορυφαίος Αμερικανός λογοτέχνης Τζων ντος Πάσος.
- 29** Μετά από παρασκηνακή συμφωνία μεταξύ του Λαϊκού Μετώπου για την Απελευθέρωση της Παλαιστίνης και των τεσσάρων χωρών που κρατούσαν Παλαιστίνιους αντάρτες απελευθερώνονται σταδιακά οι όμηροι επιβάτες των τεσσάρων αεροπλάνων που είχαν καταληφθεί από Παλαιστίνιους αεροπειρατές.

Βρέθηκαν τα παλιότερα ίχνη ιππευτικής τέχνης

Από πότε ιππεύουν οι άνθρωποι; Είναι ένα διαχρονικό ιστορικό ερώτημα, που συνδέεται αναπόσπαστα με τον ανθρώπινο πολιτισμό. Τώρα, ένα σημαντικό εύρημα στο ταφικό συγκρότημα «Novoilinovsky-2», που βρίσκεται στις όχθες του ποταμού Τόμπολ στο Καζακστάν, μεταβάλλει καθοριστικά τις γνώσεις μας για το θέμα.

Σύμφωνα με μελέτη Ρώσων και Καζάκων αρχαιολόγων, που δημοσιεύεται στο περιοδικό *Archaeological Science*, ανάμεσα στις άλλες ταφές, οι οποίες χρονολογούνται στο 1600 π.Χ. (Εποχή του Χαλκού), εντοπίστηκαν οι σκελετοί ενός ιππέα και δύο αλόγων. Οι επιστήμονες κατάφεραν να καθορίσουν τόσο την ηλικία του ιππέα (γύρω στα 20 χρόνια) όσο και των αλόγων (περίπου 18 ετών). Επιπλέον, ανακάλυψαν ίχνη αρχαίων χαλινών και κυρίως αλλοιώσεις στο κρανίο των ζώων, οι οποίες πιθανώς προκλήθηκαν από τη συνεχή πίεση ιμάντα ή χαλιναριού, ενώ ανάλογα σημάδια εμφανίζονται στα δόντια και τα ζυγωματικά. Αυτό σημαίνει ότι τα συγκεκριμένα άλογα χρησιμοποιούνταν για ιππασία και όχι μόνο για τη μεταφορά πολεμικών αρμάτων, γεγονός που καθιστά το εύρημα μοναδικό, καθώς είναι παλαιότερο κατά 700 χρόνια από το αμέσως αρχαιότερο δείγμα ιππευτικής τέχνης, παγκοσμίως.

Εξάλλου, από τα στοιχεία που συγκέντρωσαν, οι συντάκτες της μελέτης πιθανολογούν πως ο θαμμένος άντρας ήταν πολεμιστής που ανήκε σε ισχυρή κοινωνική ελίτ ή ένα είδος αστυνομικού της εποχής.

Η πρώτη «συνάντηση» αυτόχθονων Αμερικανών και κάτοικων της Πολυνησίας

Ο Ειρηνικός Ωκεανός καλύπτει σχεδόν το ένα τρίτο της επιφάνειας της γης, ωστόσο οι κάτοικοι της Πολυνησίας ήρθαν σε επαφή με τους ιθαγενείς της Νότιας Αμερικής περίπου τρεις αιώνες πριν από την άφιξη του Κολόμβου στην αμερικανική ήπειρο. Αυτό υποστηρίζουν ειδικοί επιστήμονες σε έρευνα που δημοσιεύουν στο επιστημονικό περιοδικό *Nature*, η οποία στηρίχτηκε στην

συγκριτική ανάλυση ολόκληρου –για πρώτη φορά– του γονιδιώματος σε δείγματα DNA που λήφθηκαν από σημερινούς κατοίκους τόσο της Πολυνησίας όσο και των βορειοδυτικών ακτών της Νότιας Αμερικής. Επιπλέον, με τη χρήση ποικίλων στατιστικών μοντέλων, διαπίστωσαν ότι η «συνάντηση» των πληθυσμών αυτών έγινε για πρώτη φορά γύρω στο 1200 μ.Χ., δηλαδή «προτού οι Ευρωπαίοι εμφανιστούν στην «σκηνή»», όπως ανέφερε ο ελληνικής καταγωγής μεταδικτατορικός ερευνητής στις βιοϊατρικές επιστήμες δεδομένων στο Πανεπιστήμιο του Στάνφορντ (ΗΠΑ), Αλεξάντερ Ιωαννίδης.

Μολονότι οι επαφές των δύο πληθυσμών ανά τους αιώνες είναι γνωστές, με χαρακτηριστικότερο παράδειγμα την καλλιέργεια γλυκοπατάτας και κολοκύθας στη Νότια Αμερική που καταγράφεται και σε όλα τα σωζόμενα γραπτά τεκμήρια της Πολυνησίας, οι επιστήμονες ερευνούν περαιτέρω αν οι κάτοικοι της Πολυνησίας ήταν αυτοί που ταξίδεψαν πρώτοι στις περιοχές όπου σήμερα βρίσκεται η Κολομβία και το Εκουαδόρ και αναμείχθηκαν γενετικά με τον τοπικό πληθυσμό πριν επιστρέψουν στην πατρίδα τους ή συνέβη ακριβώς το αντίθετο.

Έρευνα για τους μαζικούς τάφους από τη «φυλετική σφαγή της Τάλσα»

Στις 31 Μαΐου και την 1η Ιουνίου 1921 ομάδες οπλισμένων λευκών πολιτών πυρπόλησαν μια ολόκληρη περιοχή στην Τάλσα της Οκλαχόμα (ΗΠΑ), αφήνοντας πίσω τους 300 Αφροαμερικανούς κατοίκους νεκρούς και περισσότερα από 1.200 σπίτια κατεστραμμένα. Αφορμή για το πογκρόμ, που έμεινε στην ιστορία ως «Η φυλετική σφαγή της Τάλσα», ήταν η (αναπόδεικτη) πληροφορία ότι ένας 19χρονος Αφροαμερικανός είχε επιτεθεί σε μια 17χρονη λευκή επιθεωρήτρια ανελκυστήρων.

Για πολλές δεκαετίες, η υπόθεση είχε ξεχαστεί και ελάχιστοι Αμερικανοί γνώριζαν τα γεγονότα. Το 1997 οι αρχές της Τάλσα πραγματοποίησαν έρευνα για τη συγκέντρωση μαρτυριών σχετικά με το θέμα, ενώ το 2015 το Ινστιτούτο Σμιθσόνιαν έλαβε μια επιστολή με περιγραφές των σπιτιών που καίγονταν, των αεροπλάνων που πέταγαν πολύ χαμηλά και των εκκωφαντικών ριπών από τα όπλα των δραστών.

Πριν από μερικές εβδομάδες, ο Δήμος της πόλης ανακοίνωσε ότι, με τη συνδρομή

αρχαιολόγων, ιατροδικαστών και ανθρωπολόγων, θα διενεργήσει εκσκαφή και εκτεταμένη έρευνα στο νεκροταφείο Oaklawn, όπου μετά από σάρωση με ραντάρ εκτιμάται ότι βρίσκονται μαζικοί τάφοι εκείνης της εποχής. «*Τα τελευταία 99 χρόνια κανένας άλλος οργανισμός ή κυβερνητικός φορέας δεν έχει προχωρήσει τόσο πολύ στη διερεύνηση της υπόθεσης, που αναζητά την αλήθεια για το τι πραγματικά συνέβη στην Τάλσα το 1921*» δήλωσε σχετικά ο δήμαρχος Τζ. Τ. Μπάνιναμ (G. T. Bynum).

Ταυτοποιήθηκαν τα οστά του τσάρου Νικόλαου Β΄ και της οικογένειάς του

Τα οστά που βρέθηκαν σε ομαδικό τάφο σε δάσος κοντά στο Εκατερίνμπουργκ της κεντρικής Ρωσίας ανήκουν στον τσάρο Νικόλαο Β΄, τη σύζυγό του και τα πέντε παιδιά τους, ανακοίνωσε πριν από μερικές εβδομάδες η Ρωσική Ερευνητική Επιτροπή που είχε συσταθεί γι' αυτό τον σκοπό, θέτοντας τέλος σε ένα ιστορικό μυστήριο πολλών δεκαετιών. Τα οστά εντοπίστηκαν για πρώτη φορά το 1979, αλλά η ανακάλυψή τους δημοσιοποιήθηκε το 1991. Δύο χρόνια αργότερα, ξεκίνησε η πρώτη έρευνα για την ταυτοποίησή τους, που ολοκληρώθηκε το 1998 χωρίς απτά αποτελέσματα. Το 2007 η υπόθεση άνοιξε εκ νέου όταν ήρθαν στην επιφάνεια νέα στοιχεία, αλλά η έρευνα μπηκε στην τελική της φάση το 2015 με την εκταφή των λειψάνων.

Η επιτροπή πραγματοποίησε συνολικά 37 διαφορετικές ιατροδικαστικές εξετάσεις με τη χρήση ειδικών μοριακών-γενετικών τεστ, προκειμένου να καταλήξει στο οριστικό συμπέρασμά της. «*Τα λείψανα των δύο ανθρώπων, που ανακαλύφθηκαν το 2007, ανήκουν στην κόρη και τον γιο του Νικόλαου και της Αλεξάνδρας Ρομανόφ. Η βιολογική συγγένεια με τους δύο γονείς έχει ταυτοποιηθεί*» δήλωσε στην εφημερίδα *Ισβέστια* η επικεφαλής ερευνήτρια Μαρίνα Μολόντσοβα (Marina Molodtsova), ενώ επιπλέον η εκπρόσωπος της ερευνητικής επιτροπής διευκρίνισε πως «*οι αναλύσεις μας διαψεύδουν την εκδοχή ότι οι σοροί καταστράφηκαν με θειικό οξύ και στη συνέχεια αποτεφρώθηκαν*».

Δημήτρης Μαλέσης

Οι υπουργοί των στρατιωτικών στο νεοελληνικό κράτος (1833-1950)

Εκδόσεις Επίκεντρο, 2020, ΣΕΛ.: 304, ΤΙΜΗ: 14,00 €

Από το 1833, οπότε και συστάθηκε το Υπουργείο Στρατιωτικών, έως το 1950, οπότε μετονομάστηκε σε Εθνικής Αμύνης, ανέλαβαν τον συγκεκριμένο υπουργικό θώκο προσωπικότητες που άφησαν σημαντικό ή και ανύπαρκτο έργο. Άλλοι έθεσαν ανεξίτηλη τη σφραγίδα τους με σπουδαίες αποφάσεις και παραγωγή έργου και άλλοι

υπήρξαν απλοί διεκπεραιωτές υποθέσεων, εντολοδόχοι και εκτελεστές αποφάσεων. Άλλοι, πάλι, σφετερίστηκαν την εξουσία και εκμεταλλεύτηκαν την ισχύ του στρατεύματος για ιδιοτελείς σκοπούς.

Σε κάθε περίπτωση πολλά από τα πρόσωπα που διετέλεσαν Υπουργοί Στρατιωτικών είχαν ρόλο καθοριστικό στη χάραξη της κυβερνητικής πολιτικής, καθώς τα εθνικά θέματα, ο αλυτρωτισμός, οι στρατιωτικές κινητοποιήσεις, οι πολεμικές συρράξεις αλλά και τα κινήματα ήταν πάντοτε παρόντα και επηρέαζαν ποικιλοτρόπως την εσωτερική πολιτική και κοινωνική ζωή.

Στο βιβλίο του Δημήτρη Μαλέση απεικονίζεται ο ρόλος και το έργο εκείνων, που από τα πρώτα βήματα του ελληνικού κράτους, ανέλαβαν την ευθύνη να προϋστανται πολιτικά του στρατού ξηράς. Ανεξαρτήτως του θετικού ή αρνητικού ρόλου που έπαιξαν οι εκάστοτε υπουργοί, σημαντικού ή ασήμαντου, επισημαίνεται η παρουσία τους μέσα στις αλληπάλληλες κυβερνήσεις που σχηματίστηκαν στον ιστορικό ρου.

Μέσα από την αναλυτική καταγραφή όλων όσων ανέλαβαν κατά καιρούς το Υπουργείο Στρατιωτικών, μέσα σε μια ιστορική διαδρομή 117 ετών του νεοελληνικού κράτους, αναδεικνύονται και πολλές προσωπικότητες λιγότερο γνωστές, που άφησαν ανεξίτηλη τη σφραγίδα τους στη νεοελληνική Ιστορία με το λαμπρό έργο τους. Γνωρίζουμε και άλλους, που κατέλαβαν τον υπουργικό θώκο είτε ως διεκπεραιωτές – εντολοδόχους υποθέσεων και εκτελεστές αποφάσεων, τις οποίες ελάμβαναν κάποιοι

άλλοι, λιγότερο ή περισσότεροι αρμόδιοι. Όπως, επίσης, σφετεριστές της εξουσίας, οι οποίοι εκμεταλλεύθηκαν την ισχύ του στρατεύματος για την χρησιμοποιήσουν για ιδιοτελείς σκοπούς.

Το βιβλίο χωρίζεται σε βασικές ιστορικές περιόδους, οι οποίες χαρακτηρίζονται ως τομές στο νεοελληνικό βίο. Η πρώτη αφορά την πρώτη οθωνική δεκαετία, τότε που θεμελιώνεται το κράτος. Ακολουθεί η περίοδος της συνταγματικής μοναρχίας που έχει την αφετηρία της στην καταλυτική επέμβαση του στρατού στις 3 Σεπτεμβρίου 1843. Στην ανατροπή της οθωνικής βασιλείας το 1862 οπωσδήποτε έπαιξε σημαντικό ρόλο ο στρατός, συμπράττοντας όπως και στην προηγούμενη επέμβασή του, με την πολιτική ηγεσία. Το 1909 συνιστά έτος τομή στη νεοελληνική Ιστορία, λόγω της επέμβασης των στρατιωτικών στα πολιτικά πράγματα της χώρας και της απαρχής μιας περιόδου γεμάτης από σημαντικές εξελίξεις. Η περίοδος μέχρι το 1924 είναι από τις πλέον καθοριστικές. Η περίοδος του Μεσοπολέμου έχει ως κύριο πρωταγωνιστή το σώμα των αξιωματικών, καθώς σηματοδοτείται από συνεχείς επεμβάσεις, συνωμοτικές κινήσεις και δικτατορίες. Πρόκειται για πράξεις εξωθεσμικού χαρακτήρα, μία ρεβανσιστική συνέχεια από αλληλοσυγκρουόμενες ομάδες στρατιωτικών για την νομή της εξουσίας.

Η πολύ ενδιαφέρουσα ιστορική αφήγηση συμπληρώνεται με βιογραφικά σημειώματα των υπουργών, ώστε να αποδίδονται τα βασικά χαρακτηριστικά της ταυτότητας όλων όσων υπηρέτησαν στη συγκεκριμένη θέση.

Λίνα Λούβη

Η Ευρώπη των Ελλήνων

Πρότυπο, απειλή, προστάτης, 1833-1857

Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, 2020, ΣΕΛ.: 344, ΤΙΜΗ: 16,96 €

Αν και η ιστοριογραφία των τελευταίων ετών αμφισβητεί την ευρωπαϊκή Ιστορία, αναδεικνύοντας τους δεσμούς των ευρωπαϊκών χωρών με τον υπόλοιπο κόσμο ως ένα πλέγμα αμοιβαίας αλληλεπίδρασης, ο ηγεμονικός ρόλος της Ευρώπης καθ' όλη τη διάρκεια του μακρού 19ου αιώνα παραμένει αδιαπραγμάτευτος.

Το “αρχαιοελληνικό ιδεώδες” και ο κρισιανισμός, ως κυρίαρχα συστατικά της ευρωπαϊκής ταυτότητας, συνιστούσαν τη συνηθέστερη και ευκολότερη εξήγηση για την ευρωπαϊκή πολιτισμική «υπεροχή». Αναγορεύοντας, ήδη από τον 18ο αιώνα, την αρχαία Ελλάδα ως λίκνο του ευρωπαϊκού πολιτισμού, η Ευρώπη κατοχύρωνε την ανωτερότητά της ενώ, και η “Νέα Αρχαία Ελλάδα”, εκπροσωπώντας την Ευρώπη, αποτελούσε ταυτοχρόνως και μέρος της· η περιήγηση της ευρωπαϊκής ελίτ στην Ελλάδα και η άνθηση των κλασικών σπουδών θα συμβάλλουν καθοριστικά ώστε η “Νέα” αυτή “Αρχαία Ελλάδα” να αρχίσει να θεωρείται ως επικείμενη εθνική επικράτεια.

Από την πλευρά τους, και Έλληνες διανοούμενοι, στον αιώνα του Διαφωτισμού πια, εκφράζουν τον θαυμασμό τους προς τη δυτική Ευρώπη. Η “μιοσητή” χώρα των Λατίνων, ο μεγάλος εκθρόνος του Βυζαντίου, η “οχισματική” Δύση, αντικαθίσταται από την “αμερόληπτη” Ευρώπη, η οποία θα γίνει σταδιακά για την ελληνική διανόηση η “πεπολιτισμένη” Ευρώπη· μαζί με τη συχνότερη χρήση του όρου θα εκφράζεται και θαυμασμός για τα επιτεύγματά της και την παιδεία της. Τώρα πια η Ευρώπη είναι για τους Έλληνες ο τόπος απ’ όπου θα έρθει η ελευθερία.

Στα κείμενα που συντάχθηκαν κατά την Επανάσταση, καθώς και στα απομνημονεύματα των Αγωνιστών, η Ευρώπη, μολονότι δεν φαίνεται να απασχολεί πολύ τους συγγραφείς, είναι μια αόριστη οντότητα με την οποία οι συντάκτες των κειμένων, και διαμέσου αυτών ο λαός, βρίσκονται σε συνεχή διάλογο.

Η Λίνα Λούβη –καθηγήτρια στο Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Θεωρίας στο Πάντειο Πανεπιστήμιο– με βάση την πολιτική συγκυρία διερευνά μέσω του Τύπου που διαμόρφωνε και αντανάκλουσε την κοινή γνώμη, το πώς οι Έλληνες αντιλαμβάνονταν τον ρόλο της Ευρώπης απέναντι στο νεοσύστατο κράτος τους, πώς αντέδρασαν στην υποχώρηση του φιλελληνισμού, στις έμμεσες ή άμεσες επεμβάσεις των εγγυητριών Δυνάμεων στο εσωτερικό της χώρας.

Με δεδομένο ότι η θεμελίωση του νέου κράτους από Βαυαρούς συνιστά σημαντική τομή στις σχέσεις της Ευρώπης με την Ελλάδα, το βιβλίο της Λίνας Λούβη, επικεντρώνεται στη διαφορετική πρόσληψη των τριών εγγυητριών Δυνάμεων από τους Έλληνες, κατά το διάστημα από την ανάρρηση του Όθωνα στον ελληνικό θρόνο έως το τέλος του Κριμαϊκού Πολέμου, εφόσον η χρονική αυτή περίοδος, με την υποχώρηση και του φιλελληνισμού, σηματοδοτεί με τον καλύτερο τρόπο την μετάβαση της Ευρώπης από τον ρόλο του “προστάτη” σε αυτόν του αυστηρού επιτηρητή.

Η Ευρώπη, θα επιβλέπει πλέον όλες τις εκφάνσεις του δημόσιου βίου του νεοσύστατου Βασιλείου, με έμφαση στην αλυτρωτική του πολιτική.

Πρόκειται για μια περίοδο που προσφέρει το καταλληλότερο πλαίσιο για να αναδειχθούν οι αντιφάσεις που χαρακτήριζαν τη στάση των Ελλήνων απέναντι στην Ευρώπη· δίπλα στις “ιδιοτροπίες” και τις “φαντασίες” τους, καταγράφονται οι πικρίες, οι απογοητεύσεις, οι διαψεύσεις από τους “προστάτες” τους.

Γιώργος Κοτζιούλας

Αντάρτες

Εκδόσεις Ασίνη, 2019, ΣΕΛ.: 272, ΤΙΜΗ: 15,00 €

Ο Γιώργος Κοτζιούλας (1909-1956), υπήρξε από τους πολυγραφότερους Έλληνες συγγραφείς. Έγραψε γύρω στα 900 ποιήματα, περίπου 150 πεζά, δημοσίευσε πάνω από 250 κριτικές, δοκίμια και μελέτες, μετέφρασε ποιήματα, διηγήματα και μυθιστορήματα από την ξένη λογοτεχνία, ενώ σημαντικές είναι και οι μεταφράσεις του αρχαίων Ελλήνων και Λατίνων συγγραφέων. Είχε μεγάλη πνευματική και

φιλολογική κατάρτιση, η οποία προερχόταν από την μακροχρόνια θητεία του στην παγκόσμια και την εγχώρια πνευματική και καλλιτεχνική κίνηση, καθώς και από τις σπουδές του στη φιλολογία.

Έγραψε επίσης και προσωπικές αναμνήσεις, ενθυμήματα και εντυπώσεις από ανθρώπους που γνώρισε και γεγονότα που έζησε. Τα κείμενά του αυτά αποτελούν ένα είδος απομνημονευμάτων. Στην κατηγορία αυτών των ενθυμημάτων εντάσσεται και το ανέκδοτο κείμενό του με τίτλο *Αντάρτες*.

Οι *Αντάρτες* είναι ένα ξεχωριστό λογοτεχνικό κείμενο του Κοτζιούλα: νουβέλα αλλά και απομνημόνευμα, λογοτεχνικό έργο αλλά και μαρτυρία, ψυχογράφημα αλλά και χρονικό. Στους *Αντάρτες* περιγράφει και εξιστορεί γεγονότα που διαδραματίστηκαν στην Ήπειρο την περίοδο της Κατοχής και της Αντίστασης.

Η αφήγησή του ξεκινά, από την 1.1.1943 και τελειώνει στις 6.8.1943. Βασικό του θέμα είναι, σε πρώτη φάση, η οργάνωση του ΕΑΜ και, έμμεσα του ΕΛΑΣ στην περιοχή των Τζουμέρκων και του Ξηροβουνίου. Δεν τον ενδιαφέρει η τυπική καταγραφή των γεγονότων, αλλά η ψυχοσύνθεση και τα κίνητρα των ανθρώπων, τόσο ως ατόμων όσο και ως οργανωμένων συνόλων.

Ενώ η ιστορία του είναι τοπική, ελάχιστα διαφέρει από άλλες ιστορίες που συνέβησαν σε διαφορετικές περιοχές της πατρίδας μας την ίδια περίοδο.

Η ιδιαιτερότητα που ξεχωρίζει τη συγκεκριμένη ιστορία βρίσκεται στο ότι σε αυτή την περιοχή της Ελλάδας, την Ήπειρο, υπήρξε στενή γειννίαση των δύο κυρίαρχων και αντίπαλων αντάρτικων οργανώσεων, του

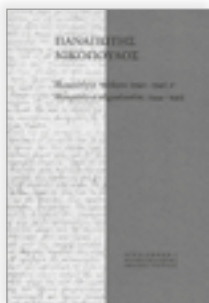
ΕΑΜ-ΕΛΑΣ και του ΕΔΕΣ-ΕΟΕΑ, οργανώσεις με κοινό στόχο την απελευθέρωση της πατρίδας από τους κατακτητές, αλλά με ουσιαστικά διαφορετική ιδεολογία, στόχευση και δράση.

Μέσα από αυτή την οπτική το κείμενο του Κοτζιούλα, τόσο ως προς το θέμα, όσο και ως προς το περιεχόμενό του, αποκτά τη βαρύτητα ιστορικού ντοκουμέντου που βοηθά στην ερμηνεία των γεγονότων, μια και γράφτηκε επιτόπου και ταυτόχρονα με την πορεία της Ιστορίας.

Ο Λάμπρος Βέργος (το προσωπείο του συγγραφέα) και οι συντοπίτες του παρακολουθούν την εμφάνιση των πρώτων αντάρτικων ομάδων στην περιοχή: γίνονται μάρτυρες της τιμωρίας του προδότη, της ενέδρας και της αψιμαχίας με τους Ιταλούς κατακτητές, της παράλληλης οργάνωσης του ΕΔΕΣ και των ΕΟΕΑ: ζουν από κοντά τη ζωή των ανταρτών και παίρνουν ενεργό μέρος στην αντιστασιακή τους δράση.

Πρόθεση του Γιώργου Κοτζιούλα, με επίγνωση της βαρύτητας της ιστορικής μαρτυρίας που καταθέτει, ήταν να καταγράψει, με λογοτεχνική ματιά, καταστάσεις, γεγονότα, πρόσωπα, απόψεις και, γενικά, οτιδήποτε θεωρούσε σημαντικό και τραβούσε την προσοχή του την περίοδο της Εθνικής Αντίστασης, στην οποία συμμετείχε ενεργά.

Όπως διαπιστώνουμε δεν σκόπευε να γράψει Ιστορία, ωστόσο σίγουρα δεν θα άφηνε να πάει χαμένη η ευκαιρία να φέρει στην επιφάνεια, να φωτίσει και να αναδείξει ιστορικά γεγονότα, καταστάσεις και περιστατικά τα οποία συνέβαιναν μπροστά του και στα οποία συμμετείχε.

Παναγιώτης Νικόπουλος

Ημερολόγιο πολέμου (1940-1941) και Ημερολόγιο αιχμαλωσίας (1944-1945)

Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 2019, ΣΕΛ.: 331, ΤΙΜΗ:
22,00 €

Το γεγονός της κήρυξης του Ελληνοϊταλικού Πολέμου ώθησε πολλούς στρατιώτες να κρατήσουν ημερολόγια, τα οποία αργότερα εκδόθηκαν είτε από τους ίδιους, είτε από τους κληρονόμους τους. Ακόμη όμως και τα ημερολόγια των στρατιωτών που δεν δημοσιεύτηκαν θεωρήθη-

καν άξια διάσωσης και κατατέθηκαν σε διάφορα αρχεία προκειμένου να είναι προσβάσιμα για τους ενδιαφερόμενους ερευνητές.

Εν προκειμένω τα ημερολόγια του Παναγιώτη Νικολόπουλου (1918-2000) εντάσσονται σε ένα σώμα αντίστοιχων κειμένων, τα οποία μας προσφέρουν νέα πραγματολογικά στοιχεία. Πρόκειται για πέντε συνολικά σημειωματάρια τα οποία είναι χωρισμένα σε δύο διακριτές χρονικές ενότητες.

Η πρώτη είναι η περίοδος του πολέμου 1940-1941. Ο Νικόπουλος, στρατιώτης ήδη κατά την κήρυξη του πολέμου, αρχίζει να καταγράφει τις εντυπώσεις και τις σκέψεις του σ' ένα ημερολόγιο καθώς η μονάδα του προωθείται προς το μέτωπο και στη συνέχεια υποχωρεί μετά την αστραπιαία επέλαση των χιτλερικών στρατευμάτων. Ο Νικόπουλος, φωτίζει μια ειδική πτυχή της ζωής στο μέτωπο, αυτή των σκαπανέων σε καιρό πολέμου. Μέσα από τις σελίδες του κατανοούμε τα έργα που πρέπει να γίνουν προκειμένου να κρατηθούν σταθερές οι γραμμές επικοινωνίας, καθώς και την εμβέλεια δράσης της μονάδας, τις ποικίλες αποστολές της από τους Αγίους Σαράντα μέχρι το Αργυρόκαστρο. Ιδιαίτερο επίσης ενδιαφέρον έχει ο τρόπος με τον οποίο καταγράφει τα διεθνή γεγονότα, τις πολεμικές επιχειρήσεις στην Αφρική και τις εξελίξεις στα Βαλκάνια.

Η δεύτερη χρονική ενότητα είναι η περίοδος κατά την οποία ο Νικόπουλος μεταφέρεται στο Γκκρατς της Αυστρίας, τότε τμήμα του Τρίτου Ράιχ, και υποχρεώνεται σε καταναγκαστική εργασία.

Η οκτάμηνη καταναγκαστική εργασία του στο Γκκρατς, αφορά μια μαζική, τραυματική εμπειρία του Β' Παγκοσμίου Πολέμου,

για μια περίοδο που έχει προσπεραστεί ιδιαίτερα από την ελληνική ιστοριογραφία. Το ναζιστικό πρόγραμμα καταναγκαστικής εργασίας βαραιίνει μέχρι σήμερα στη μνήμη των ανθρώπων που το υπέστησαν, καθώς και των απογόνων τους. Το ημερολόγιο του Νικολόπουλου συνιστά μια μοναδική πηγή πληροφοριών για την περίοδο αυτή. Πολύ περισσότερο που τα ημερολόγια των ανθρώπων που εξαναγκάστηκαν σε εργασία είναι ελάχιστα σε σύγκριση με αυτά των στρατιωτών που πολέμησαν στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Είναι προφανές ότι οι τελείως διαφορετικές εμπειρίες οδήγησαν σε τελείως διαφορετική στάση ως προς την πρακτική της τήρησης ημερολογίου. Συνολικά ο αριθμός των Ελλήνων που εργάστηκαν στη ναζιστική Γερμανία είναι μικρός. Οι υπολογισμοί κυμαίνονται ανάμεσα στις 10.000 και τους 34.500, μεταξύ των οποίων συμπεριλαμβάνονται και όσοι αποστέλλονται παρά την θέλησή τους αλλά και άνθρωποι που πείστηκαν από την προπαγάνδα των πρώτων χρόνων της Κατοχής, οι λεγόμενοι «ελεύθεροι εργάτες».

Η εμπειρία των ανθρώπων αυτών δεν έχει μελετηθεί. Για την ακρίβεια, αγνοούμε ακόμη και τις βασικές παραμέτρους αυτής της ιστορίας, τον ακριβή αριθμό των Ελλήνων καταναγκαστικών εργατών, τις περιοχές στις οποίες εκτοπίστηκαν, τα είδη εργασίας στα οποία υποχρεώθηκαν. Επιπλέον, δεν γνωρίζουμε τίποτε για τα βιώματά τους, τις εμπειρίες τους, τους τρόπους με τους οποίους είτε προσαρμόστηκαν, είτε αντίστάθηκαν. Για όλους αυτούς τους λόγους το ημερολόγιο του Νικόπουλου είναι μια μοναδική πηγή πληροφοριών.

ΟΡΙΖΟΝΤΙΑ

1. Πολιτικός της αρχαίας Αθήνας θεμελιωτής της Δημοκρατίας
2. Πρωτεύουσα των Τζικαντιστών – Ιδιαίτερο χαρακτηριστικό του Αγίου Όρους
3. Το νησί της μάγισσας Κίρκης – Δίδυμος αδελφός της Κασσάνδρας
4. Υπάρχει και παρεστιγμένη – Αρχαίος οικισμός της Μεσσηνίας στα Φιλιαρά
5. Ίδιας σημασίας με κάτι άλλο (μτφ)
6. Νεοφιλελεύθερος πολιτικός ιδρυτής της «Δράσης» – Αρχικά παλιού κεντρώου κόμματος
7. Τουριστικά αρχικά της Βέροιας – Σπουδαίος συνθέτης και στιχουργός του ελαφρού ελληνικού τραγουδιού
8. Δημοφιλές άσμα του Μάρκου Βαμβακάρη – Δημητριακό που ο Όμηρος συνδέει με τη Λακωνία
9. Λεξικό του Λευκαδίτικου γλωσσικού ιδιώματος – Μία από τις αρχαιότερες κλασικές γλώσσες
10. Μια «Πιετά» που ο Μικαήλ Άγγελος δούλεψε στο τέλος του βίου του (με άρθρο)
11. Σύνολο ανθρώπων με κοινή καταγωγή – Όνομα ηρωικών αρματολών του Ολύμπου

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
2				■	■				
3			■	■					
4				■	■				
5								■	■
	■	6					■	■	
7			■	■					■
8							■	■	
9				■	■				
10									
11			■	■					

ΚΑΘΕΤΑ

1. Πρόεδρος της ΕΣΗΕΑ συντελεστής της διοργάνωσης του Λαχείου Συντακτών
2. Πατέρας του Οιδίποδα – La Belle ... διάσημη Γαλλίδα εταίρα της Μπελ Επόκ
3. Προσωνύμιο του Δία και του Απόλλωνα σχετικό με θυσίες στο όνομά τους
4. Οι μενεξέδες (καθ.) – ... Γκάρντνερ, διάσημη Αμερικανίδα ηθοποιός – ... Μπεντί, πρωταγωνίστης του Μάη του '68
5. Πολεμική θεά των Σημιτών και των Αιγυπτίων – Ίδια σύμφωνα
6. Δηλώνει την ακραιότητα και τη ζωντάνια (γεν.)
7. Ο σερ Έντμουντ Χίλαρι ήταν ο πρώτος κατακτητής του – Πρόθεση
8. Υποκοριστικό του πολιτικού Αθανάσιου Τσαλδάρη – Η σημερινή ονομασία της Σμύρνης
9. Διάσημο σχολείο της αγγλικής αριστοκρατίας (μία γραφή) – Δεικτική αντωνυμία
10. Σκληρές φυλακές ασφαλείας της Βρετανίας – ... Μανρό, Καναδή νομπελίστρια συγγραφέας

ΛΥΣΗ ΣΤΑΥΡΟΛΕΞΟΥ ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ

ΟΡΙΖΟΝΤΙΑ: 1. ΚΟΝΔΥΛΑΚΗΣ ▪ 2. ΩΡΑ – ΝΕΣΤΩΡ ▪ 3. ΣΦΑΚΙΑ – ΕΣΕ ▪ 4. ΤΙΝΑ – ΝΤΟ
 5. ΟΚ – ΥΑΔΑ – ΔΤ ▪ 6. ΠΟΛΚ – ΡΕΝΙΕ ▪ 7. ΟΙ – ΑΡΟΝ – ΑΡ ▪ 8. ΤΣΕΣΑΙΡ ▪ 9. ΛΥΣΙΣ – ΛΕΚΑ
 10. ΟΠΙΟ – ΛΙΡΕΣ ▪ 11. ΣΑΝΣΑ – ΑΟΣΤ ΚΑΘΕΤΑ: 1. ΚΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ ▪ 2. ΟΡΦΙΚΟΙ – ΥΠΑ
 3. ΝΑΑΝ – ΤΣΙΝ ▪ 4. ΚΑΥΚΑΣΙΟΣ ▪ 5. ΥΝΙ – ΡΕΣ ▪ 6. ΛΕΑΝΔΡΟΣ ▪ 7. ΑΣ – ΤΑΕΝΑΛΙΑ ▪ 8. ΚΤΕΟ
 – ΙΕΡΟ ▪ 9. ΗΩΣ – ΔΙΑΡΚΕΣ ▪ 10. ΣΡΕΝΤΕΡ – ΑΣΤ